

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

EPİKÜROS

MADDE, HAZ VE İNSAN



ALFRED EDWARD TAYLOR

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

FOL

EPİKÜROS

MADDE, HAZ VE İNSAN

FOL 58

© MAK GRUP MEDYA PRO. REK. YAY. A.Ş.

SERTİFİKA NO: 44396

FELSEFE 58

ANTİKİTE 04

EPİKÜROS/MADDE, HAZ VE İNSAN

ALFRED EDWARD TAYLOR

ÇEVİREN: CEYDA ÜSTÜNEL

ÖZGÜN ADI: *EPICURUS*

EDİSYON: LONDON 1910

YAYINA HAZIRLAYAN: EBUBEKİR DEMİR

REDAKSİYON: MAK GRUP REDAKSİYON EKİBİ

SON OKUMA: CENGİZ ÇAKMAK, HANDE TETİK

GÖRSEL YÖNETMEN: NURULLAH ÖZBAY

GRAFİK TASARIM VE UYGULAMA: TAVOŞ

ISBN 978-605-06077-0-3

BASKI: AYRINTI BASIMEVİ ANKARA - SERTİFİKA NO: 13987

I. BASKI: MART 2020

İLETİŞİM ADRESLERİ

CINNAH CD. KIRKPINAR SK. 5/4

06420 ÇANKAYA ANKARA

TEL.: 0312. 439 01 69

www.folkitap.com

bilgi@folkitap.com

siparis@folkitap.com

www.twitter.com/folkitap

EPİKÜROS

MADDE, HAZ VE İNSAN

ALFRED EDWARD TAYLOR

ÇEVİREN
ÇEYDA ÜSTÜNEL

CENGİZ ÇAKMAK'IN SUNUŞ'U İLE



ALFRED EDWARD TAYLOR

Oundle, İngiltere’de doğdu (1869). Manchester (1896-1903), McGill (1903-1908) St. Andrews (1908-1924) üniversitelerinde Antik Yunan felsefesi ve ahlak felsefesi dersleri verdi. Bir süre Aristotelian Society’nin başkanlığını yaptı (1928-1929). Edinburgh Üniversitesinden emekli oldu (1941) ve burada öldü (1945). Başlıca eserleri: *Elements of Metaphysics* (1909), *Epicurus* (1911), *Varia Socratica* (1911), *Aristotle* (1919), *Plato: the Man and his Work* (1926), *A Commentary on Plato’s Timaeus* (1928), *The Faith of a Moralist* (1930), *Socrates* (1932) *Philosophical Studies* (1934), *The Christian Hope of Immortality* (1938), *Does God Exist?* (1945).

CEYDA ÜSTÜNEL

Bolu doğumlu (1980). Lisans ve lisansüstü eğitimini Ankara Üniversitesi DTCF Latin Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında tamamladı (1998-2017). Euripides ve Seneca’nın Medea ve Troyalı Kadınları hakkında yüksek lisans tezini ve Cicero’nun felsefi yapıtlarında kullandığı retoriksel akıl yürütme tekniklerini incelediği doktora tezini tamamladı. Hâlen Ankara Üniversitesi Latin Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında öğretim üyesi olarak görev yapmakta ve Antikçağ felsefesi üzerine çalışmalarını sürdürmektedir. Başlıca eserleri: *Cicero, Stoacıların Paradoksları* (2012).

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ	13
CENGİZ ÇAKMAK	
ÖNSÖZ	17
BİRİNCİ BÖLÜM	19
EPİKÜROS'UN YAŞAMI	
1. Yeni Düzen, Yeni Felsefe	19
2. Diogenes'in Epiküros'u	23
3. Kökler	32
4. Düşkünlük ve Acemice Harman	35
5. Yapıtı	38
6. Epikürosçuluk ve Hristiyanlık	40
7. Roma	43
İKİNCİ BÖLÜM	46
GERÇEKLİĞİN DOĞASI	
1. Felsefenin Bölümleri	46
2. Kanonik: Felsefi Düşünüşün Kuralları	49
3. Madde ve Ön-kavrayış	54
4. Gerçekliğin Ölçütü	59
3. Fizik: Evrenin Yapısı	63
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	83
İNSANLIĞIN KURTULUŞU	
1. Haz ve Acı	83
2. Bedensel ve Zihinsel Haz	87
3. Mutlu Yaşam	91

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	97
EPİKÜROS VE ELEŞTİRMENLERİ	
1. <i>Akademeiacı Eleştiri: Aksiokhos Diyalogu</i>	98
2. <i>Plutharkos; Yapıtlar</i>	103
BEŞİNCİ BÖLÜM	111
EPİKÜROS VE METRODOROS'TAN SEÇKİLER	
İLERİ OKUMALAR	114
DİZİN	116

- 347 MÖ. Platon'un ölümü ve Speusippos'un Akademeia'nın başına geçişi.
- 341 Epikuros'un, Samos adasında, Gamelion'da [Ocak] doğumu.
- 339 Speusippos'tan sonra Ksenokrates'in Akademeia'nın başına geçişi.
- 335 Aristoteles'in Atina'da Lykeum'u açışı.
- 330 Megaralı Stilpo'nun serpilmesi [*flourish*].
- 322 Aristoteles'in Kalkhis'te ölümü; Theophrastos'un Lykeum'da başa geçişi.
- 322 Atinalı yerleşimcilerin Samos Adasından kovuluşu.
- 315 Sillograph Timon'un doğumu.
- 314 Ksenokrates'in ölümü; Polemon'un Akademeia'nın başına geçişi.
- 310 Epikuros'un Mytilene ve Lampaskos'tan öğrenciler toplaması.
- 306-5 Epikuros'un Atina'ya yerleşmesi.
- 300 Kitiumlu Zenon'un Stoa okulunu kurması.
- 287 Theophrastos'un ölümü; Strato'nun Lykeum'un başına geçişi.
- 276 Metrodoros'un ölümü; Arkesilaos'un aynı zamanlarda Akademeia'nın başına geçişi.
- 270 Epikuros'un ölümü.
- 250 ? Karystoslu Antigonos'un serpilmesi.

- 213 Karneades'in doğumu.
- 200 ~ Aleksandriyalı Stoion'un *Halefler* yapıtını yazması.
- 144 Apollodoros'un *Khronika*'sının ilk kez basılması.
- 129 Karneades'in ölümü.
- 99 Lucretius'un doğumu.
- 88 Cicero'nun on dokuz yaşında Phaedros'un derslerine katılması.
- 79 Cicero'nun Phaedros'u ve Sidonlu Zenon'u Atina'da dinlemesi.
- 55 Lucretius'un Ölümü.
- 52 ~ Philodemos Roma'da; Cicero'nun Piso'ya saldırışı.
- 45 MS. Cicero'nun *De Finibus*'u yazması.
- 44 Cicero'nun *De Natura Deorum*'u yazması.
- 59-65 Seneca'nın *Epistulae Morales*'i yazması.
- 68-125 Plutarkhos'un serpilmesi.
- 160 Lukianos'un serpilmesi
- 200 ~ Sextus Empirikos'un serpilmesi.
- 200 ~ Orosius'un *Historiarum* yazması.

MÖ. 323'te Büyük İskender'in ölümüyle başlayan Helenistik dönem, MS. 30'da Roma'nın Mısır'ı fethetmesiyle son bulur. Doğu ve Batı kültürleri arasında meydana gelen etkileşimlerle beraber birçok tarihsel gelişmeye sahne olan Helenistik dönem, özellikle Antik Yunan açısından bakıldığında kültür tarihi ve politik açıdan meydana gelen değişikliklerle karşımızda durur. Polisin etkisini kaybetmeye başlamasıyla politik açıdan oldukça çalkantılı bir dönem başlar ve bu değişimin etkileri düşünce tarihinde de görülür.

Felsefe tarihine yönelik görüşlerde Helenistik dönem uzunca bir süre göz ardı edilmiştir. Âdeta Aristoteles'in ölümüyle düşünce tarihi sessizliğe bürünmüş ve Plotinus'un ortaya çıkışıyla bir anda yeniden hareketlenmiştir. Bu türden bir görüşün ortaya çıkmasının önemli sebeplerinden biri, sonraları oldukça zengin olduğu ortaya çıkan bu döneme ilişkin pek bir yazılı eser kalmamış olmasındandır. O dönem yaşamış filozofların eserlerine ancak başka filozoflar aracılığıyla ulaşılmış, bu da oldukça emek isteyen ve uzun süren uğraşlar sonucunda gerçekleşmiştir. Yakın zamana kadar süregelen bu görüşler, Diogenes Laertios, Cicero, Lucretius gibi düşünürlerin eserlerinin incelenmesi ve bu metinlerde Helenistik dönem filozoflarına dair düşüncelerin kırılmasıyla başlar.

Elimizdeki Helenistik döneme ait veriler dikkate alındığında fizik ve mantık alanında yapılan çalışmalar göz ardı edilemeyecek olsa da özellikle ahlak felsefesine yönelik çalışmaların ön plana çıktığı görülmektedir. Bu eserler, doğa ve bilgi alanında Antik Yunandan beri süregelen tartışmaları devam ettirmekle beraber mutluluğa dair yaptıkları çalışmalarla dikkat çekerler. Helenistik dönemde her bir okul

ahlak, fizik, mantık konularına ilişkin farklı yaklaşımlarla öne çıkmaktadır. Epikuros'un kurucusu olduğu Epikurosçulukla beraber dönemin önde gelen okulları arasında, Kinikler, Skeptikler ve Stoalılar sayılabilir.

Döneme hâkim olan felsefenin, mantık, fizik ve ahlak şeklinde bölümlenmesi, Epikuros'un düşüncesinde de görülür. İç içe geçmiş, bütünlüklü bir yapı olan Epikuros felsefesinin temel amacı, *eudaimoniya*ya ulaşmaktır. Fizik alanında ise Epikuros, Demokritos'tan almış olduğu atomculuk anlayışına kendi görüşlerini ekler. Yorumcular tarafından çoğunlukla tanrıtanımaç olarak nitelendirilse de Epikuros, tanrıların varlığını kabul etmekte ve onların dünyevi olan hiçbir işe karışmadan 'metakosmoi'de yani dünyalar arasında mutlu bir şekilde yaşamakta olduklarını belirtir. Atomculuk ve tanrı anlayışıyla dönemin fizik anlayışını yansıtmak açısından önemli bir yerde duran Epikuros'un felsefe tarihindeki asıl önemi ise dönemin ruhuna uygun olarak ahlak felsefesindeki görüşlerinden kaynaklanır.

Epikuros, *hedone* yani 'haz' kavramı söz konusu olduğunda felsefe tarihinde akla ilk gelen isimlerden biri olan Kyrene okulunun kurmuş olduğu hazcılık sistemini bir bağlamda muhafaza ederek hazzı mutluluğa ulaşmanın en önemli ayağı olarak görür. Bununla birlikte farklı bir türden hazzı temel alarak bu anlayışı, doğrudan ele almamış ve kendince bir hazcılık geliştirmiştir. Günlük, dünyevi olan hazları savunan Kyrenililere karşılık Epikuros, temel olarak ruhani hazcılığı savunur. Onun için haz, beden alanında acı çekmemek ve ruhen dingin olma durumudur. Dünyevi arzuları tamamen dışlamayan Epikuros, aynı zamanda ruhun huzurlu ve dingin olma durumu olan *ataraksia* kavramını da önemsemektedir.

İnsanların ruhlarını huzurlu, dingin tutması için tanrılardan ve ölümden korkmaması, gereksiz korku ve telaşlara kapılmaması ve batıl inançlardan uzak bir yaşam sürmesi gerektiğini belirtir. Bunların yanı sıra hayatının başından sonuna kadar Epikuros'un koşullarını yerine getire-

cek olan kişinin bilinçli bir şekilde yaşaması gerekmektedir. Kişi neden yaşadığının bilincinde olmadan ve sorgulamadan yaşarsa, bu evrenin neden ve nasıl var olduğunu, neden bu evrende yaşadığını bilemeyecek ve ‘eudaimonia’ya ulaşamayacaktır. Bu nedenle insanın kozmosun yapısını ve işleyini bilmesi gerekmektedir. Ayrıca insan hayatının başından sonuna kadar erdemli, meziyetli davranmalı, gençlik veya yaşlılığa bakmaksızın felsefeyle uğraşmalıdır. Çünkü felsefeyle uğraşan ve aynı zamanda bu kıstasları yaşamının başından sonuna dek uygulayan kişi *eudaimoniaya* ulaşacaktır. Böylelikle de mesut ve bahtiyar bir yaşam sürmüş olacaktır.

Alfred Edward Taylor’ın elinizdeki eseri, Epikuros’un hayatını ve felsefesini farklı eleştirmenlerin yorumlarıyla birlikte ele alarak incelemektedir. Aynı zamanda yazarın eserinde, Aristoteles ve Platon gibi Antikçağ Yunan felsefesiyle de yer yer ilişkilendirerek yol almış olması, sadece Epikuros çalışmalarına değil, Antikçağ Yunan Felsefesi alanındaki çalışmalara da ışık tutmaktadır. Yine Epikuros’un fikirlerinin felsefe tarihinde karşımıza çıkan ahlak felsefeleriyle, Hristiyanlık düşüncesiyle, astronomi ve hatta evrim tartışmalarıyla ilişkilendirilmesi, farklı disiplinleri de olumlu anlamda besleyecek şekilde literatüre katkı sunmaktadır. Gerek Epikuros meraklısı okuyucular için gerekse akademik bağlamdaki Epikuros çalışmaları için literatüre önemli katkı sağlamasının yanında, okuyucuya farklı bakış açıları sunan Taylor, felsefe tarihi kitaplarının genelinde yer alan klasik Epikuros okumalarının dışına çıkarak, eleştirel bir bakış geliştirmiştir. Epikuros üzerine literatür gün geçtikçe artmaktadır ve Epikuros üzerine ayrıntılı bir sunuma sahip olan bu kitap, daha sonraki çalışmalara da ışık tutacak bir metin olarak karşımızda durmaktadır.

CENGİZ ÇAKMAK
İSTANBUL 2020

ÖNSÖZ

Başlığının da belirttiği üzere bu küçük kitap, bilimsel bir okulun tarihini değil, saygın bir adamın mizacını ve düşüncelerini inceleyen kısa bir çalışmadır. Epikuros'un Bahçesinde toplanan dostları, hakikatin peşinden gitmenin uyardığı entelektüel ilgiden çok, topluluk içinde birbirlerine karşı duydukları yakınlıktan ve hocalarını sıradan bir düşünen-den ziyade, yaşamın sıkıntılarını ortadan kaldıran bir Mesih olarak görüp ona kişisel olarak bağlanarak bir araya gelmişlerdi. Lucretius'un şiirindeki genel havadan da açık bir şekilde anlaşılmaktadır ki, Epikurosçu topluluğun sahip olduğu bu duygu, daha sonraki zamanlarda da aynı kalmıştır.

Bilimsel bir teori olarak Atomculuk ise Epikuros'a ya da takipçilerine hiçbir şey borçlu değildir. Epikuros, Atomculuğu, hâlihazırda mevcut olarak bulmuş ve bu mevcut şekline verdiği her yenilikle, bilimsel açıdan değerlendirdiğimizde, teoriyi daha kötüye götüren değişikliklere yol açmıştır. Bir bilim insanı olarak Epikuros'un, imkânsız başarmaya çalışmada anlamsızca ısrar eden kişiler arasında bir yere sahip olduğunu söyleyebiliriz. Antikçağ Atomculuğu üzerine, zamanı gelince var olan seriler arasına eklenecek cildin, Epikuros'un ve öğrencilerinin bilime karşı gösterdikleri ilgisizliğin uygun koşullar içerisinde kesinlikle konumlandırılması gerekiyorken, MÖ. 5. yüzyıldaki gerçek bilimsel Atomculuk üzerine neden hiçbir şey söylemediğimizi açıklığa kavuşturacağına inanıyoruz. Benzer nedenlerden dolayı, Epikuros'un takipçileri arasında bir deha olan Lucretius'u, Epikurosçu gelenek konusundaki tanıklığı dışında, ele almaktan kaçındık. Bu küçük kitabın, fizik teorilerinin tarihi

üzerine çalışan bir kişi için Antikçağ Atomculuğu üzerine varolan fizik teorilerini, mevcut çalışmalardan daha anlaşılır kılacağını ümit ediyoruz. Böyle bir kişinin bu çalışmada dikkatini çekecek nokta ise Epikürosçu Fiziğin, akli başında hiçbir düşünürün, hiçbir zaman için denemeye cesaret edemeyeceği, mutsuz bir girişimin sonucu olması ve bu Fiziğin, Demokritos ile Aristoteles'in birbiriyle uyuşmayan öğretilerinin radikal bir şekilde bir araya getirilmiş olmasıdır. Eğer bu önemli nokta, ikinci bölümümüzde sizlere bir şarlatanın teşhiri hissi verirse, suç bizim değildir. Yine, farklı bir nedenden dolayı, Epikürosçu haleflerin meşhur anlaşılmazlıkları üzerine kesin olarak bilinen, birkaç olgu hakkında da çok az şey söylesek de, Platon'un Akademeia'sı tarafından yürütülen Epiküros karşıtı tartışmayı işleyen bölümde, bu noktaların az buçuk telafi edileceğine inanıyoruz.

Bu kitap, baştan sona, Epiküros üzerine günümüze ulaşan orijinal kaynaklardan yararlanılarak yazıldı. Usener'in, var olan yazılardan ve fragmanlardan bir araya getirdiği, çok kıymetli derlemesi ile Koerte'nin, Metrodoros'un fragmanlarını bir araya getirdiği düzenlemesi dışında, modern kaynaklar çok az göz önünde tutuldu. Çalışmayı ele alış tarzımızın, bilgi bolluğu içerisinde kaybolup giden taze bir hissi geri getireceğini umuyoruz.

ALFRED EDWARD TAYLOR

BİRİNCİ BÖLÜM EPIKÜROS'UN YAŞAMI

1. Yeni Düzen, Yeni Felsefe¹

İlk olarak MÖ. 3. yüzyılda, Büyük İskender'in varislerinin yönetimi altında, kuruluşu öteki okullardan biraz daha erkene tarihlenen Epiküros'un da içinde bulunduğu yeni toplulukların ya da okulların faaliyete geçtiğini görürüz. Bu toplulukları incelemek amacıyla MÖ. 4. yüzyılın büyük kurucu düşünürleri Platon ve Aristoteles'ten uzaklaştığımızda, ilk bakışta yepyeni bir ahlaki ortama girdiğimiz hissine kapılırız.

[Yeni girdiğimiz bu ortamda] felsefe, Tanrı, insan ve doğa üzerine bilimsel bilgiye ulaşma adına verilen o şaşalı girişimden koparak yalın bir davranış teorisine [*theory of conduct*] doğru daralmış gibi görünür. Bu davranış teorisi, aslında bireyin eski bir kavranışıdır, bunda birey, 'iyi yaşam sürmek' için özgürce bir araya gelmiş bir topluluğun üyesidir. Platon ve Aristoteles aracılığıyla, –hedefleri ve içinde barındırdığı kurumları bakımından– uygar bir kişinin, uygar bir toplumla kurduğu o ayrılmaz ortaklık duygusunun açılımı olan politikanın, bireye indirgenerek yerini yalın bir ahlak teorisine bıraktığını söyleyebiliriz. Bu tavır farklılığı öyle şiddetli bir şekilde hissedilmiştir ki, felsefe üzerine yazanlar Aristoteles'in ölümünü, neredeyse daima, 1688'deki İngiliz Devrimi ya da 1789'daki Fransız Devrimi gibi eski bir dönemin bitişini işaret eden tarihsel bir dönüm noktası olarak benimsemişlerdir. Bu büyük değişimin nedeni ise MÖ. 3. yüzyılda hüküm süren özel yaşam koşulları içinde

¹ Alt başlıklar Türkçe baskı için eklenmiştir. (Yay. Haz.)

aranmıştır. Makedonyalı hanedanların sert baskısı altında felsefenin, ‘davranış teorisi’ ile kendi kendine özdeşleştiği; bu gibi talihsiz zamanlarda yaşamı katlanılabilir bir hâle getirmek amacıyla, dünyayı anlamlandırma çabasının bir kenara bırakılmak zorunda kalındığı düşünülmüştür. Bununla birlikte, bağımsız şehir devletlerinin sürdürdüğü özgür yaşam ortamının, Kaheronea Savaşıyla² son bulmasının ardından siyaset teorisinin, salt ahlak öğretilerine doğru gerilediği ileri sürülmüştür. Diğer bir kısım araştırmacı ise MÖ. 3. yüzyılda felsefede yaşanan gelişmeleri, Platon’un ve Aristoteles’in ‘idealizm’inden materyalizme kayışın kilit noktası olarak görmüşlerdir. Bu görüşlerde hakikat payı olsa da, şu hâllerleriyle tarihsellikten tamamen uzaktırlar.

Hiç kuşkusuz sıradan vatandaşın, bağımsız kent-devlet yaşantısının karakter yapısı hâline gelmiş olan kamu işlerine doğrudan katılım pratiğinin, Makedonyalı yöneticilerin idaresi altında son bulmuş olduğu düşüncesi doğrudur ve ahlak felsefesindeki bu bireysellik de, kamusal yaşamda var olan kozmopolitizmin doğal bir sonucudur. Öte yandan hem Epikürosçu hem de Stoacı sistemler, insan için başlıca iyi olan ile doğru yaşama yönetimi üzerine geliştirdikleri kuramlarını, felsefenin nihai kazanımı saymışlardır. Üstelik Platon ve Aristoteles’in düşünceleriyle karşılaştırıldıklarında, her iki sistemin de doğa öğretilerinin, ilginç bir şekilde gerici görünen görüşlere yönelme eğiliminde oldukları da bir gerçektir. Ne var ki, Aristoteles’in ölümünün ya da Epiküros’un bir hoca olarak ortaya çıkışının, bize, tarihsel sürekliliğin yapısı üzerine herhangi bir yorumda bulunma hakkı tanıdığını varsaymak yanlış olacaktır. Pythagoras’ın zamanından bu yana Grek zihni için felsefe, –bizi ruhun kurtuluşuna götüren bir ‘yaşam biçimi’ saydığımız– kişisel din anlayışımız ne ise o olmuştur. Doğru

² Atina ve Thebai Kentlerinin II. Philippos’a karşı MÖ. 338 yılında verdikleri savaştır. (Çev.)

bir şekilde okunduklarında bu felsefe anlayışının, Platon ve Aristoteles'te, Epiküros ve Zenon'da olduğundan daha az belirgin olmadığı görülecektir.

Antik bağımsız şehir devleti yaşantısının ortadan kaybolmasının, felsefeye atfedilen etkileri üzerine düşünürken Aristoteles'in *Politika* yapıtını Makedon yönetimi altında yazdığını ve Platon'un *Devlet* adlı yapıtını kaleme almadan önce Perikles Atina'sının varlığının sona erdiğini aklımızdan çıkarmamamız gerekir. Eski düzenin sonunu işaret eden tek bir tarih saptanmak istenirse, Demosthenes'in ve Hypereides'in Khaeronea'da Makedonya aleyhine çıkardıkları tahrikin başarısızlığından çok,³ Atina'nın Lysandros'a teslim olduğu⁴ ya da Nikias'ın Syrakusae'dan önce aldığı yenilgi⁵ olmalıdır.⁶

Buna benzer şekilde, ne Epikürosçu ve Stoacı etikteki kozmopolitizm ile bireysellik, ne de MÖ. 5. yüzyıldaki So-

³ Atina ve Thebai, MÖ. 338'de Boiotia toprağı içinde Kahironeia'da II. Philippos'a karşı savaş açıp yenilgiye uğradılar. Özellikle de Demosthenes ve Hypereides II. Philippos'a karşı Atina'nın Thebai ile birleşerek savaşa girmesi için kışkırtıcı söylevler vermişlerdi. Yazar, savaşın kaybedilmesiyle Demosthenes ve Hypereides'in savaş lehine tutumlarının uğradığı başarısızlığın altını çizmektedir. (Çev.)

⁴ MÖ. 431'de başlayan Atina ve Sparta arasındaki Savaşı belirleyen muharebe. MÖ. 405 Gelibolu Yarımadası yakınında gerçekleşen Aigospotamoi (Keçidere) Deniz Muharebesidir. Atina donanması, Spartalı komutan Lysandros liderliğindeki Sparta donanmasına yenilerek neredeyse tüm gücünü kaybeder ve bu savaş karada kaybeden Atina'nın denizde de kaybetmesiyle MÖ.404'de ağır şartlar altında Peloponnesos Savaşından yenik çıkmasına yol açar. (Çev.)

⁵ Nikias, MÖ. 415 yılında istememesine rağmen Alkibiades ile birlikte Atina'nın Sicilya seferine katılır. Alkibiades tutuklanıp Sparta'ya Sicilya seferinin planlarını anlatmasından dolayı Nikias seferde yalnız kalır. Demosthenes, Atina'yı Nikias önderliğinde Sicilya'ya yardıma gönderir. Nikias'ın donanması Sicilya'da bozguna uğrar. Bu yenilginin sorumlusu olarak Nikias'ın askeri başarısızlığı gösterilir ve yakalanıp idam edilir. (Çev.)

⁶ Khaeronea Savaşının 'kötü bir zafer, özgürlük için ise ölümcül' olduğuna dair kavrayış, aslen Boetialı birinin karakterine uygun olarak, Plutharkos'tan itibaren ortadan kalkmıştır. Epaminondas'ın kısa ama parlak kariyeri, Boetia'nın aldığı bir saatlik zafer, MÖ. 4. yüzyılın bir parçasıdır ve onun politik açıdan taşıdığı önem, Khaeronea'daki 'kutsal güruh'un ortadan kalkmasıyla sona ermiştir. Genel olarak bakıldığında, Yunanistan için Makedonya zaferi çok daha az önem taşııyordu.

fistlerin tutumuna gösterilen tepki, bize yeni bir başlangıç noktası verir; aksine bunlar hiçbir zaman yok olmamış geleneklerin doğrudan devamı niteliğindedirler. Epikuros'un, Demokritos'la, tıpkı Zenon'un Antisthenes ve Diogenes'le olduğu gibi, az bilinmesine karşın, önceden gelen bir bağa sahip olduğu görülebilir.

Ayrıca MÖ. 3. yüzyıl, entelektüel açıdan bir duraklama dönemi değildir. Bu, İskenderiye'deki büyük Müzenin ve Kütüphanenin temellerinin atıldığı, edebiyat eleştirisindeki oluşumun müstakil bir alana dönüştüğü, yani tarih ve kronoloji üzerine derli toplu ve sistemli bir araştırmanın ortaya çıktığı, en geniş anlamıyla doğa tarihi üzerine yetkin ve titiz gözlemlerin bir araya getirildiği bir dönemdir. Bütün bu saydıklarımızın yanı sıra, en büyük Grek matematikçileri ve gökbilimcileri, Eudoksos, Öklid, Eratosthenes, Samoslu Aristarkos, Pergeli Apollonios ve Arşimed bu döneme ait düşünürlerdir.

Bu kadar özgün çalışmalarla dolu bir dönemin verimsiz olduğu görüşü, muhtemelen basit bir tarihsel rastlantıdan kaynaklanmaktadır. Esas itibarıyla Platon'un ve Aristoteles'in ardıllarının ve aynı şekilde erken dönem Stoacıların yazdıkları bizim için korunmamış olabilir. Dolayısıyla Akademeia'nın ve Lykeum'un bilim ve felsefe alanında verdiği uğraşın, yeni okulların kendilerini var etmeye çalıştıkları dönem boyunca da aktif bir şekilde yayılmaya devam ettiğini unutmamalıyız. Üstelik formel mantığın Ortaçağdan günümüze ulaşan biçiminin büyük bir bölümünün, doğrudan bu yeni toplulukların en önemlisi olan Stoacılar-
dan gelmiş olmasına rağmen, onların, sadece 'fizik'le ilgilenmeyip kendilerini formel mantık alanında da titiz çalışmalar yapmaya adanmış olduklarını çabucak unutma eğilimindeyiz. Bu eğilimin sonucu olarak bizler, Epikuros'un mantık ve fizik bilimine karşı gösterdiği, mizacının karakteristiği olan kayıtsız tutumunu, sanki 'Aristoteles sonrası' düşünce biçiminin evrensel bir özelliğiymiş gibi saydık ve bu dönemde insan için gerçekten yoksun olduğunu düşünen, daimi olarak bir çıkarımda

bulunduk. Bu yüzden bu dönemle ilgili olarak felsefedeki bakış açısının, yeni yeni yeşermeye başlayan genel kapsamlı konuların detaylandırılmasından çok, özel bilim alanlarında ilerlemeye doğru kaymış olduğunu söylemek çok daha doğru olacaktır. Bu bakımdan bu dönem, Hegel'in 'Mutlak Felsefe'sinde doruğa ulaşmış felsefi spekülasyonun, yerini Doğa ve Tarih alanlarındaki empirik çalışmalarla çözülme-ye bıraktığı, 19. yüzyılın ortasıyla paralellik gösterir.

2. Diogenes'in Epiküros'u

Kendimizi ortak bir yanlış anlaşılıma karşı savunma adına yeteri kadar açıklamaya çalıştığımıza inanarak, konumuza Epiküros'un kişisel hayatı ve alışkanlıkları üzerine bildiklerimizle devam ediyoruz. Bu konudaki ana kaynağımız, Laertios Diogenes'in⁷ *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri* adıyla, amatörce bir araya getirdiği notlardan derlediği el kitabının sonunda, *Epiküros'un Yaşamı* adı altında yer alan bölümdür. –İlave kaynaklardan elimize ulaşanlar, Epiküros'un kendisine ait bir ya da iki önemsiz mektup ile daha sonraki Epikürosçu geleneğe ait Herculaneum şehrini yerle bir eden yanardağ patlamasının altından çıkan belgelerdir–. Mevcut hâliyle Diogenes'in çalışması, sadece MÖ. 3. yüzyıla ya da 3. yüzyılın ortasına tarihlenir ve bir 'yapıt' olarak nitelendirilmesi oldukça zordur. Nedeni olarak da çalışmanın kuşaklar boyunca birbirini takip eden okuyucular tarafından eklendiğini düşündüğümüz notlar içerdiği ve son hâlinin tek bir yayımcının elinden çıkmış gibi görünmediği söylenebilir.

Araştırmacı Cobert'in, Laertius Diogenes'in anlamının Laerteli Diogenes olduğuna dair mevcut monografi serilerimden *Platon*'da benimsediğim görüşü yanlış-tır. İkili ad, MS. 3. yüzyılda Roma yurttaşlarına Gnaeus Pompeius, Titus Livius, Gaius Manlius ya da Marcus Antonius gibi bir ad (*praenomen*) ve bağlı olduğu *genusu* ya da klanı işaret eden ikinci bir ad (*nomen*) verilmesi pratiğinin, Roma İmparatorluğu'ndaki Yunanların öykünmesinden başka bir şey değildir.

Çalışmanın bizim açımızdan taşıdığı değer ise çoğunlukla ad verilerek alıntılanmış olan eski otoritelerden derlenen notlardan oluşmasıdır. Epiküros'un kendisinin, yakın dostlarının ve çağdaşı karşıtlarının söylemlerinden meydana getirilmesi nedeniyle bu bölüm bizim için değerini korumaktadır. Dolayısıyla bu bölümü, birbirini izleyen İskenderiyeli yazarlardan ya da felsefe tarihiyle ilgili en erkeni MÖ. 3. yüzyılın son dönemine tarihlenen el kitaplarından Epiküros hakkında öğrenip çıkarsayacaklarımızın doğru bir ifadesi olacağını düşünebiliriz. Bu nedenle, okuyucuya Antikçağ felsefesiyle ilgili bir çalışmada mevcut olan biyografik bulgunun bir örneğini verebilmek adına, Usener'in metninden Diogenes'in Epiküros'la ilgili verdiği biyografik kesimi baştan sona aktararak anlatımımıza devam etmek istiyoruz:

[Babası] Neokles ve [annesini] Khairestrate olan Atinalı Epiküros, Gargettos demosuna bağlıydı ve Metrodoros'un *Soyluluk Üzerine* adlı yapıtında söylediğine göre Philaidia⁸ ailesinden geliyordu. Herakleides'in *Sotion Özeti* adlı yapıtında ve başkalarının söylediğine göre Atinalıların Samos'ta yerleşim kurmasından sonra orada büyümüş ve on sekiz yaşındayken Ksenokrates Akademeia'da, Aristoteles de Khalkis'te ders verirken Atina'ya gelmiştir (yani MÖ. 323/2). Söylenene göre, Makedonyalı İskender'in ölümünden ve Atinalıların Perdikkas tarafından kovulmalarından sonra, babasını Kolophon'a kadar takip etmiştir. Orada bir müddet zaman geçirmiş, etrafına öğrenciler toplamış ve sonra da Anaksikrates'in arkhontluğunda Atina'ya dönmüştür. Bir süre ötekilerle birlikte [mevcut] felsefeyi izlemiş, ardından kendi adıyla bir okul kurmuş ve kendi görüşlerini anlatmaya başlamıştır. Kendisinin felsefe ile ilk kez on dört yaşında tanıştığını söyler. Fakat Epikürosçu Apollo-

⁸ Philaidae, Aias'a ve Asakos'a kadar dayanan efsanevi bir soya bağlı, eski zamanlarda iyi bilinen asilzade bir ailedir.

doros, *Epiküros'un Yaşamı* adlı yapıtının birinci kitabında, Hesiodos'un dizelerinde yer alan Kaos'un anlamını açıklamakta başarısız oldukları için okul hocalarından memnun kalmayarak felsefeye yöneldiğini aktarır. Hermippos, onun ilkökul öğretmeni olduğunu fakat sonradan Demokritos'un kitaplarına kapıldığını ve birden bire felsefeye atıldığını dile getirir. Bu yüzden Timon onun için şöyle demiştir:

Samos Adasından son derece gürültücü ve utanmaz,
fizikçilerin sonuncusu geldi;
Yani öğretmenin, kibar tavırlarındaki kusurlarından dolayı
yaradılışı utandırmış olabileceği piçi.

Onun özendirmesiyle erkek kardeşleri de felsefenin peşinden gitmiştir. *Filozoflar Üzerine Bir İnceleme* adlı yapıtının onuncu kitabında Epikürosçu Philodemos'un söylediği gibi Neokles, Kharidemos ve Aristobulos adında üç kardeşi vardır. Myronianos'un *Benzer Tarih Başlıkları* adlı yapıtında dile getirdiğine göre, kölesinin adı Mys imiş. Ondan nefret eden Stoacı Diotimos, elli tane açık saçık mektup uydurup Epiküros'un çalışması diye yayımlayarak ona ağır bir iftira atmış. Öteki iftiracılar ise, Stoacı Poseidonios, Nikolaos, *Diokles'e Bir Cevap* başlıklı, on iki kitaptan oluşan ve ayın yirminci gününün incelenmesini işleyen Sotion ve Halikarnassoslu Dionysios'tur.⁹ Onlara göre Epiküros annesiyle köy.köy dolaşır ve onun için tılsımlı büyüler söylemiş, çok az bir ücret karşılığında ise babasının çocuklara ders vermesine yardım edermiş. Dahası, kardeşlerinden birisi için bir godoş tutmuş ve hetaira Leontion'u metresi yapmıştır.

Demokritos'un atom teorisini ve Aristippos'un hazcılığını kendi görüşüymüş gibi öne sürmüştür. Timokrates'ten ve Herodot'un *Epiküros'un İlk Yılları* adlı yapıtından

⁹ Kural olarak her ayın yirminci günü okulun tatil günüyüdü. Epiküros, bütün öğrencilerinin, aynı zamanda doğum günü olan bu günü, kendi şerefine, bayram olarak kutlamalarını vasiyet etmiştir.

öğrendiğimize göre, gerçek bir Atina yurttaşı değildir. Lysimakhos'un yardımcısı Mithres'e yazdığı mektuplarda *Merhametli Koruyucu* ve *Benim İyi Efendim* diye seslenerek çirkince yaltaklanıyormuş. Hatta aynı yağcı pohpohlamalarından Idomeneos, Herodotos ve onun gizli iğrençliklerini ortaya çıkaran Timokrates de nasibini almıştır. Mektuplarında Leontion'a "Merhametli Tanrıça, sevgili Leontion, o tatlı mektubunuzu okuduğumda nasıl da neşe ile doldum." ve Leonteus'un karısı Themista'ya "Eğer ikiniz beni ziyarete gelmezseniz, Themista'nın ve senin beni davet edeceğiniz yere Sisypheos'un kayasının bir itişte nasıl da yuvarlanacağını kanıtlayacağım." diye yazmış. Gençliğinin baharındaki Pythokles'e mektubunda "Buraya senin tatlı ve tanrısal gelişini beklemek için oturacağım." diye seslenmiş. Theodoros'un *Epikuros'a Karşı* adlı yapıtının dördüncü kitabında söylediğine göre, Themista'ya yazdığı başka bir mektupta onu 'Kraliçe ile iffetin ve adaletin avcısı' diye çağırılmış.¹⁰

Özellikle Metrodoros'un da âşık olduğu Leontion olmak üzere başka birçok hetairayla¹¹ yazıştığını öne sürerler. *Ahlaki Erek Üzerine* adlı yapıtında şöyle yazar: "Bana kalırsa eğer ağız tadının, seksin, dinletinin ve güzelliğin verdiği hazları dışarıda tutarsam, iyi kavramını oluşturamam." ve Pythokles'e yazdığı mektupta "Tanrı aşkına, yelkenlerini aç ve 'uygarlık'tan kaç" dermiş. Epiktetos, müstehcen bir yazar olduğunu söyleyerek ona açıktan açığa hakaret eder. Daha da kötüsü, Metrodoros'un kardeşi Timokrates, [Epikuros'un] okulunu terk ettikten sonra, *Arzuların Cenneti* adlı yapıtında haz yaşamının bir sonucu olarak günde iki kez kustuğunu; 'gece yarısı felsefe etkinliği'nden ve 'gizemli guruplar' dan paçasını zor kurtardığını anlatır.

¹⁰ Metnin bu kısmı oldukça varsayımsaldır. Ben, Usener'in yorumunu takip ediyorum. Bu yorum, Themista'ya sadece dişi tanrıçalar için, özellikle de bakire ve avcı kadınların koruyucusu Artemis için kullanılan bir lakap takılmasına neden olan skandala (ὑπέρβλη, 'en bakire') dayanmaktadır.

¹¹ Eğitimli ve kültürlü kadın arkadaş. (Çev.)

Ayrıca Epiküros bilimden hiç anlamamış, yaşam sanatı konusundan da bir habermiş; bedenini, yıllar boyunca koltuğundan kaldıramayacak kadar zavallı bir alışkanlığın pençesine düşmüş; Leontion'a ve Mytileneli filozoflara yazdığı gibi, günde bir minayı sofrası için harcarmış. O ve Metrodoros, Mammrion, Hedeia, Erotion, Nikidion ve öteki hetairalarla gönül eğlendirirmiş.¹² *Doğa Üzerine* başlığında otuz yedi kitaptan oluşan yapıtında, neredeyse her zaman kendisini tekrar etmiş ve özellikle de Nausiphanes olmak üzere başkalarının düşüncelerine karşı çıkmış. Bunu da defalarca “Fakat bu kadarı yeter; bu adamların ağızları, kölelerin birçoğunda olduğu gibi sofistçe palavralarla meşgul.” sözleriyle dile getirmiş.

Üstelik Epiküros mektuplarında, Nausiphanes için söylediği şu sözlerden dolayı suçlanmıştır: “Bu onu öyle bir hırsın içine attı ki, benimle kişisel bir polemik başlattı ve beni öğrencisi olarak çağırarak kadar yüzüstüledi.” Gerçeği söylemek gerekirse, Nausiphanes'e ‘yumuşak’, ‘hödük’, ‘şarlatan’ ve ‘fahişe’, Platonculara ‘Dionysios’un yaltakçıları’, Platon’un kendisine ise ‘altından yapılmış şey’ derdi. Aristoteles’in ‘babadan kalma mirasını bitiren bir hovarda’ olduğunu ve daha sonra tokatçı¹³ olup ilaç satıcılığı yaptığını söylermiş. Protagoras’a ‘hamal’ ve ‘Demokritos’un arzuhâlcisi’ diye çağırır ve onu köy hocası olmakla aşağılamış. Herakleitos’u ‘ortalık karıştırıcı’, Demokritos’a ‘boş işler yargıcı’, Antidoros’a ‘yaltakçı’, Kyniklere ‘ulusal düşman’, Mantıkçılara ‘yıkıcı’, Pyrrhon’a ‘kütük’ ve ‘hödük’ dermiş.¹⁴

¹² Söz konusu edilen kadınları belirtmek için kullanılan bu adlar, genel anlamda ‘hafifmeşrep kadınları’ nitelemek için kullanılan tipik isimlerdir. Bizler Leontion ve Nikidion’u, Wallace gibi, Léonie ve Victorine olarak da çevirebiliriz. Öteki üç ad için Maimie, Chérissette ve Désirée kullanılabilir.

¹³ Burada Usener’in yorumu izlenmiştir.

¹⁴ Adların ve bayağı lakapların yarattığı aşağılayıcı çarpıtmanın etkisini çoğaltmak için elimizden geleni yaptık. Herakleitos’a ‘ortalık karıştırıcı’ [Muddler] denir, çünkü Herakleitos, her şeyin başka bir şeye dönüştüğünü ileri sürer, kendi ifadesiyle, dünyaya kocaman bir *olla podrida* [türlü yemeği] olarak ba-

Bu söylenenlerin hepsi tam anlamıyla saçmalık. Oysa onun, bütün insanlığa gösterdiği eşsiz iyi niyetinin sayısız tanığı vardı: Bronzdan heykellerle onu onurlandıran yurdu; kentlerin tamamıyla hesaplanamayacak kadar sayısız dostu; hocası Karneades'i muhtemelen eşsiz erdeminden dolayı bunalmaya girerek terk eden Stratonikeialı Metrodoros dışında,¹⁵ öğretisinin cazibesıyla büyülenmiş hâldeki öğrencileri; neredeyse diğer bütün okullar son bulurken, birbiri ardına başa geçen başkanlarla varlığını kesintisiz bir şekilde sürdüren okulu; başkanların tümünün, ikna etmeye olan sadakati; ailesine gösterdiği şükran, erkek kardeşlerine karşı cömertliği; vasiyetinden ve onun yanında felsefe çalışanlardan –ki bunların en ünlüsü yukarıda dile getirdiğimiz Mys idi– anlaşılabilceği üzere kölelerine karşı sergilediği insani tutumu ve genel olarak herkese karşı gösterdiği iyi niyeti. Tanrılara ve yurduna karşı duyduğu saygıyı ise sözcüklere dökemeyiz. Aşırı dürüstlüğünden dolayı politik yaşamdan uzak kaldı.

Şu da unutulmamalıdır ki, Yunanistan'ın son derece sıkıntı içinde olduğu zamanlar da dâhil olmak üzere bütün hayatını burada geçirdi. İyonya'ya dostlarını görmek için bir ya da iki kısa yolculuk yaptı. Karşılığında dostları, seksen minaya satın aldığı Apollodoros'tan öğrendiğimiz Bahçede kendisiyle beraber yaşamak için her yerden akın etti. Diokles, *Özet* adlı yapıtının üçüncü kitabında, orada sürdükleri yaşamın son derece basit ve sıradan olduğu-

kar. Demokritos'un, *Lerokritos* yani 'boş işler yargıcı' olduğunu söylemesi, Demokritos'un sadece λῆπος yani 'zııvalık' demesinden kaynaklanıyordu. Ayrıca bizler, *Dumb-ocritos* imasını 'ağızından hiçbir anlamlı sözcük çıkmayan' ifadesiyle de karşılayabiliriz. 'Diyalektikçiler' diye işaret ettiği Stilpo ile Diodoros ve onun çağdaşları ya da olasılıkla Stoacılığın kurucusu Kitiumlu Zenon'un da Megara okulunun resmi mantıkçıları olacağını vurgulayalım.

¹⁵ Bu ifade Diogenes'in olayları bir araya getirme tarzına güzel bir örnek oluşturur. Sözcüklerin dizilişinden yola çıktığımızda, Stratonikeialı Metrodoros tarafından terk edilen 'hoca', gramer kuralları gereği Epiküros'tan başkası olamaz. Fakat bu, tarihsel açıdan saçma olacaktır, çünkü Karneades, Epiküros'tan tamı tamına bir yüzyıl sonraya tarihlenir. Burada, Diogenes'in kendi metnini, Metrodoros'un ayrılmasını konu alan ve Karneades'in zamanında, Epiküros okulunun başındaki 'hocası'nın erdeminden bahseden metinle birleştirdiğine açıkça şahit olmalıyız.

nu söyler. Aktardığına göre, yarım litre ucuz şarap fazlasıyla yetiyormuş; çoğunlukla da su içerlermiş. Epiküros, Pythagoras'ın mülk ortaklığını, “Dostların malı ortaktır.” diyerek onaylamasını uygun bulmuyormuş. Düşüncesine göre böyle bir düzen, güvensizlik işaretiymiş ve güvenin olmadığı yerde gerçek dostluk da olmazmış. Mektuplarında su ve yavan ekmekle yetinebildiğini söylerdi. “Bir kap peynir yolla ki, canım çekince zengin bir sofrada sefa süreyim.” dermiş. İşte bu, “Haz erektir.” düşüncesini kendi öğrencileri için kural hâline getiren bir adamın karakteridir. Athenaios bir epigramında onu şöyle över:

Eyvah değersiz şeyler için çabalıyoruz; açgözlü insanlar;
İnsanoğlunun doymazlığının nedeni çatışmalar ve savaşlardır:
Gerçek zenginlikler için çok az bir yer kaldı.
Şuursuz bir haz, sonsuz bir kovalamaca içinde çabalayıp durur
Bu gerçeği Neokles'in oldukça zeki oğlu,
Tanrısal Musalardan ya da Pytho'nun üç ayağından öğrendi.

Çalışmamızda yol aldıkça bizler, bu gerçeği kendi yazılarından ve sözlerinden daha iyi anlayacağız.

Diokles'in söylediğine göre eski filozoflardan yana tercihi, her ne kadar bazı noktalarda ters düşse de, Anaksagoras ve Sokrates'in hocası, Arkhelaos olmuştur. Öğrencilerini yazılarını ezberleterek eğitirmiş. Apollodoros, *Kronoloji* adlı yapıtında Nausiphanes ve Praksiphanes'in öğrencisi olduğunu aktarır; fakat O, Eurylokhos'a yazdığı mektupta kendi dışında herhangi bir hocası olmadığını söyleyerek bunu reddetmiştir. Ayrıca Epikürosçu Apollodoros'un ve ötekilerin Demokritos'un hocası olarak bahsettikleri Leukippos diye bir filozofun hiçbir zaman olmadığını –ki bu noktada Hermarkhos da ona katılmaktadır– söylemiştir.¹⁶ Magnesialı Demetrios, Epiküros'un Ksenokrates'in öğrencisi olduğunu aktarmıştır.

¹⁶ Bu iddiaya sadece Dr. Johnson'un “Eğer Epiküros söylediyse, yalan söylemiştir.” söylemiyle cevap verebiliriz.

Üslubu, gramerci Aristophanes'in oldukça uysal bulup eleştirdiği kadar yalın ve gerçekçidir. *Retorik* adlı yapıtında, üslubun niteliğinden ziyade, açıklığı üzerinde ısrarcı olacak kadar açıklık yânlısı bir yazardır. Mektuplarına, geleneksel selamlaşma sözcükleri yerine 'esenlikler dileirim' ve 'doğru yaşa' ile başlar. Antigonos'un, *Epikuros'un Yaşamı* yapıtında söylediğine göre *Kanon* adlı yapıtını, Nausiphanes'in *Üçayağı*'ndan almış ve Samos adasında sadece Nausiphanes'i değil Platoncu Pamphilos'u da dinlemiştir. On iki yaşında felsefeyle uğraşmaya başlamış, otuz iki yaşında ise okulunun başına geçmiştir.

Apollodoros'un *Kronoloji*'sine göre 109. Olimpiyatın üçüncü yılında, Sosigenes'in arkhontluğu sırasında, Gamelion ayının yedinci gününde, Platon'un ölümünden yedi yıl sonra doğmuştur. İlk kez otuz iki yaşındayken Mytilene ve Lampaskos'ta okul açmıştır. Söylendiğine göre, beş yıl sonra Atina'ya yerleşmiştir. Yüz yirmi yedinci Olimpiyat'ın ikinci yılında, Pytharatos'un arkhontluğu sırasında, yetmiş iki yaşında ölmüştür. Okulun başına Agemortos'un oğlu, Mytileneli Hermarkhos geçmiştir. Ölüm nedeni, Hermarkhos'un mektuplarında aktardığına göre, böbrek taşından dolayı yaşadığı bir idrar zorluğuymuş. Bu ölümcül hastalık on dört gün sürmüştür. Hermarkhos'un anlattığına göre, sıcak suyla dolu tunçtan bir banyo küvetine girmiş, saf şarap istemiş ve bir dikişte bitirmiş. Dostlarının öğretilerini unutmamalarını tembihlemiş ve sonra da ölmüş. Onun için şöyle bir epigram yazdım:

Elveda dostlarım; öğretilerimi unutmayın!
Böyle söyledi Epikuros; daha fazla bir şey demedi;
Banyo sıcaktı, bir dikişte bitirdiği şarap da;
Kafaya diktikten sonra Soğuk Hades'in peşinden gitti.¹⁷

¹⁷ Üzücü ama yazınsal değeri olmayan ve gerçeğinden de fazlasını vermeyen bir epigram.

Yaşamının gidişatı ve son tavrı böyleydi. Vasiyeti şöyle devam eder: Bahçe ve onunla ilgili işler üzerindeki son kararlar Epiküros'un varislerinin ve onların dostlarının gözetimine bırakılsın. Melite'deki ev, ölünceye kadar oturması için Hermarkhos'a ve onun öğrencilerine verilsin. Ailesine ve Epiküros'un kardeşlerine cenaze töreni düzenlemeleri, her yıl doğum gününün kutlanması, her ayın yirmisinde düzenlenen festival ve kardeşleri ile dostu Polyainos'un her yıl düzenli olarak anılmaları için para ayrılsın. Vasiler, Metrodoros ile Polyainos'un oğullarıyla, Hermarkhos'un yanında yaşadıkları ve onunla birlikte felsefe çalıştıkları süre boyunca ilgilensinler. Ayrıca Hermarkhos'un sözünden çıkmayıp onun isteyeceği kişiyle evlenmesi şartıyla Metrodoros'un kızına da göz kulak olsunlar. Topluluğun yaşlı ve düşkün üyelerine göz kulak olunsun. Epiküros'un kitapları –olasılıkla yapıtlarının el yazmaları– miras olarak Hermarkhos'a bırakılsın. Hermarkhos, Metrodoros'un çocukları reşit olmadan ölecek olursa çocuklar vasilerin himayesi altına girsin. Mys ve diğer üç köle azat edilsin.

Ölüm döşeginde Idomeneos'a şu satırları yazmıştır: “Bu satırları sana ve dostlarına yaşamımın son günü olan bu mutlu günde yazıyorum. İdrar zorluğu ve dizanteri sancılarım dayanılmaz dereceye ulaştı, fakat ben bu sancılara geçmişte yaptığımız sohbetlerin anısıyla ruhumu neşelendirerek katlanıyorum. Sana, Metrodoros'un çocuklarının, benimle ve felsefeyle kurdukları ömür boyu birlikteliğe yakışır şekilde bakılmaları görevini veriyorum.”

Sayırsız öğrencisi vardı. Özellikle öne çıkan Athenaeos ya da Timokrates ile Sande'nin oğlu, Lampaskoslu Metrodoros'dur. Metrodoros, onunla tanıştıktan sonra, yurduna yaptığı altı aylık ziyaret dışında ondan hiç ayrılmadı. Epiküros, birtakım İthaflarda ve *Timokrates* adlı yapıtının üçüncü kitabında da dikkati çektiği üzere, her yönden mükemmel bir adamdı. Bütün bu üstünlüklerinin yanı sıra kız kardeşi Batis'i Idomeneos'la evlendirdi ve Atinalı hetaira Leontion'u cariye olarak aldı. Epiküros, *Metrodoros* yapı-

tının birinci kitabında söylediğine göre, o, sıkıntı ve ölüm karşısında soğukkanlıydı. Epiküros'tan yedi sene önce, elli dört yaşında öldüğü söylenir. Epiküros'un de kendisi, yukarıda anılan vasiyetinde Metrodoros'un çocuklarına bakılacağını buyurmasıyla, kendisinden daha önce öldüğünü doğrulamaktadır. Öteki öğrencisi ise Metrodoros'un işe yaramaz kardeşi Timokrates'ti.

Dürüst ve samimi bir adam olan Philodemos'un dediğine göre öteki öğrencisi Athenodoros'un oğlu Lampsakoslu Leonteus'tur. Ayrıca öğrencilerinin arasında Agemortos'un oğlu, okulun başkanlığını yapmış Mytileneli Hermarkhos da vardı. Fakir bir ailede dünyaya geldi ve mesleği retorik öğretmenliği idi. [...] Yetkin bir adamdı ve felç geçirerek öldü.

Aynı şekilde Epiküros'un mektuplaştığı Lampaskoslu Leontenus ve karısı Themista; ayrıca ikisi de Lampsakoslu Kolotes ve Idomeneos, en ünlü öğrencilerindendir. Hermarkhos'tan sonra okulun başına geçen Polystratos'tan ve onun ardından başa geçen Dionysios'tan ve ardından başa geçen Basileides'ten de bahsetmemiz gerekir. Dört yüzün üstünde yapıt yazan, 'Bahçe despotu' lakaplı Apollodoros da önemli bir kişiydi. Biri esmer, ötekisi de sarışın olan İskenderiyeli iki Ptolemaios; Apollodoros'un öğrencisi ve üretken bir yazar olan Sidonlu Zenon, Lakonyalı olarak anılan Demetrios; *Seçme Yazılar* adlı yapıtın yazarı Tarsuslu Diogenes ve gerçek Epikürosçuların Sofistler olarak adlandırdıkları başkaları. [...]

3. Kökler

Yukarıda sunduğumuz alıntıyla Antikçağda öğrencilerin, Epiküros'un yaşamı ve kişiliği üzerine bildikleriyle tıpa tıp örtüşen bilgiler verdik. Kronolojiyi daha belirgin kılmak adına birkaç konuya ekleme yapmak ve tasvir edilen karakterde gördüğümüz bir ya da birkaç ilginç noktaya dikkat çekmek istiyoruz.

Kronolojiyle başlayabiliriz. *Epiküros'un Yaşamı* bölümünde yer verilen otoritelerden en iyisi, açık ara, büyük Eratosthenes'in verdiği sonuçları ele alan, şiir biçiminde kaleme aldığı *Kronoloji* adlı yapıtın yazarı olarak bildiğimiz Apollodoros'tur. Epiküros'un MÖ. 341 yılında, Gamlion ayının (yani Ocak ayı) yedinci gününde doğduğunu ve MÖ. 270'te öldüğünü doğrular. Ayrıca verdiği bu bilgiler, Epiküros'un bağımsız bir hoca olarak ilk kez Mytiline ve civarında ortaya çıkış tarihi olan MÖ. 310 yılı ile Atina'dan ayrılış zamanı olan MÖ. 306/5 yılını saptamamıza da olanak tanımaktadır. Hem diğer kaynaklardan hem de Timon'dan elde ettiğimiz bilgilerden yola çıkarak, Epiküros'un doğum yerinin, –Strabon'dan öğrendiğimize göre– babası Neokles'in yerleşimcilerinden biri olduğu Samos [Sisam] adası olduğunu kesin olarak söyleyebiliriz. Atinalı yerleşimciler, Perdikkas'ın yönetimi altında MÖ. 322'de Samos'tan kovulduklarında, Neokles bilinmeyen sebeplerden dolayı Atina'ya dönmek yerine, bir İyonya kasabası olan Kolophon'a göç etmeyi tercih etmiştir; Epiküros da babasının izinden gitmiştir. Karşıtlarının, Epiküros'un ömrü boyunca kamu işlerinden uzak durmasına dayandırarak gerçek bir Atinalı olmadığına dair ortaya koydukları iddiaları, Epiküros'un Atina'dan uzak bir yerde doğmuş olması gerçeğinden daha iyi bir dayanağa sahip olamazdı. Öte yandan bu iddialar, Neokles'in, Asya kıyısındaki İyonya kentleriyle özel bir bağa sahip olması varsayımıyla da açıklanabilir. Her iki durumda da, dikkatimizi çeken noktalar, Epiküros'un erken dönem eğitimini İyonya adası Samos'ta alması ve felsefi duruşunun, kendisini Atina'da kabul ettirmek için Küçük Asya'yı terk etmeden önce şekillenmiş olmasıdır. Bu noktalar, 'Bahçe' adlı altında bir araya gelen topluluğun, Atina'daki yerel felsefi kurumlara karşı takındığı mesafeli tutumun nedenini ve Epiküros'un teknik terminolojisindeki belirgin İyonyacılığı açıklayacaktır.

Diogenes'in anlatılarından açık bir şekilde [babası] Neokles'in ailesinin zor şartlar altında olduğunu anlıyoruz.

Buna karşın Neokles'in başöğretmen, karısının ise kasabanın büyücü kadını olduğu şeklindeki tartışmalı aktarıma inanmak için elimizde, –Demosthenes'in, Aiskhines'in ailesine attığı iftiralara inanmaktan daha geçerli görünen¹⁸– ciddi bir nedenimiz bulunmamaktadır. Belki de, Neokles'in ilkokulda okul müdürlüğü yaptığı doğru olabilir, ki bu iddia Epiküros'u hemen takip eden kuşağın satir yazarı Timon tarafından ortaya atılmıştır. Ne var ki, Herodas'ın *Mimes* adlı yapıtında da gördüğümüz gibi, MÖ. 3. yüzyılda okul müdürü olmak kişiye fazla bir saygınlık katmıyordu.

Aristoteles sonrası felsefe üzerine var olan yanlış izlenimleri de düzeltmek adına, Epiküros'un Atina'ya yerleştiği tarihle ilgili olarak şunu aklımızda tutmamız gerekir: Filozofun Yunan entelektüel etkinliğinin o dönemde hâlâ merkezi olan kentte ortaya çıktığı zamanda Aristoteles'in ardılı Theophrastos'un, Peripatetik okulun toplamda otuz dört yıl yürüttüğü başkanlık görevinin yarısını doldurmamış olduğu gibi, Akademeia'nın üçüncü başkanı ve Platon'un öğrencisi Ksenokrates'in ölümünün üzerinden ise sekiz yıl gibi bir süre geçmiştir. Çoğunlukla bizlerin, daha eski okulların Epiküros ön plana çıkmadan önce de derslerine devam ettiklerini düşünmeye iten yanılgıyı, Epiküros'un önde gelen öğrencileri Metrodoros, Hermarkhos ve Kolotes'in, Platon'un diyaloglarına çeşitli saldırılarda bulunduklarını hatırlayarak da ortadan kaldırmamız mümkündür. Dahası, Hermarkhos, Aristoteles'e karşı, Epiküros ise Theophrastos'a karşı bir söylev kaleme almıştır. Bunların yanı sıra, ileride de değineceğimiz gibi, elimizde meçhul bir Akademeia üyesinin Epiküros'u, yarı eğitilmiş kişilerin arasında moda hâline gelen yüzeysel öğretileri yaymakla ağır bir şekilde eleştirdiği Sokratik Söyleve de sahibiz.

¹⁸ Atinalı ünlü politikacı ve hatipler olan Demosthenes (MÖ.384-322) ve Aiskhines (MÖ. 389-314), II. Philippos'un Atina'yı işgaline karşı aldıkları tutum yüzünden birbirlerine karşı söylevler vermişlerdir. Taylor, eserde birkaç yerde bu karşıtlık üzerinden Epiküros'a karşı öne sürülen ithamların geçersizliğini vurgular. (Yay. Haz.)

4. Düşkünlük ve Acemice Harman

Epiküros'un karakteriyle ilgili olarak ilgi çekici birkaç noktada net bir şekilde göze çarpmaktadır. Bu noktaları, Diogenes'teki ana anlatıyı oluşturan özgün yazarın yanı sıra, Epiküros'a hayran kişilerin birbiriyle çelişen açıklamalarından, Lucretius'tan, Diogenes'in de bahsettiği Epiküros'u hor gören karşıtlarından ya da Plutharkos'un, ve onun Akademeia'ya mensup otoritelerinin düşmanca eleştirilerinden ortaya çıkarabiliyoruz. Bunun yanı sıra, Epiküros'u ve onun destekçilerini, ahlaksızlık yaparak, kuralları yerle bir eden şehvet düşkünlere gibi gösteren anlatıları ise tümüyle kulak ardı edebiliriz. Ayrıca Bahçe topluluğundaki yaşamın basitliği, Epikürosçu kaynakların yanı sıra birçok anlatıda da daha karşımıza çıkmaktadır. Tabii ki, bununla, Epiküros'u karalayan masallara, bunların içinden özellikle de, filozofun, Yahudi topluluğunun üyesi Timokrates gibi, kişisel ya da mesleki alanda sahip olduğu karşıtlarının ortaya attıklarına ve ya Stoacı felsefecinin Epiküros adı altında 'çapkın yazışmalar' başlığıyla uydurduğu yapıta veya bunun benzerlerine aldanıp da, filozofa kuşkuyla yaklaştığımızı kastetmiyoruz. Bu tür karalamalar, var olan anlaşmazlığın normal bir parçasıydı ve Demosthenes ile Aiskhinés'in birbirlerine karşı yönelttikleri gizli nefretten doğan suçlamalar kadar saygınlığa layıktı.

Burada açık bir şekilde gördüğümüz, Epiküros'un inişli çıkışlı bir mizaca sahip, dost kazanma konusunda hızlı, dostluğunu sürdürmede ise azimli bir karaktere sahip olduğudur. Dostlarının ve onların çocuklarının esenliğine gösterdiği özende, kadınsı bir incelik göze çarpar. Ayrıca mektuplarından alıntıladığımız aşırı minnettarlık dolu ifadeler, dostluğun sıradan görevlerini yerine getirdiğini gösteren jestlerdir. Aynı zamanda Epiküros ve onun 'grubu', böyle bir mizaca yakışan bir zayıflığı da sergilerler. Şöyle ki, kaygılardan dolayı çektikleri korku ve aile yaşamlarında

sahip oldukları sıkıntılar; ayrıca ölüm ile sonraki yaşamın getireceği olasılıklara karşı insan yaşamında duyulan endişeden kaynaklanan üzüntüye verdikleri aşırı önem, onların, doğuştan ailelerinden getirdikleri çekingenliğin ve karakterlerindeki dayanıksızlığın bir kanıtıdır. En basit deyimiyile Bahçedeki ortam, ahlaki açıdan huzur vericidir; ancak Epiküros ve Metrodoros'tan günümüze ulaşanları okuyan birisi, ahlaki düşkünlerle uğraştığını hissedecektir. Örneğin Nietzsche, Epiküros'tan, 'yozlaşmış' bir dönemin ilk güzel örneği olarak bahsettiğinde bu gerçekten fazla uzaklaşmamıştır. Bu durumu kısmen okulun kurucularının tanıklarla kanıtlanmış fiziksel düşkünlüğü yoluyla açıklayabiliriz.

Diogenes'ten öğrendiğimiz kadarıyla Epiküros, olgun bir yaşa kadar yaşamasına rağmen, yıllarca zayıf bir bünyeye başa çıkmaya çalışmıştı. Yine önde gelen öğrencileri Metrodoros ve Kolotes'in nispeten erken yaşta ölmeleri ise dikkat çekicidir. Muhtemelen cevabı, hemen, basit yaşam ve gösterişsiz geçinme üzerine yapılan Epikürosçu ısrarda bulacağız ve elbette 'zorbalık'ta: ileride de göreceğimiz gibi, o ve dostlarının 'iştah hazları'nın değeri hakkında direktmeleri, ardıl eleştirilenlerin iddiasınca, ömür boyu hazzımsızlık çekmelerine sebep oldu. –Antikçağ düşünürleri, Epiküros ve Metrodoros'un bozuk sağlıklarının, inançlarındaki dinsizliğin Tanrı katındaki takdiri olduğunu ileri sürerek nedensellik düzenini basit bir şekilde ters yüz etmişlerdi–.

Epiküros'un karakterindeki en çirkin özellik, yaşamından ve bıraktıklarından da ortaya çıktığı kadarıyla, hocalarına gösterdiği affedilemez saygısızlığı ve kendisinden önce gelmiş geçmiş bütün düşünörlere karşı takındığı küstah tavidir. Bu sistemli kötöleme, dostları tarafından da benimsenmiştir. Plutharkos'un *Kolotes'e Karşı* adlı yapıtında alıntıladdığı ifadeler, geçmişte veya filozofun zamanında Epiküros'un bir şekilde doğru yoldan saptıklarına inandığı, saygın düşünörlere karşı yönelttiği hakaretleri bulabi-

leceğimiz mükemmel bir kaynaktır. Muhtemelen bütün bu küstahlığının nedeni, kendisinden başka hiç kimsenin öğrencisi olmadığını ve kurtuluşa giden yolu ortaya çıkaracak biricik kişi olduğunu iddia eden Epiküros'un kendi tanınırlığını arttırma çabasından başka bir şey değildir. İleride de göreceğimiz gibi, Antikçağdaki filozoflar içinde, her bakımdan en bağımsız Epiküros'tur. Epiküros'un ilk başta Samos adasında Platon okuluna bağlı bir hocadan eğitim almış olduğundan kuşku duymak için bir nedenimiz yoktur. Daha sonraları Akademeia'nın, Epiküros'un karakterine ve öğretilerine yönelttiği sert saldırıların nedenlerinden birinin de, filozofun bir bakıma okula sırtını dönmesi olduğu da, iddia edildiği gibi, mümkündür. Epiküros'un özgün öğretisi olduğu düşünülen Atomculuğu öğrendiği hocalarına karşı gösterdiği tavrın ise hiçbir bahanesi yoktur.

Sonraki bölümde de göreceğimiz gibi, Atomculuk öğretisi Epiküros'tan çok daha büyük bir filozof olan Demokritos'un bilimsel atom teorisinin acemice saptırılmasından başka bir şey olmadığı gibi; Epiküros'un öğretisi hakkındaki bilgisini, Herkulaneum'dan çıkan papirüslerden önemini yeni yeni kavramaya başladığımız filozof Nausiphanes'ten aldığı da su götürmez bir gerçektir. Epiküros'un, kendine destekçi olarak gösterirken dahi, oldukça acemice hem Demokritos'un hem de Nausiphanes'in üzerini kapamaya çalışmasının ardında, ustasına hayran bir öğrencinin sahip olduğu bağımlılığı saklama kaygısı vardır. Epiküros'un bu çabasına minnettar oluşumuz ise şüpheyle karşılanabilir. Ne var ki, Herkulaneum'daki papirüslerdeki gizem açığa çıkmaya başlayana kadar Nausiphanes, bizim için sadece bir addan ibaretti. Ayrıca bir kişinin bütün öğretisini borçlu olduğu kişileri kötüleyerek kendisini yukarılara çıkarması, Epiküros'u, isim yapmış öteki bütün Grek düşünürlerinden ayrı bir yere koymamıza neden olmuştur. Örneğin Platon, Pythagorasçı hocalarına olan minnettarlığını vurgulama konusunda oldukça istek-

liydi, öyle ki bu minnettarlığını, kendi keşfini Pythagoras-çı gökbilimci Timaeos'un ağzından aktararak göstermeyi tercih ederek de Grek bilim tarihinde üzüntü veren bir karışıklığa neden olmuştur. Aristoteles ise kuşkusuz, çoğu kişiye iyi görünmektense kendisini daha önde tutmayı tercih eden bir düşünürdü; fakat önceki filozofların bilinçsizce geliştirdikleri felsefi sistemlere karşı esas olanın kendi sistemi olduğunu iddia ederken bile lafı fazla uzatmamıştı. Kısacası, tutarsız düşüncelerden acemice bir araya getirdiği bir harman ve yararlandığı kaynakları saklama adına koparttığı yaygara, Epiküros'a özgür bir şeydi.

5. Yapıtı

Bu noktada Epikürosçu literatürden elimize ulaşanların niceliği ile okulun sonraki akıbeti hakkında birkaç söz söylemek istiyoruz. Epiküros'un kendisine ait çalışmaların tümü, daha sonraki yazarların alıntılarında elimize ulaşan kırıntılar dışında kaybolmuştur. Buna karşın, Diogenes'in *Yaşamlar* yapıtının içinde günümüze ulaşan ve gerçekliğinden kuşku duymadığımız, birisi Epikürosçu atom teorisinin ilkeleri üzerine Herodotos'a, ötekisi ise filozofun ahlak öğretisini özetlemek için Meneokeos'a yazdığı iki mektup vardır. Ayrıca *Yaşamlar* yapıtı bize, Epiküros tarafından kaleme alındığı iddia edilen iki metin daha sunar:

(i) Bunlardan bir tanesi astronomi üzerine Pythokles'e yazılmış bir mektuptur.

(ii) Ötekisi ise κῶπια δόξα [*Kuriai Doksai*] ya da *Seçilmiş Özdeyişler* adıyla öğretinin ana noktaları üzerine soru cevap şeklinde ilerleyen bir metindir.

Epiküros'un fizik öğretisi üzerine, daha sonraki yazarların anlattıklarıyla, özellikle de Lucretius'un yapıtının bölümleriyle oldukça uyumlu olmasından dolayı, (i)'e kesin gözüyle bakılır. Ne var ki, bu mektup Epiküros'un yaz-

dıklarından birisi olamaz; çünkü biliyoruz ki mektubun orijinallüğinden MÖ. 1. yüzyılda yaşamış Philodemos'un zamanında bile kuşku duyulmuştur. Erken dönem bir Epikürosçunun, filozofun *Fizik* üzerine kaleme aldığı çok ciltli yapıtından yapılan alıntıları, mektup biçimine soktuğu kesindir.

Elimize geçen ikinci metin üzerine ise şunları söyleyebiliriz. Philodemos ve Cicero, bu metni hâlihazırdaki başlığıyla biliyorlardı. Muhtemelen, Usener'in de düşündüğü gibi, bu metin, Epiküros'un ve ileri gelen dostlarının çalışmalarındaki en önemli bölümlerden çekilip alınan öz bilgilerden oluşturulmuş bir hâlde günümüze ulaşan en eski özetidir. Elimize Stobaeos'un antolojisinden veya Cicero'dan, Seneca'dan, Plutharkos'dan, Porphyry'den ya da başka birçok yerden Epikürosçu ya da Epikürosçu gibi görünen kaynaklardan alıntılanan çok sayıda ahlaki özlü söz ulaşmıştır. Usener, bu özlü sözlerin ana kaynağının, Epiküros'la ileri gelen üç dostu Metrodoros, Polyainos ve Hermarkhos –ki bunların dördüne καθήγεμόνες [*kathégemones*] yani topluluğun 'liderleri' denirdi– arasındaki yazışmaların özeti olması gerektiğini bizlere göstermiştir.

Daha sonraki dönem Epikürosçularından olan Lucretius'un, şiir şeklinde kaleme aldığı büyük yapıtı da elimize ulaşmıştır. Genel olarak Lucretius'un, hocasını oldukça titiz bir şekilde takip ettiği söylenebilir. Yalnız, türlerin gelişimi öğretisi üzerine öngörülerini aktarırken, Epiküros'un değil de Empedokles'in şiir metodunu tekrarlamasının, bilimsel alanda son derece büyük bir başarı olarak sayıldığını öğrenmek, eminiz ki modern okuyucuyu oldukça şaşırtacaktır. Bunların dışında, Herkulaneum'daki kazılardan çıkarılan papirüslerin deşifre edilmesi, Philodemos'un elinden çıkma çok sayıda ikinci dereceden bilgiye sahip olmamıza da neden olmuştur.

Okulun daha sonraki akıbeti üzerine de şunları söyleyebiliriz: Topluluğun oldukça önemli iki karakteristik özelliği, eskilerin de altını çizdiği gibi, üyeleri arasında var olan dostluğun cana yakınlığı ve düşüncede sahip oldukları mutlak birlikti. Ne var ki, bu mutlak birliğin kötü bir tarafı vardı. Eskilerin de şikâyet ettiği gibi, toplulukta tartışmaların olmamasının en büyük nedeni, Epikurosçuların, Epikuros'un yapıtları ve καθήγεμόνες [*Kathēgemones*] dışında hiçbir şey okumamaları ve bunları şaşmaz bilgiler olarak saymalarıydı. Ayrıca üyelerin *Katekhizm*'i ezbere bilmeleri de beklenirdi. Üçüncü bir özellik de, Lucretius'ta da gördüğümüz gibi, kurucuya, mutluluğa götüren gerçek yolu göstererek insanoğlunu evrensel acıdan kurtaran tek ve biricik kişi oymuş gibi gösterilen, neredeyse idolleştirici hayranlıktı.

Görüyoruz ki Epikurosçu topluluk, birçok açıdan bilimsel bir okuldan çok, erken dönem Hristiyan Kilisesine benzetilmektedir. Dolayısıyla:

(i) Bu topluluk, ortak bir yaşam düzeni etrafında bir araya gelen kişilerin oluşturduğu bir gurup olarak da sayabileceğimiz bir düşünür çetesinden daha fazlası değildir. –Yalnız unutmamalıyız ki, bu okulun üyeleri arasındaki bağın ‘dinsel yönü’, benzer şekilde Pythagorasçılık ve Platonculukta da vardı–.

(ii) Hristiyanlar gibi, Epikurosçular da öncelikle ‘tarikat üyeleri’ arasında ortaya çıkan ‘sevgi’ ile birbirlerine kenetlenir, kurucuya ise entelektüel bir hocadan çok kendilerini sıkıntıdan kurtaran bir Mesih olarak bağlanırlardı. –Yine burada unutmamamız gereken, erken dönem öğrencileri için Pythagoras'ın da, tanrısal ya da yarı tanrısal bir kurtarıcı olduğudur. Yalnız tek farkla ki öğrencilerinin birçoğu filozofu, kurtarılmayı olanaklı kılacak bilimsel gerçekliği ortaya çıkardığına inandıkları için böyle saymışlardı.–

(iii) Kilise gibi Epikürosçu topluluk da uyruk, cinsiyet ve sosyal statüde görülen farklılıklara karşı yansız bir tutum sergilemiştir.

(iv) Wallace'ın da söylediği gibi, Epiküros ve dostları arasındaki yazışmalarda, son derece kurgusal teoriler, günlük yaşamda rastlayabileceğimiz basit sorunlarla karman çorman bir hâlde karşımıza çıkar; örneğin yeme içmenin düzenlenmesinin, Yeni Ahit tarzında yapılması gibi.

(v) Epiküros'un kendi isteği üzerine her ay düzenlenen ortak ziyafet bakımından Epikürosçuluk, Hristiyanlığın 'aşk-ziyafetleri'¹⁹ ile benzerlik gösterir. Yine benzer bir şekilde Metrodoros'un çocuklarına gösterilen ilgi ve topluluk üyeleri arasında düşkünlere ve yaşlılara verilen destek, erken dönem Hristiyanların 'fakir azizlere', 'dul kadınlara' ve 'yetimlere' gösterdikleri ilgiyi hatırlatır. Üstelik iki topluluk da koydukları kurallar bütününe şaşmaz olarak saymada takındıkları yakışıksız hevesleri ve her türlü soruşturmadan muaf olmaları olarak da bilinen en olumsuz yanları açısından da –ki bu Kilise'nin en büyük günahı olarak görülür– benzerlik gösterir. καθ'ἡμετέρας [*Kathēgemones*] dışında hiçbir şey okumayan bir Epikürosçu, eleştiriyi ve özgür soruşturmayı şeytanın işi olarak görerek *İncil* dışında hiçbir şey okumayan modern bir Hristiyanın prototipini verir.

Sözün özü, Bahçe topluluğunun felsefesi, genele yayılarak ahlak teorisinin başını çekseydi, Antikçağ bugün 'bilim' ve 'din' arasında sıkça şahit olduğumuz çatışmanın içinde olacaktı.

Yaptığımız bu benzetmelerin –ki birçoğunun öteki felsefi okullarda da var olması olasıdır– tamamıyla birbirinden zıt bir düşünce biçimini temsil etmelerine karşın, Epikürosçuların ve Hristiyanların, yerleşik dinî inançları açık bir şekilde reddeden ve bu inançları kullanarak halk ayinlerinde alay eden yegâne topluluklar olmaları bakımından da ilginç bir

¹⁹ 'Agape Feast' olarak da bilinen ve Hristiyanlar arasında düzenlenen ziyafete verilen ad. (Çev.)

benzer yana sahiptirler. Bir kuşkucu, düşünce ayrılığından kolayca uzak durur, özellikle de, dostlarının dinî inancını reddetmeyi aklına bile getirmeden, mantık dışı herhangi bir inancın bütün yargılarda var olduğuna inandığı için. Platoncu ve Stoacı okullar ise genel din anlayışlarında, Tanrısal Öngörüye [*Providence*] ve dünyanın ahlaki açıdan yönetildiğine inanmalarıyla –ki Platoncular bunlara teizmi ve ölümsüzlük inançlarını da eklerler– ortak bir paydada buluşurlar: Bugünkü Din Adamları gibi onlar da, en basit şekliyle söyleyecek olursak, yanlı ya da saçma görünen herhangi bir şey üzerine doğaüstü bir yorum getirerek, yaygın din anlayışının ayrıntılarına her zaman razı olabilirlerdi.

Ne var ki, Epikürosçuların ana öğretisi, “Tanrılar, insan işleri üzerinde herhangi bir etkiye sahip değildir.” olunca, yukarıda saydığımız yollarla bağları kesilmiş olur; tıpkı bir Hristiyanın kendi inancına göre gerçek Tanrıya şirk koşmaktan bir kahraman ya da ‘şeytan’a tapamayacağı gibi. Şunu da not edelim: Epikürosçular da, Hristiyanlar gibi, halka açık ibadet törenlerine katılmayı reddetmişlerdir. Philodemos, Epiküros’un özellikle de bu noktada sergilediği örnek davranışın üzerinde durur. Fakat Epikürosçular Tanrısal Öngörü, dua ve cezalandırma üzerine mevcut yaygın dinsel inançlarla alaylarını da saklamamışlardır. Bundan dolayı, onların bu inançlara gösterdikleri yüzeysel hiçbir kabul de onları, dinin yaşamsal bir konu olduğunu düşünenlerin yönelttiği ateizm suçlamalarından temize çıkaramadı.²⁰

MÖ. 2. yüzyılda yaşayan Lukianos, büyük bir üne sahip olan ve hatta bir keresinde imparator Marcus’un bile resmî olarak danıştığı kâhini, onu kandırmak için ayarlayan Aboni Teikhoslu şarlatan İskender tarafından başlatılan bir ritüelle ilgili anlatısında bu noktaya eğlendirici bir şekilde değinir. Diğer şeylerin yanı sıra İskender, ‘sadık olmayan Hristiyanları ve Epikürosçuları, resmî olarak ‘dışlamak’ için

²⁰ Plutharkos’un söylediği gibi, bir Epikürosçu dinsel bir ritüele katılabilir, fakat bunu içi boş bir eğlence olarak saydığı için ondan içsel bir neşe alamaz.

mistik bir tören başlatır. İbadet sırasında “Hristiyanlardan uzak durun!” diye bağırır, topluluk da bu bağırışa “Epikürosçulardan uzak durun!” diyerek cevap verir. İskender’in gözünde Hristiyanlar ve Epikürosçular, tamamen kâfir iki bedendir. Ayrıca Lukianos, İskender’in sakıncalı hocanın (Epiküros’un) yapıtlarını büyük bir ciddiyetle yaktığını; kehanetinin düzmece hilesini ortaya çıkarmanın bir Epikürosçu olduğunu ve dindar bir kalabalık tarafından linç edilmekten son anda kurtulduğunu da ekler. MÖ. 200’de ya da çok daha öncesinde, gerçek eziyetlerin yaşandığını ve belki de çeşitli Grek kentlerindeki Epikürosçuların katledildiğini biliyoruz. Ayrıca Tanrının, Epikürosçular üzerinde verdiği hükmü ve onların mucizevi bir şekilde din değiştirmeleriyle ilgili, günümüzde hazırlanan dinsel kitapçık tarzında yapıtların yayımlandığını da bilmekteyiz.

7. Roma

Topluluğun kendi içsel tarihi için herhangi bir şey söyleyemiyoruz; çünkü her ne kadar daha sonra da göreceğimiz gibi, mantıkta, Tümevarımsal Yöntemin temelini ortaya koyacak birkaç girişime sahne olsa da topluluk, ‘üstat’larının orijinal öğretisine önemli yenilikler getirme konusundaki iddialar karşısında oldukça kayıtsız kalmıştı. Okul, İS. 3. yüzyıla kadar özerk bir topluluk olarak varlığını sürdürdü. MÖ. 1. yüzyılda öne çıkan birkaç Epikürosçunun adını Cicero’dan öğreniyoruz, ki düşünür bunlardan iki tanesinin, Phaedros’un ve Sidonlu Zenon’un derslerini takip etmiştir. –Epiküros’un Melite’deki evininin, Cicero’nun zamanından önce yıkıntılarının altında kaldığını ve felsefi topluluğa ait bahçenin Sulla’nın Atina’yı işgaliyle yerle bir olduğunu da eklemeliyiz–.

Yunan felsefesi Roma’da tanınmaya başladığında, kente adapte olan ilk sistem Epikürosçuluktur. Cicero, Epikürosçuluk üzerine yazan ilk Latin yazarlarından Gaius Amafinius (*Tusculanae Disputationes*, iv. 6) ile Rabirius’tan (*Aca-*

demica, i. 5) ve bunların birçok yandaşa sahip olduğundan bahseder. Cicero, bu yazarların edebî stilleri ve yapıtlarındaki plan eksikliği üzerine çok hata bulsa da, öğretinin sahip olduğu bilimsellikten uzak karakteri ve göze çarpan basitliğinden dolayı hızla yayıldığını söyler.

Latince yazılan düzyazı şeklindeki bu yapıtların, Lucretius'un şiirinden önce mi yoksa sonra mı yazıldığı net değildir. St. Jerome'a göre Lucretius, MÖ. 94 ile 53 yılları arasında yaşamış, bir aşk iksirinin neden olduğu cinnet zamanı esnasında şiirini yazmış ve kendi hayatına son vermiştir. Şiiri Cicero düzenlemiştir. Donatus'un *Vergilius'un Yaşamı* adlı yapıtıyla yapılan bir karşılaştırma, Jerome'un verdiği tarihten birkaç yıl saptığını ortaya koyar. Bu yüzden şairin doğum ve ölüm tarihleri, olasılıkla MÖ. 99/98-55 yılları arasındadır. Cicero'ya çekilen dikkat büyük ihtimalle yazarın, ölümünden sonra şiiri yayım için düzeltilmesinden kaynaklanır. Munro, Cicero'yla kastedilenin ünlü Marcus olduğunu ortaya koyar ve Cicero'nun bu yapıtla olan bağı da bu düşünceyi daha da bir olası kılmaktadır. Çünkü yapıtla yapılan tek çağdaş ima, Marcus'un, kardeşi Quintus'a, Britanya ve Gaul'da Caesar'a hizmet ettiği MÖ. 54 yılının başlarında yazdığı mektupta yer alır (*Epp. ad Quintum Fratrem*, ii. 11). 'Düzenleme' her şeyden öte dikkatli bir şekilde yapılamazdı, çünkü şair darmadağın bir ruh hâlindeydi. El yazmalarına göre Cicero kardeşine, çalışmanın hem deha hem de ustalık sergilediğini –ki durum gerçekte de böyledir– söyler; fakat çoğu modern editör, iki lafından birisinde olumsuz bir yorumda bulunarak, Cicero'yu şiiri hafife almış gibi gösterir. Lucretius'un Vergilius, Ovidius ve Manilius gibi Augustus dönemindeki şairler üzerindeki etkisini, felsefe değil edebiyat tarihine bırakıyoruz.

Lucretius'un da içinde bulunduğu bu aynı döneme, Herkulaneum'dan çıkan papirüslerden elimize geçen birçok fragmanı bulunan, ayrıca Cicero'nun düşmanı ve Caesar'ın kayınpederi L. Calpurnius Piso'nun himayesinde yaşayan Philodemos da dâhildir. Başka bildiğimiz ünlü Romalı Epi-

kürosçu, Cicero'nun mektuplaştığı ömürlük dostu Titus Pomponius Atticus'tur. Caesar'a düzenlenen suikastın asıl aktörlerinden Gaius Cassius Longinus'un da hiçbir fayda sağlamadığı bu topluluğun üyesi olduğu söylenir. İlgisi ah-laki alanla sınırlı olsa da, Horatius'un da Epikürosçu olduğunu biliyoruz. Daha geç dönemden karşımıza, hiçbir topluluğun üyesi olmamasına karşın Epikürosçuluğun ruhuna oldukça büyük bir sempati duyduğunu saklamayan ve filozofu, insanoğlunu batıl inançlardan kurtaran kişi olarak görerek saygı duyduğunu dile getiren Samoslu Lukianos (MS. 2. yüzyıl) çıkmaktadır.

Öğretinin tanınırlığının, MS. 2. yüzyılda arttığına şahit oluyoruz. Bu yüzyılda yaşayan Plutharkos ve Galenos, Epiküros'un yaşadığı dönemde Platon'un Akademeia'sının ortaya attığı tartışmayı yeniden alevlendirmenin değerli olduğunu düşünmüşlerdir. Epiküros'un tutumunu da, Cicero'nun, Latin elbisesi giydirdiği Akademeiacı ve Stoacı karakterleri, felsefi diyaloglarında filozofu alaya alarak kullanmasına kadar geçen zaman boyunca görüyoruz. İmparator Marcus devlet kasasından Atina'ya Felsefe kürsüsü bağışladığında, Platonculuğun, Aristoteleçiliğin ve Stoacılığın yanı sıra Epikürosçuluk de devlet tarafından desteklenen sistemlerin arasında boy gösterdi.

Hristiyan kilisesi daha güçlü ve dogmatik bir yapıya bürününce, doğal olarak kendisini Epikürosçuluğun teoloji karşıtı düşünceleriyle şiddetli bir çekişme içinde buldu ve Lactantius gibi yazarlar (MS. 3. yüzyılın sonu) Epiküros'u ağır hakaretlerinin hedefi hâline getirdiler. Bunun bir getirisi olarak da Epiküros'tan günümüze kalan fragmanların sayısını çoğaltmada bize bilinçsiz bir katkı sağlamış oldular. MS. 4. yüzyılın ortalarıyla birlikte Okul unutuldu ve İmparator Julian (MS. 360-363) filozofun kitaplarının birçoğunun, etrafta olmadığını söyleyerek kendisini övüp durmuştu. Yüzyılın sonuna doğru Aziz Augustinus, paganların retorik okullarında bile Epikürosçu düşüncelerin tamamen unutulduğunu dile getirmiştir (*Epist.*, 118, 21).

İKİNCİ BÖLÜM

GERÇEKLİĞİN DOĞASI

1. Felsefenin Bölümleri

Epikuros'un felsefede hedeflediği nihai teorinin güç bela ve yalnızca pratik olması, kendisine içkin bir özelliğidir; hatta filozofun Okulunun, Antikçağın Pragmatistleri olarak adlandırılmaları boşuna değildir. Sextus Empiricus bunu şu sözlerle vurgular (*Adv. Mathematicos*, xi. 169): “Epikuros, felsefenin akıl yürütme ve tartışmayla mutlu bir yaşamı ortaya çıkaran bir uğraş olduğunu devamlı dile getirirdi.” Ayrıca Epikuros'un “Nasıl ki sağlıklı numarası yapmaya değil de, sağlıklı olmaya ihtiyacımız varsa, felsefenin sadece taklidini yapmakla kalmayarak gerçek filozoflar olmalıyız.” söylemi de günümüze ulaşmıştır. Bir başka ifadesi de şöyledir: “Tutkularımızın hiçbirisi, filozofların tartışmasıyla düzelmez; ancak oyalanır durur. İlacın hastalığı vücuttan attığı zamana kadar yararsız olması gibi, felsefe de tutkuyu ruhtan kovana kadar faydasızdır.”

Felsefeyi, hastalıklı ruhu iyileştiren bir şey olarak kavrayarak, onun bir ilaç olduğunu söylemekle Epikuros, tabii ki yeni bir şey ortaya atmamaktadır. Felsefenin görevinin, ruhun esenliğini meydana getirmek olduğu düşüncesi ve sağlığın beden için bir erdem olması gibi, felsefenin de ruh için bir erdem olduğu inancı, Magna Graecia'nın [Büyük Yunanistan] Pythagorasçı tıpçılara kadar geri giden bir düşüncedir. Bunun yanında, dikkatli bir öğrenci için, bir bütün olarak Platon'un ve Aristoteles'in ahlak öğretilerinin anahtarıdır. Epikuros'un Platon ve Aristoteles'ten ayrıldığı nokta, zihinsel aydınlanmanın, yani varlıkları gerçekte ol-

dukuları gibi kavramanın, ‘kurtuluş’un ya da ‘ruh sağlığı’nın içsel bir parçası olmadığı; fakat sadece aracı olduğu düşüncesinde yatar. Böylece, bilime, kendi için bir araç olmasının dışında, hiçbir önem atfedilmemiş olur. Tarih, matematik ve edebî alanlardaki ilerlemeyi, ahlakla ilgili görmeyerek küçümser. Bir mektubundan günümüze ulaşan fragmanda şöyle demektedir: “Tanrı aşkına, tüm yelkenleri açarak her türlü ‘bilim’den kaç!” (Usener, Fr. 163) bir ötekisinde ise şunları söylemiştir: “Felsefeye hiçbir bilimden etkilenmeden geldiğin için tebrik ederim” (Fr. 117). Epikuros sonraki araştırmacılar tarafından bu incelikli eğitimi küçümselediği için sürekli eleştirilir. Kuşkusuz bu noktada filozof, sadece bilge ve sağduyulu kişileri değil, korkup acı çekenleri de eğitmekten başka bir şeyi ima etmemiş de olabilir. Ne var ki, dünyadaki hikmet üzerine tasarladığı eğitimde, bebekler ve süt kuzuları, cana yakın ve alçakgönüllü kişilerin yanı sıra bilgeler için de yer olmalıdır.

Kendisini yakın görerek değer verdiği tek bilim dalı fiziktir (φύσιολογία [*phisologia*], yani evrenin genel oluşum teorisi). Fiziğe ise sadece ahlak alanındaki etkisinden dolayı değer verir. Evrenin yalnızca yapısıyla ilgili bir teori ortaya koyan fizik, bizleri Tanrı veya tanrıların işlerimize müdahale ettikleri inancından özgür bırakır; böylece Tanrı yargısından kaynaklı korkudan ve O’nun onayını kazanmak için gösterdiğimiz kaygılı çabadan da bizi kurtarmış olur. Ruhun ölümlülüğünü kanıtlayarak fizik, bizi, bilinmeyen gelecek üzerindeki dinsel korkudan serbest bırakır. Sağlığımızı korumak için neyin gerekli neyin gereksiz olduğunu ayırt edebilmeyi göstererek, bizim için uygun olan şeyler için gösterdiğimiz arzuya sınır koymayı öğretir. Gözümüzün şehvete, yaşamın kibre olan esaretinden kurtarır. Fakat bu durumlar için fiziğin hiçbir değeri yoktur. Epikuros’un *Katekhizm* yapıtının onuncu kaputunda ortaya koyduğu gibi: “Eğer gökyüzündeki görüntüler, ölüm ile getirileri ayrıca acı ile hazzın sınırlarının görmezden gelinmesi üzerine getirdiğimiz anlayış bizde kaygı yaratmadıysa, doğa bilimine ihtiyacımız olmamalıy-

dı.” Benzer şekilde Lucretius, şiirinin tek amacının evrenin tanrısal bir müdahale’ olmaksızın (*opera sine divom*) meydana geldiğini ve ölümden sonra korkulacak hiçbir acının olmadığını göstermek olduğunu söyler. Aslında bilim sadece evrenden tanrıyı kovduğu için değerlidir ve Lucretius’un da söylediği gibi, “Din –bilinmeyene karşı boş korku– ayak altına alındı ve insan cennet seviyesine çıkarıldı.”

Dolayısıyla tüm teorik/spekülatif bilim ile beraber Epiküros, Akademeia’nın ve Aristoteles’in Tasımsal Mantığını işe yaramaz olduğu için reddettiğini dile getirmiştir. Ksenokrates’in ‘mantık’, ‘fizik’ ve ‘ahlak’ olmak üzere üçe ayırdığı felsefede, sadece ‘mantık’tan tamamen vazgeçmiş; fiziği ise ahlak için zorunlu bir giriş niteliğinde olmasından dolayı kabul etmiştir.

Kuşkusuz, yine de, modern ampiriklerimizin formel tündengelimsel mantığı reddetmelerinde hemfikir olmasına karşın, Epiküros yöntem konusunda bir kurama, kendisini doğru genellemelere ulaştıracak bir teoriye ve doğru ile yanlışın standart bir ölçütüne ihtiyaç duyar. Epiküros ve öğrencileri, bu ihtiyacı karşılamak için bizim tümevarımsal mantık diye adlandıracağımız ve bir doğru çıkarımın, duyumdan ortaya çıkan verilerden nasıl elde edilebileceğini gösterecek bir yöntem ortaya koymaya çalışırlar. Onlar bu ilkel tümevarım teorisini, tikel gözlemlerden varılabilen çıkarımların *kanōnu* (κᾶνών) ya da *kuralı* anlamında *kanonik* olarak adlandırdılar. Bu yüzden okul, felsefeyi kanonik, fizik ve ahlak olarak üçe ayırdı ve onlar için kanonik ile fizik, sadece ahlak alanında zorunlu olduklarından dolayı değer taşımaktaydı. Seneca’da şunları söylerken bunu kasteder:

Epikürosçular felsefenin doğa ve ahlak olmak üzere iki bölümü olduğunu düşünürler, buna karşın rasyonel bölümünü (yani formel mantık, tasarım doktrini) yok sayarlar. Fakat varlıkların yapısı tarafından muğlaklıkları ortadan kaldırmaya ve doğru kılığına bürünen yanlışları fark etmeye zorlandıkları için, mantık öğretisi olarak adlandırdıkları bir

çalışma alanı ve bu alanın standart ölçüsünü (*de iudicio et regula*, περὶ τοῦ κανόνα) ortaya çıkarırlar; ki bu, felsefenin rasyonel kısmını başka bir adla söylemekten başka bir şey değildir. Onlar ise bunu, doğa felsefesinin bir tamamlayıcısı olarak görürler. (Ep., 89. 11.)

2. Kanonik: Felsefi Düşünüşün Kuralları

Epikuros'un κανών [kanon] doktrini ya da genelleme ilkesi üzerine temellenen öğretisi, o kadar derme çatmadır ki, doğal olarak öğretinin yabancı bir kaynaktan alındığına dair işaretler taşıması beklenmez. Ne var ki Epikuros, her yerde olduğu gibi, burada da başkalarının görüşlerini kendisine mal eder. Diogenes'in *Yaşamlar* adlı yapıtında Karystoslu Antigonos'un Kanon öğretisinin tümüyle Nausiphanes'ten alındığını söylediğini okumuştuk. Böylece, Epikuros'un bağımsız bir felsefeci olarak kendisini ortaya koymadan önce Nausiphanes'in öğrencisi olduğu söyleminin doğru olduğu söylenebilir; çünkü bu ifade, Antigonos'un ve Eratosthenes'in temsilcisi sayabileceğimiz Apollodoros'un da şahitliği altında günümüze ulaşmıştır. Bu söylemin, Cicero ve Plutharkos gibi yazarlarda sıklıkla tekrarlanmasından da, daha sonraki Epikürosçuların bunu reddedemediklerini çıkarabiliyoruz. Epikuros'un, kendisinden felsefesini öğrendiği Nausiphanes için aşırı küfürbaz konuşması da, filozofun, Nausiphanes ile daha sonraki zamanlarda saklamak istediği bağımlı ilişkisinin, bazı zamanlarda arkasında durduğunu da göstermektedir.

Epikuros, her ne kadar, sonradan alışlagelmiş kabalıyla Demokritos'a bile hakaret etmiş olsa da, aslında kendisini Demokritosçu olarak adlandırdığına dair (Plutharkos, *Kolotes'e Karşı*, 3) filozofun iki yakın dostu, Leonteos ve Metrodoros'un kanıt olarak öne sürebileceğimiz söylemleri de günümüze ulaşmıştır. Epikuros'un atom öğretisini incelemeye başladığımızda, bu söylemlerin esasında zorunlu sayılmaları gerektiğini göreceğiz. Epikürosçuluğun atomculuk öğ-

retisinin, Demokritos'un fizik alanında ortaya koyduğu öğretiyi, Aristoteles'in Atina'da tanınır hâle getirdiği görüşlere adapte eden –ki bunlar gerçekte Aristoteles'inkilerle uyuşmayan görüşlerdi– tutarsız bir düşünürün, acemice bir girişimi dışında anlaşılır bir yanı olmadığını görüyoruz. Bundan dolayı Demokritos'un fizik alanındaki öğretilerini, Pyrrhon'un ahlaksal bilinemezliği ile birleştirdiğini bildiğimiz Nausiphanes, Epiküros ile İyonya bölgesinin erken dönem bilimsel etkinliği arasındaki bağlantının, vazgeçilemez bir halkası olarak görülür. Ayrıca Epiküros'un matematikçilerden körü körüne nefret etmesinin kaynağı ile ilgili Sextus Empirikos'un verdiği açıklamanın, ciddi bir doğruluk payı taşıyabileceğini de düşünmemize neden olur. Sextus şöyle söyler:

Matematikçilere duyduğu bu nefret, Pyrrhon'un öğrencisi olan ve genç erkeklerden oluşan geniş bir destekçi topluluğuna sahip, ayrıca matematik alanında, özellikle de retorikte ciddi çalışmalar yürütmüş Nausiphanes'e olan düşmanlığından kaynaklanır. Epiküros, Nausiphanes'in öğrencisi olmuştur; fakat kendi kendisini eğiten, yaratıcı zekâyâ sahip bir filozof olarak sayılma arzusuyla bu gerçeği reddetmek için elinden geleni yapmıştır. Nausiphanes'in saygınlığını ortadan kaldırmak için oldukça istekliydi ve bu yüzden Nausiphanes'in, matematik alanında sonradan kendisine büyük bir ünün keyfini sürdürecektir. (Adv. Mathematicos, i. 2.)

Sextus anlatısına, 'Mytileneli Filozoflara' yazılmış, kötüleyici bir mektuptan alıntı yaparak devam eder. Bu mektupta Epiküros, Nausiphanes'e 'yumuşak' lakabını takmış ve 'filozofun kendisini bilgeliğe erdirmeyecek çalışmalara adanmış, değersiz biri' olduğunu söyleyerek onlarla dalga geçmeye kalkmıştır. Sextus, Epiküros'un matematiği hedef aldığını vurgular. Nausiphanes'in, *Tripod* adlı yapıtının içeriğine dair bazı bilgileri ise Philodemos'un *Retorik Üzerine*

adlı yapıtından öğreniyoruz. Philodemos'un yapıt üzerine söylediklerinin birçoğu oldukça anlaşılmalıdır; fakat söylediklerinden Nausiphanes'in, matematik ve fizik alanında yapılan araştırmalar ile akıcı ve dikkat çekici bir üslubun birleşimini hem olanaklı hem de arzu edilen bir şey olduğunu göstermeye oldukça istekli olduğunu çıkarabiliyoruz. Aslında bu niteliklerin bu şekilde bir araya gelmesini, matematik alanındaki üstün yeteneğini, karmaşık bir araştırmacının sonuçlarını, ortalama bir eğitim almış, sıradan bir insanın anlayabileceği ve ilgisini çekebileceği şekilde genelleştiren, W. K. Clifford gibi birinde görürüz.

Antigonos ve Apollodoros'un, 'tümevarımsal genelleme' kuralı için teknik bir sözcük olarak daha sonraki zamanlarda Epikuros tarafından kullanılan ἐπιλογιστική θεωρία ([*epilogistikē theoria*] bilinen duyu olgularından yola çıkılarak oluşturulan tümevarım) terimini, Nausiphanes'in kullandığı iddialarını güçlü bir şekilde doğrulayıcıdır.¹ Hatta Nausiphanes'in Aristoteles'ten 'sillogizm/tasım' sözcüğüne çeki düzen vermesini, tanımını derleyip toparlamasını ve tekniksel mantık anlamında toplamının hesabını yapmasını istediği de iddia edilmiştir; fakat kesin tarihler elimizde olmadığı için, bu noktada dogmatik davranmak tedbirsizlik olacaktır. Aynı şekilde tasım sözcüğünün, hem Aristoteles hem de Nausiphanes'e, Platon'un Akademeia'sından gelmiş olması da olasıdır. Şu an için Epikurosçuların bilgi kuramını, Demokritos'un, dolayısıyla da Nausiphanes'in fizik ve ahlak öğretilerini ödünç aldıkları o aynı kaynaktan almış oldukları düşüncesiyle yetinmeliyiz. Daha sonra bunun, Demokritos'un teorisi olmadığını ve fiziksel atomculukla gerçekten de alakasız olduğunu göreceğiz.

¹ Philodemos'a ait ilgili pasajların hepsi için bkz. Diels, *Fragmente der Vorsokratiker*, i. 464-465. Tarihlerle ilgili olarak, Nausiphanes'in Demokritos'u bizzat dinlediği devamlı olarak dile getirilir. Eğer bu doğru ise, Nausiphanes, Aristoteles'ten (d. MÖ. 384) birkaç yıl büyüktür; çünkü Demokritos'un MÖ. 460'ta doğduğu kesindir ve geleneğin öne sürdüğü gibi, eğer yüz yaşını devirdiyse, yaşamının son yıllarında öğretim hayatında etkili olması oldukça zordur.

Epikuros, modern bir ampirik gibi, bilginin ve bütün kavramlarımızın sadece duyumdan [*sensation*] kaynaklandığı şeklinde, kanıtlanmamış bir sav ortaya atarak işe başlar. Cicero bu öğretiyi *De Finibus*, I. 64'te "Farkına vardığımız her şeyin kaynağı duyulardır." cümlesiyle aktarmıştır. *Katekhizim* yapısının 23. paragrafında Epikuros, duyumların doğruluğu üzerine niteliksiz bir kuşkuculuğun, kendi kendisini yıkan bir şey olduğundan şöyle bahseder: "Eğer duyumların hepsine birden saldırarak olursanız, yanlış olarak adlandırdıklarınızı mahkûm etmek için elinizde hiçbir ölçüt kalmayacaktır." Böylece Epikuros'un, -Demokritos'un teorisinde oldukça tutarlı bir şekilde reddedilen bir varsayım olarak- bazı duyumların en azından gerçeğe uygun olduğunu kabul ettiğini not etmemiz gerekir. Duyumların tanıklığıyla açık bir şekilde farklı olması nedeniyle, Demokritos'un kesinlikle doğru olarak savunduğu atom teorisi, nesneleri, ancak düşünümün [iç algıların] ya da akıl yürütmenin oldukları gibi kavrayacağı, duyumların [dış algıların] ise bunları hiçbir zaman [bu şekilde] kavrayamayacağı sonucuna varır. Gerçekten de hiçbir şey, duyularımızın kavradığı yapıda değildir ve gerçek bilgi kuramının temelindeki önerme, duyumun, doğası gereği yanlış yönlendirilmiştir. Sextus Empirikos, duyumsama [*sensation*] ve 'kavrama' [*understanding*] arasındaki zıtlığı doğru bir şekilde açıklamıştır:

İki türlü biliş [*cognition*] vardır, bir tanesi hakiki, ötekisi sahtedir. Sahte biliş, görme, duyma, koklama, tat alma ve hissetme [gibi duyulara] aittir; hakiki biliş ise bunlardan ayrılır. (*Adv. Math.*, vii. 135.)²

² Demokritos, Fr. 11 (Diels). Kavramanın iki türünün bir tanesinin adı γνησιή (meşru), ötekisi ise σκοτειή'dir (karanlık). σκοτειή sözcüğünün burada 'piç' ve 'gizlilik içinde dünyaya getirilmiş' ifadelerine benzer bir metaforik manada 'metres' anlamına gelen σκοτιονλέκχος, κρύφιος λέκχος dolambaçlı ifadesinde de benzer bir şekilde kullanıldığını düşünüyoruz. Bundan dolayı Diels bu sözcüğü 'unrecht' yani 'gayri meşru' anlamıyla karşılamıştır. Ayrıca doğru karşılığın Profesör Burnet ve diğerleri tarafından da verildiğini görmekteyiz.

Böyle bir düşünce, fiziksel dünyanın basitçe hareket hâlindeki atomlardan oluştuğuna inanan herhangi bir felsefi akım için kuşkusuz kaçınılmazdır. Epikuros'un bunu reddedişi de onun entelektüel olgunluktan tamamıyla yoksun olduğunun bir işaretidir.

Sözün kısası, her türlü bilgi, aktüel duyumlarla başlar ve ona dönerek analiz edilebilir. Epikuros, duyumun her zaman bir reel dışsal nesnesi olduğuna, ancak bunun zihnimizin ya da sinir sistemimizin salt şahsi bir etkilenimi olmadığını konusunda Locke kadar kendinden emindir. Locke'un aksine Epikuros, duyumun gerçek bir nesneye sahip olmadığını, fakat nesnesini her zaman gerçekte nasılsa o şekilde sunduğunu düşünecek kadar da ileriye gider: "Duyumun özelliklerinden biri, tek başına duyumu harekete geçiren mevcut nesneyi kavramasıdır" (Fr. 247). Daha açık bir şekilde anlatmak için Sextus'tan bir alıntılı ile devam edelim:

Duyum, etki alanına giren, eksilme, ekleme ya da yer değişikliğine maruz kalmamış nesneleri kavradığına göre, bu akıl dışı olduğundan dolayı, her zaman kesinlikle doğrudur ve varoluşu hakiki şekliyle kavramaktadır. (Op. cit. viii. 9)

Bu yüzden duyumlar, *ἐνάρπεια* [*enargeiai*] yani 'berrak ve ortada' bilişlerdir. Rüya görenlerin ve delilerin duyumlarının bile geçerli olduğu iddia edilmiştir; çünkü bu kişiler 'bilinçsiz bir hâlde değişirler' ve değişimin her zaman reel bir nedene sahip olması gerekir (Fr. 63). O hâlde anlıyoruz ki, Locke gibi, Epikuros da, aktüel duyumun, onu bellek ya da hayalgücü gibi başka bir bilinçli olma düzeyinden ayıran tanımlanması zor bir şeye sahip olduğuna inanmaktadır. Duyumun dayandığı bu farklılık da tanımlanamıyor, ama doğrudan hissediliyordur; yani her 'duyum' sahip olduğu 'realite'sinin izini taşımaktadır.

Duyumun her zaman dışsal bir nesneye sahip olduğunu kanıtlamak için öne sürülen bu nedeni incelemek oldukça ilgi çekicidir. Öne sürülen sav, duyumun her zaman bir şey

tarafından *meydana getirildiğidir* [caused]. Bazı modern psikologların, ‘öz kaynaklı duyumlar’ın [centrally initiated sensations] var oluşu olarak ortaya attıkları olguyu bir kenara bırakacak olursak, Epiküros’un burada *evrensel nedensellik ilkesine* başvurarak duyum niteliklerinin nesnelliğini garanti altına almaya çalıştığını görüyoruz. Bu çaba, verdiği ampirik başlangıçla oldukça tutarsızdır. Gelgelelim, bu tutarsızlık da kendisini takip eden ampirikler tarafından kaçınılmaz bir şekilde benimsenmiştir. Böylece Epiküros’un, ‘duyumlarla algılanan nesneler’ ile ‘duyumu ortaya çıkaran fiziksel uyarılarla algılanan nesneler’i ayırt edememe gibi oldukça ortak bir hataya düştüğünü göreceğiz. –Modern yazarların, ışık titreşimini değil de rengi idrak ettiğimizi unutarak, gözün, ışık dalgalarını algıladığını söylemeleri gibi–.

Onun ‘duyumun niçin sadece dışsal mevcut bir nedene sahip olmadığı, aynı zamanda nedeni her zaman nasılsa o şekilde algıladığı’ sorusuna Epiküros, duyumun, *ἀλογόν τι*, akıl dışı olduğunu, bu yüzden ona bir şey eklenip çıkarılmadığını; ayrıca nesnesinin herhangi bir parçasının yerini değiştirmedeği şeklinde cevabı verir. Bunların tümü, düşünömsel anlayışın ürünüdür. Nitekim, duyumun oldukça akıl dışı karakteri, dışsal bir olgunun kaydı olması bakımından taşıdığı güvenilirliğinin garantisi hâline gelir. Dolayısıyla Epiküros, bilgi kuramına gösterdiği kayıtsızlık nedeniyle, Locke gibi birincil ve ikincil duyumlar arasında bir ayrım yapamaz. Ayrıca her ne kadar atomculuğa olan bağlılığının onun bu problemi fark etmesine neden olacağını düşünsek de, o ortada herhangi bir problem olduğunu fark etmiş gibi de görünmez.

3. Madde ve Ön-kavrayış

Duyumun, her zaman yanılmaz olduğu teorisini tam anlamıyla açıklayabilmek için Epiküros’un fizik öğretisiyle ilgili bildiklerimize dönerek, duyum eyleminde doğrudan ve aracı nesne ayrımı üzerine konuşmak istiyoruz. Uzakta, kare şek-

lindeki bir kule yuvarlak göründüğünde, görüşümüzde bir yanılısama yok mudur? Epiküros, bu soruya “Hayır.” cevabını verir. Ona göre bu sadece hatalı bir çıkarımdır. Kare şeklindeki kule ortaya ya bir imgeler dizisi ya da yüzeyinden atomik kabuk [*skin*] parçaları atar. Atılan bu imgelerin kendisi de aslen karedir; fakat bunlar, kulenin kendisi gibi maddi oldukları için, kuleden göze doğru yolculuk ederken başka atomlarla çarpışır ve böylece kenarları yuvarlaklaşır. Bizlerin ise gerçekte algıladığı, yani daha içeride ya da o anda hâlihazırda var olan nesne, ‘kabuk’lardan bir tanesidir. Bu, duyu organına çarpmadan önce yuvarlak hâle gelmiştir ve bu yüzden nasılsa aynen olduğu şekliyle algılanmıştır. Buradaki yanılğı, sırf yargıda bulunur, yani aracı olan nesnenin, yani kabuğun atıldığı cisim diye adlandırdığımız nesnenin yuvarlak olduğu yargısındadır ve bu yüzden hata duyuda değil tamamıyla uslamlamadır.

Aynı zamanda bu açıklama, rüya görenin ya da bir delinin duyularının doğru olduğu savıyla ne kastedildiğini de netliğe kavuşturur. Bütün duyular gibi, bu türden duyular da, algılayan kişinin dışında bir nedene sahiptir ve bu neden, yine her zamanki gibi, atomlardan oluşan kabuktur. Rüya gören ya da deli birisi bu ‘kabuğu’, duysal mekanizmasını [*sensory system*] nasıl etkiliyorsa o şekliyle kavrar ve onun duyumu bu yüzden ‘doğru’dur; yanlış ise ‘kabuğun’ atıldığı cisme dair yaptığı çıkarımda yatmaktadır. Örneğin ‘kabuklar’ın bazıları, hiç de tek bir aktüel cisimden atılmış olmayabilir. Belki de bunlar, gerçekte farklı kaynaklardan gelen ve boşlukta dolaan atomlardan şans eseri meydana gelen bir kümedir, örneğin üç başlı bir devin ya da bir kentaurun³ görüntüsü gibi. Eğer bir deli bu ‘kabuklar’ı gerçek devlerin ya da kentaurların vücutlarından atılan parçalar olarak alırsa o, hatasını kabul eder. Böylece, bu teoride, aktüel duyum ile –herhangi bir derecede bu tür yanlışlarla tahrif edilebilir olan– bellek ya da hayalgücünde yeniden üretimi arasında keskin bir ayrım ya-

³ Yunan mitolojisinde yarı insan yarı at şeklinde betimlenen karakter. (Çev.)

pılması zorunlu hâle gelir. Ne yazık ki Epiküros, bu ayrımı yapabilmemiz için bize herhangi bir kural vermez.

Ardından Epiküros, πρόληψις [*prolēpsis*] veya ön-kavrayış [*pre-notion*] olarak adlandırdığı şeyin yapısını açıklamaya koyulur. Filozof bununla, şeylerden oluşan bir sınıfın genel kavrayışını ya da kavramını kastetmektedir. Bunu, özellikle de Huxley tarzında da diyebileceğimiz bir şekilde, yani bireysel duyumlardan arta kalanların, anı-görüntüleri hâlinde bir araya gelip zihinde tek bir ‘birleşik fotoğraf/görüntü’ meydana getirmesi olarak ele alır. Dediğine göre “tüm kavramlarımız, duyumlardan temasla, analogiyle, benzerlikle, bir araya getirip düzenlemeyle ve sonucu şekillendirecek bir akıl yürütmeyle çıkartılan şeylerdir” (Fr. 36). Yani Çağırışımçılarımızda olduğu gibi, onun görüşünde de somut varlıkların kavranması, bir arada sunulan duyumsal niteliklerin düşüncede oluşturduğu çağırışımından başlar. Dahası, bağlantılardan ya da niteliklerden hangisi olursa olsun, sonuçta benzerlikten elde edilen çağırışım, aynı şekilde kategorik ya da kurallı bir düzen olarak adlandırmamız gereken şeyle uyum içinde olan bilinçli bir birleşim hâline gelir. Böylece, sonunda, değişik zamanlarda meydana gelen ve kendine ait şahsi farklılıklara sahip, bir dizi bireysel duyumdan genel ve tipik bir imge oluşur. Bu, sunulan hiçbir nesneyle birebir uyumlu olmayan fakat birbirine benzer nesnelerden oluşan bir sınıf içine girenlerin özelliklerini taşıyan bir imgedir. –Bu söylemi, Aristoteles’in ‘aynı şeyin birçok hatırası’nın tek bir deneyime yol açtığı şeklindeki ifadesinin, psikolojik açıdan yavan bir tekrarı olarak görüyoruz–. Bu, Epiküros’un *prolepsis* ya da ön-kavrayış dediği ‘genel bir imaj’dır ve şöyle tanımlanır:

Zihinde depolanan doğru bir oluşum, inanç ya da genel geçer bir bilgi, dememiz o ki, çoğunlukla o anda göz önünde olmayan gerçek bir nesnenin anımsanmasıdır; çünkü ‘insan’ sözcüğü söylenir söylenmez bizler, ‘insan’ın genel bir modelinin ön-kavrayışı ile düşünürüz. Duyumlarımız, ön-kavrayışın türetildiği kökendir. (Diogenes, x. 33.)

Böylece Epikuros, tıpkı duyumlarda yaptığı gibi, ‘ön-kavrayış’ın da doğru bir şekilde oluşturulmuş biçimine gereksinim duyar. Bu biçim, *ἐναργής* yani ‘açık ve seçik’ olmalıdır. Ne var ki, açıklık ve seçiklikle kastettiği, mantıksal açıdan uygun bir şekilde ortaya koyulmuş olanından ziyade, imgelemden önce net bir görüntüsüne sahip olduğumuz ön-kavrayıştır. Nitekim, Berkeley gibi, Epikuros da eğer sözcüklerin bir anlamı varsa, bunlardan çıkan basit ve birincil duyumların, mükemmel kesinlikteki zihinsel resimleri vermek zorunda olduğuna inanır. Bir adın ilk anlamı, her zaman ‘açık ve seçik’tir; bizler ‘ön-kavrayış’ımızla nesnenin ait olduğu sınıf ya da türle eğer ilk kez tanışıklık kurduysak, bu şeye belirli bir ad veremeyiz. Yani ‘ön-kavrayış’ların hepsi ‘açık ve seçik’tir. Burada açıkça gördüğümüz, kavramları şekillendirme teorisi. Bu, aslında neredeyse Locke’a atfedilen bir teoridir, yalnız Epikuros, kelimenin tam anlamıyla *maddi* şeyin (duyu organları yoluyla organizmanın içine giren bileşik atomun) ikincil bir nesne üzerindeki, yani sözde ruh olarak adlandırdığı şey üzerindeki etkilerinin birleştirme ve kaynaştırma sürecine inanmaktadır. Mantık kurallarıyla canlandırılmış bir evren kavramı ile zihinde oluşturulan bir ‘birleşik fotoğraf’ arasında yer alan bir şeyin zihinde resmedilemedikçe iyi bir şekilde tanımlanamayacağı düşüncesinin yaratacağı kuşkudan kaynaklanan kafa karışıklığı hataya yol açar. Biz de modern psikolojiyle uğraşan bir ampirik gibi bu aynı kafa karışıklığı yaşıyoruz.

İşin doğrusu, anlaşılması için oldukça kolay bir şekilde tanımlanabilen, çoğunlukla son derece zor bir şekilde zihinde canlandırılan şeydir. Yani aritmatikte ‘rasyonel sayı’ ya da geometride belirli bir alanın her noktasından geçen bir eğri, anlamamız için bize açık ve seçik bilgiler verir; çünkü onlarla neyi kastettiğimizi çok iyi bir şekilde kavrarız; fakat iş bunları zihinde canlandırmaya geldiğinde, bu son derece belirsiz bir hâle bürünecektir. Ya da ‘kasıtlı adam öldürme’ ile yasaların ne demek istediğini çok güzel bir şekilde biliriz; fakat duyduğumuz sözlerle zihnimizde canlandırdığımız

resim, belki de saçma bir şekilde kabataslak veya muğlak olacaktır, hatta belki bir resim bile canlandıramayacaktır.

Sonuç olarak bizler, Epiküros'un 'gerçekliğin' ya da 'doğruluğun' ölçütünün, duyumlar ve genel kavrayış üzerindeki etkisinin ne olacağını anlıyoruz. Locke'un ateşin gerçekten içinde olmakla, sadece orada olduğumuzu hayal etmemiz arasındaki farklılığın anlık hissine sahip olduğumuzu söylemesi gibi, [Epiküros'a göre de] tek bir duyum, nesnel gerçekliğin garantisini tarif edilemez bir şekilde sağlamaktadır; bizler bunun gerçek olduğunu *hissederiz*. Nitekim Epiküros, görünüşte çelişen duyumlara sahipten, bunlardan hangisinin gerçekliğini reddetmemen gerektiğini de söyler. Bir duyum, aynı türdeki öteki bir duyumun yanlışlığını kanıtlayamaz; çünkü her ikisi de aynı kanıtlara sahiplerdir. Ayrıca bir duyumun doğruluğu, farklı bir duyuma başvurularda da reddedilemez; çünkü farklı duyumların kavradığı nesneler birbirinden farklıdır. – Örnek olarak bu, bir şekil üzerinde varılan görsel yargının, dokunma duyumunun deneyimine başvurularda düzeltmeyi dışlamak anlamına geliyordu. Muhtemelen her iki deneyim de, hâlihazırda var olan farklı nesnelerle ilgisi bakımından eşit bir şekilde 'gerçek/reel' olarak sayılmaktadır. Ayrıca bütün akıl yürütmeler duyumlar üzerine kurulduğu için, duyumları dışlayarak akıl yürütmeler oluşturulamaz(Fr. 36).

Kısacası, 'ön-kavrayış'ın nesnelliği, onu oluşturan duyumlarda da olduğu gibi, sahip olduğuyla gösterilmelidir; onlar gibi karşı koyulamaz bir 'açıklık ve seçiklik'le; bu açık ve kesindir. Hume'un da söyleyebileceği gibi, zihni olağan dışı bir güçle ve canlılıkla vurur; ayrıca bunun nesnel anlamda 'doğru' olduğunu garanti altına alan canlılığı, hakiki bir duyuma dayalıdır. Aynı şekilde modern anlamdaki hislerde olduğu gibi hazların da kendi gerçekliklerinin izlerini taşıdıkları düşünülür (Bkz. Fr. 260). Böylece felsefe tarihi üzerine yazan Antikçağ araştırmacılarının bu konudaki son sözü şöyle olacaktır: Epiküros'a göre 'ölçüt' [*criteria*] 'duyumlar', 'ön-kavrayışlar' ve 'hisler'dir (πάθη).

4. Gerçekliğin Ölçütü

Artık teorideki temel noktaya, yani *kanılarda*, inançlarda ya da yargılardaki ‘gerçekliğin’ ya da ‘doğruluğun’ ölçütünün ne olduğu sorusuna gelmiş bulunuyoruz. –Rasyonel açıdan bakacak olursak, sadece inançlarla ilgili olan durumlarda böyle bir ölçütü arayabiliriz; bir duyumun ya da canlı bir imgenin, ona yöneltilen inancın dışında, doğru ya da yanlış olduğunu söylemenin bir anlamı olmayacaktır–. Kuşkusuz, *bütün* inançların doğru olduğu savunulamaz. Bazıları kesinlikle yanlıştır; fakat yanlış inançları doğru olanlardan ayırt etmenin bir yolu var mıdır? Epikuros, şöyle cevap vermektedir:

Bir inanca tanıklık ediliyorsa, ya da en azından bizim açık ve seçik algılarımızın aleyhinde tanıklık edilmiyorsa, o doğrudur; aleyhinde tanıklık ediliyor ya da edilmiyorsa, yanlıştır. (Fr. 247)

Başka bir deyişle, bir inanç duyumların tanıklığıyla onaylanıyorsa doğrudur; fakat bu tanıklığa ters ise yanlıştır; yani bir onaylamanın ya da çürütmenin olmadığı yerde inanç doğru ya da yanlış olabilir. Yani hipotez, sonuçları bakımından, duyu-deneyimi tarafından doğrulandığı yerde kanıtlanır, duyu-deneyimine aykırı olduğu yerde çürütülür. Bu, tabii ki, coşkulu ampiriklerin bilimsel bir hipotezin kanıtlanır sayılabildiği noktadaki koşullar için sürekli benimsedikleri bir görüştür. Keza bu, Epikuros’un da önem verdiği bir olgudur; çünkü onun biliş kuramının ve fizik öğretisinin duyumculuğu, kabul edilmelidir ki, hiçbir şekilde kavranamayan belirli şeylerin –atomlar ve onların hareket ettiği boş alanın– üzerine kurulmuştu. O hâlde bunun doğruluğunu nasıl sınayabiliriz?

Epikuros’un bu soruya cevabı, Demokritos’un verdiği den oldukça farklıydı. Demokritos, gördüğümüz gibi, duyu-algısını, doğası gereği yanıltıcı olarak kabul eder; bundan

dolayı da atom teorisini desteklemek için duyulara başvuramaz. O ve onun selefi Leukippos, iki öncülde çıkarsanan tûmdengelimsel, metafiziksel bir öğretiy ortaya koyarlar: (i) Var olan her şey sabittir; (ii) Hareket bir olgudur. Bu önermelerden ortaya çıkan ilk sonuç, kesinlikle değişmeyen birimlerden oluşan nesnenin, boşlukta oraya buraya hareket ettiği, yaklaştığı ve uzaklaştığıdır. Öte yandan Epiküros, atom teorisinin, gerçekliğin ölçütü olan duyularımızla uyum içinde olduğunu göstermek gibi, imkânsız bir durumu da başarmak zorundadır. Şöyle söyler: “Çıkarımlarımızı algılanabilir olandan algılanamayana doğru çekmeliyiz” (Fr. 36). Aslında öne sürdüğü atom teorisi, bizi dünyanın oluşumuna uygun bir duyu-deneyimine götürüyorsa ve atomun varsaydığımız özellikleri ile hareketleri kavranabilir nesnelerin verdiği duyu-deneyimimize benzerse, onaylanmış bir teoridir. Fakat bu noktada bir zorlukla karşı karşıya kalırız. Dünyanın yapısıyla ilgili atomik bir hipotez, duyu-deneyimine uygun sonuçları veren tek hipotez değildir; birçok farklı teori duyularımıza lehinde tanıklık edebildiği gibi, aleyhinde de tanıklık edebilir.

O hâlde neden bunlardan herhangi birisini ötekisine tercih etmeliyiz? Epiküros’un, bu görüşün zorluğuyla Hobbes’u ve – Yoksa söylememeli miyiz?– modern pragmatistlerimizi anımsatan bir teori ortaya attığı açıktır. Aynı olguya dair birbiriyle tutarsız iki farklı açıklama, bunlardan bir tanesi bizi duyu-deneyimimiz ile uyumlu sonuçlara götürüyorsa, belki de eşit derecede doğru ve eşit derecede değerlidir. Görülüyor ki fizik öğretisinin tek yararı, ölümden sonraki yargıdan ve olayların yönünü tanrısal bir gücün kontrol ettiği inancından kaynaklanan korkuyu ortadan kaldırmakla, aklın sakin kalmasını sağlayabilme gücünde yatmaktadır. Doğal bir olayın nedeni hakkında, ortada olayın doğaya uygun olduğunu destekleyen birkaç teori varsa ve sonuç bu varsayımlardan herhangi birinde eşit bir şekilde ortaya çıkıyorsa, Epiküros bunlardan bir tanesinin ötekisi kadar iyi olduğunu ve aralarından birisini tercih etmemiz gerekmediğini; çünkü yaşam için vereceği nesnel sonuçların aynı olduğunu söyler. Böylece bazı teoriler,

örneğin atom teorisi --doğanın *herhangi* bir saf ve mekanik teorisi için gerekli olmaları nedeniyle-- kesinlikle doğru olarak sayılsa da, özel olayların birçoğu için alternatif nedenler belirlenmiştir. Bu düşünce, Diogenes'in verdiği, sözde ikinci 'mektubu' oluşturan, *Fizik* yapıtının özetinde devamlı tekrar eder. Mektupta bizlere gökyüzündeki görünüşlerin, duyu-algılarıyla eşit derecede uyumlu olan farklı birçok açıklamaya yetkin oldukları ve bunlardan bir tanesini ötekisine tercih etmememiz gerektiği söylenir:

Çünkü felsefe, sadece boş dogmalar ve postulatlarla uyumlu bir şekilde ilerlememeli; aktüel görünüşlerin talep ettiği gibi olmalıdır. Çünkü yaşamın ihtiyaç duyduğu mantıksız ve saçma bir düşünce değil; fakat huzurlu bir varoluştur. (Ep. ii. 3; Usener, p. 36)

Böylece Epikuros, sadece neyin yeterli derecede doğru olduğunu söylemekle kalmaz, ki şu anda sahip olduğumuz bilgi seviyesinde kesin olmayan durumlar, karşıt hipotezler söz konusu olduğunda çoğu zaman hesaba katılabilir. Aynı zamanda Epikuros, bilimin ortaya koyacağı olası açıklamaların sayısını azaltmak için deneyler tasarlayarak ilerlemesini de yasaklıyordu. Açıklama ise Tanrısal müdahaleyi dışladığı sürece yapılmasında bir sakınca yoktur. Bizce atom teorisi Epikuros'a, taşıdığı bilimsel avantajları değil, Teizmden kurtulma konusunda sağladığı yararı sunmuştur. Şunu da not etmeliyiz ki, Epikuros tanrıyla alakalı hipotezleri bilimden uzak tutmayı, olayların birbirini *nasıl* takip ettiğiyle ilgili, bizi bulunduğumuz yerden ileriye götüremeyen tanımlara benzer hipotezlerden herhangi birini yasallaştırmak için değil, yargılarının öbür dünya için olasılıkla göz önünde tutulması gereken Tanrı düşüncesinden kişisel olarak nefret ettiği için desteklemiştir.

Nausiphanes'in kavranmış olandan kavranmamış olanın, ödünç alma işareti olarak, çıkarsandığı tümevarımsal problemle ilgilenmiş olduğu, Philodemos'un ortaya koyduğu kanıtla ispatlamıştır. Bunu saymazsak Epikuros'un, birbiriyle uyuş-

mayan iki inancı yani Demokritos'un atomculuk öğretisi ile saf duyumculuğu bir araya getirmeyi ya da Nausiphanes'ten ödünç almayı kendisi için tasarlayıp tasarlamadığı noktasında ise söylenecek bir şey yok gibi görünmektedir. Böyle bir problem, Demokritos'un öğrencisinin ilgisini, hocasının fizik öğretisini duyumculuk ile birleştirmeye girişmediği sürece çok zor çekerti. Bundan dolayı, Epiküros'un her yerde olduğu gibi, burada da özgün olmaması oldukça muhtemeldir.

Ayrıca Epiküros'un ölçüt öğretisi, mevcut hâliyle ele alındığında, formel mantığın reddedilmesiyle oldukça tutarsız durur. Herhangi bir hipotezden 'ortaya çıkan' sonuçların, 'duyudeneyimi' ile doğrulanıp doğrulanmadığını söyleyebilmeden önce, bu sonuçları hangi sonuçların izleyeceği, hangilerinin ise izlemeyeceği ve tümdengelimsel herhangi bir mantık öğretisi olmadan bunu nasıl kavrayabileceğimizi bilmemiz gerekmez mi? Kavranandan kavranmayanın çıkarsandığı bir akıl yürütmenin, geçerli genelleme şartlarını taşıyan bir öğretiye sahip olmadan, doğru veya yanlış olduğunu nasıl bilebiliriz?

Daha sonra gelen Epikürosçular, Epiküros'un eksik bıraktığı bu boşluğu doldurmaya çalışmış gibi dururlar. Philodemos'tan kalan fragmanlar arasında, özellikle Sidonlu Zenon'un (MÖ. 80 yılı civarında tanınmaya başlanan) öğretilerinden bu konuyla ilgili bazı bilgiler ediniriz. Zenon, birbiri ardına gelen olaylar zincirinde meydana gelen birkaç olağan dışı durumun, genel bir kural ortaya koymada yetersiz olduğunu, buna karşın ilgili durumların *tümünü* incelemenin de genellikle imkânsız olduğunu kabul etmektedir. Bu yüzden, güvenilir bir genelleme yapabilmek için bir bakımdan birbirlerine benzeyen, ama başka bakımlardan birbirlerinden farklı olan bir dizi örneği incelememiz gerektiğini düşünür. Kıyaslama yaparak, sonuçları ilgimizi çeken durumların hepsinde var olan, kurallı doğal bir sonucun ne olduğunu ortaya çıkarabiliriz ve öteki durumlar için, bu doğal sonucun varlığını, benzeşim yoluyla akıl yürüterek sınırlarız. Bu, tabii ki de, J. S. Mill'in Uyuşma Yöntemi [*Method of Agreement*] olarak adlandırdığının aynısıdır ve o da, bu yöntem gibi, doğadaki olası

bağlantılar üzerine verilen basit önermelerin temeli olması dışında büyük herhangi bir değere sahip olmayan, anlaşılması oldukça zor bir yöntemdir. Wallace'ın söylediği gibi, Zenon durumların sayısından bir tür ya da sınıf oluşturmada, *ne kadar* benzerliğin bizi garanti altına alacağını söylemekten kaçınır. –Aynısını Mill için de söyleyebiliriz–.

Kavranabilinenlerden yola çıkılarak oluşturulan ve doğadaki 'saklı işleyişleri' ortaya çıkaran sanki tek yöntemmiş gibi düşünülen, analoji kavramına karşı daha ileri bir eleştiri de getirebiliriz. Neden en temel moleküler ya da –böyle bir şey varsa– atomik cisimlerin hareketlerinin, duyumla elde edilen olgularla benzer olması gerekir? Aslında en temel elementlerin basit hareketi olarak sayılan fizikteki birçok teori, doğrudan duyum altına giren teorilerden şaşırtıcı biçimde *farklıdır*. Örneğin Newton'un Birinci Hareket Yasası ya da Enerjinin Korunumu Yasası, ilk bakışta duyu-algısıyla *zıtlık içindedir*. Bu yasaları, araştırmacıların varsaydıkları işleyişlerin, gerçekte gördüklerimizle *benzer* oldukları için değil, onlarda gördüklerimizden, sonuçlar *çıkartabileceğimiz* için kabul ederiz.

5. Fizik: Evrenin Yapısı

Plutharkos'tan, Epikuros'un da bir zamanlar kendisini, hocası Nausiphanes gibi, Demokritosçu olarak saymaktan dolayı memnuniyet duyduğunu öğreniyoruz. Fakat fizik teorisini incelediğimizde aslında bunun, Demokritos'un teorisinin yerine konan daha kötü bir teori olduğunu ve Demokritos'un, haklı olarak, gerekçelerle bir araya getirdiği duyum karşıtı bilgi teorisini nasıl kesip biçtiğini göreceğiz. Cicero şöyle der (*De Finibus*, i. 17):

Özel övgüde bulunduğu fizik öğretilerinde Epikuros, tamamen başkalarına bağımlıdır. Demokritos'un görüşlerini oldukça ufak değişikliklerle tekrar eder ve kanımca gerçek dışı yeniliklerle teoriyi daha da kötü bir hâle sokar.

Yani Epiküros, evren görüşü için yüzünü döndüğü 5. yüzyıl filozofları gibi, ilke olarak saf bir materyalisttir. Lëukippos ve Demokritos'unakilere benzeyen iki temel öğretisi şöyledir: (i) Hiçbir şey, hiçbir şeyden meydana gelemez ya da hiçbir şeye dönüştürülemez; (ii) Atomlardan ve boşluktan başka hiçbir şey yoktur:

Bütün bir evren atom ve boşluktur; duyumun kendisi, evrensel bir şekilde atomların olduğunu kanıtlar ve mantık, algılanamaz olanı duyumdan elde edilen bir analogi üzerinden çıkarsamak zorundadır. Eğer bir yer, bir boşluk, boş bir mekân ya da elle dokunamayacağımız bir şey olmasaydı, atomlar hiçbir yerde var olmaz ve hiçbir yere doğru hareket etmezdi. (Ep. i, Usener, p. 5)

Bu düşünceden yola çıkarak atomlar, sonsuz bir şekilde bölünseydi, bütün atomlar nihayetinde sonsuz küçük parçalara bölünebilirdi ve böylece yok olabilirdi savından yararlanarak, en küçük cisimlerin atomik olduğunu ya da bölünmez (örneğin geometrik açıdan genişletilmemiş *değil*, fizik açısından fark edilemeyen) oldukları sonucuna varır:

Bizler, sonlu bir cismin, sonsuz ya da belirsiz sayıda atomcuğı içine aldığına inanmayabiliriz; o hâlde sonsuz alt bölümlere bölünme olasılığını... en azından onu çevreleyen cisimciklerin uyguladığı sürekli baskıyla yok olabilen bir şey olduğunu kabul etmeye zorlanmamak adına reddetmek durumundayız. (Ep. i., Usener, p. 5)

Atomlar, *değişim* yeteneğinden yoksundurlar, bu yüzden var olanın yok olması olamayacağı için, bunun her türlü değişime karşı direnç gösteren, kalıcı bir dayanağı olmak zorundadır. Yani atomların, kütlesi, formu ve ağırlığı olan duyusal cisimcikler olduğunu söylerken, onlara daha ileri duyusal nitelikler yüklememeliyiz.

Burada bizler atom teorisi ile duyumsal bilgi kuramı arasındaki tutarsızlığın ortaya çıkardığı güçlüğü düşmekteyiz. Demokritos, algıladığımız cisimciklerin renklerindeki ve tatlarındaki değişkenlikten yola çıkarak, Locke ve Descartes gibi, bu gibi duyu-niteliklerinin, organizmamızdaki cisimciklerin sahip olduğu mekanik özellikler üzerinde yarattığı basit öznel etkiler olduğunu söyler. Bunun sonucu olarak, cisimciklerin duyusal nitelikleri üzerine verilen yargıların nesnel bir gerçekliğe sahip olmadığını düşünür; onlar ‘soysuz’ bir ikna biçimidir yalnızca:

Genel kabulden yola çıkarsak; nesneler sadece tatlı, acı ya da benzeri tatta olurlar, gerçekte ise bunlar sadece atomlar ve boşluktur.

Epikuros, burada, Demokritos’un izinden gitmez; çünkü gitmiş olsaydı, duyumun, her zaman için hâlihazırda mevcut olan görünür bir nesneyi nasılsa o şekilde, bir eklemeye, çıkarmaya ya da değişikliğe uğratmadan yansıttığına dair temel öğretisi *Kanonike*, ölümcül bir darbe indirmiş olurdu. Bu yüzden iki görüşü işte bu şekilde birleştirmeye çalışmaktadır. Her birleşik cisimcikte, oldukça farklı boyutlarda ve şekillerde atomlar vardır; sonuç olarak bu değişiklikler, duyumun o anda mevcut uyarıcıları ve cisimciklerin oluşturduğu nesnelerden atılan ‘kabuklar’dan (εἰδωλα) tekrar üretilirler. Fakat organizmaların oluşumundaki farklılıktan dolayı, bunların sadece bir kısmı belirli bir duyu organı üzerinde etkili olabilir. Böylece, bir şey farklı insanlara farklı renklerde görünebilir; örneğin size kırmızı görünürken, – eğer renk körü isek– bize gri görünebilir. Bu ‘imge’ ya da ‘kabuğun’ kendisi, hem ‘kırmızı’ duyumu hem de ‘gri’ duyumu uyandırmaya uygun atomlara sahiptir; fakat bunlardan birtakımı bizim, birtakımı da sizin duyu organlarınızın içine girer. Gerçekte o şey, bir zaman kırmızı (böylece sizin duyunuz doğrudur) ve gridir (bizimki de doğrudur). Bundan

dolayı renk, öznel bir yanılsama değildir; fakat dışsal cisimciğin *συμβεβηκότα*'sından [*sumbebekota*] ayırt edilen bir şey olarak, 'değişebilen bir niteliği'dir (*σύμπτωμα* [*sumptoma*], olasılıkla tıp kökenli bir sözcüktür; 'sara' ya da 'ani felç' anlamına gelir.). Bundan dolayı değişmeyen kalıcı özellikler, değişmezler; fakat adlarının da ima ettiği gibi, her zaman o nesne ile birlikte, yani onun ana özellikleri ile birlikte devam ederler (Krş. Ep. i; Usener, p.11):

Bizler, gerçek bedenlerden içeriye herhangi bir şeyin girmesinden dolayı nesneleri gördüğümüzü ve tanıdığımızı anlamalıyız. Çünkü bizim dışımızdaki cisimcikler bize renklerinin ve şekillerinin izlerini, onları ve bizi saran hava yoluyla ya da bizlerden onlara doğru ilerleyen herhangi bir tür akışla bırakmazlar (ki bu doğrudan Aristoteles'e ve Platon'a zıt bir düşüncedir.); dışsal nesnelerden bize, rengini ve şeklini koruyan, aynı zamanda göz ya da zihne uyumlu bir boyutta içimize giren, belirli izlenimler hipotezinde olduğu gibi.

Devam eder (Usener, p. 22):

Dahası, şekilleri, renkleri ve büyüklükleri kısacası cisimciklerin nitelikleri olarak onlara yüklenen bütün her şey ya da bütün görülebilir cisimcikler ve bedensel algıyla bilinebilenler gibi, ne –kavranamaz– *per se* [bizatihi] gerçeklikler olarak, ne basit bir şekilde var olmayan olarak, ne cisimlerin bedene bürünmemiş nitelikleri olarak ne de onun parçaları olarak sayılmalıdır.

Bu açıklamanın hemen ardından, *συμπτώματα*'nın [*sumptomata*] ya da cisimlerin kalıcı niteliklerinden ayrı bir şey olan, değişken ilineklerin tanımı takip eder. Bu tanımın, zorluğa bir çözüm getirmediğini söyleyebiliriz. Kırmızının algılanmasını uyaran mekanik bir biçimlenme, kırmızı bir nesne ile aynı değildir; dahası, Epiküros'un kendi tanımında eğer bir nesne hem kırmızı hem de gri ise biz onu sadece

kırmızı olarak algılarız, nesneyi bir çıkarım olmadan algılayamayız.⁴

Epikuros'un, Demokritos'un öğretisini duyumculukla birleştirerek anlamsızlaştırmasından ortaya çıkan teorisinin, Aristoteles'in o zamanlar daha yeni tanınır kıldığı doğa görüşüyle birleştirilmesi hedeflenen nitelikte olabileceğini öne sürmenin dışında nasıl değerlendireceğimizi bilemiyoruz. Demokritos öncesi doğa bilimine bu açıdan geri dönen Aristoteles'e göre, doğadaki temel farklılıklar geometrik veya mekanik değil; fakat sıcak ile soğuk, kuru ile nemli, beyaz ile siyah ve duyumdaki öteki karşıtlıklar arasında olduğu gibi niteliksel. Bu durumu Atomculuğun sıkı sıkıya bağlı olduğu mekaniksel nitelikli teori ile birleştirmeye çalışmak tuhaf sonuçları ortaya koymaya mahkumdu ve ileride de göreceğimiz gibi, Demokritos'un görüşlerinden bir defa daha ayrı düşmesinden sorumluydu.

Ardından Epikuros, Demokritos gibi, atomların sayısının sonsuz olduğu çıkarımında bulunur. Her Şeyin [*All*] sonsuz olması gerekir; çünkü limitleri olan ne varsa o sınırlıdır, ve kendi dışında bir şeye sahiptir. Fakat Her Şeyin dışında hiçbir şey olamaz. Şimdiye kadar onun ürettiğini gördüğümüz teorilerin birçoğunda olduğu gibi, bu da Samoslu ünlü Eleacı Melissos'un zamanına kadar giden eski bir teoridir. Epikuros'un, çıkarımda bulunduğu sonucu onaylamak için uygulandığında, bir safsata hâline dönüşür; çünkü Her Şey hiçbir şeyi dışarıda bırakmadığı için, kapsadığı şeylerin sayısının sonsuz olması gerekir. –Aslında Melissos bu savı, Her Şeyin sadece sonsuz olduğu için *Tek* olduğunu kanıtlamak için kullanmıştır–. Fakat Epikuros teoriye başka bir fiziksel neden ekler:

Her Şey, hem atomların sayısı hem de boşluğun kapsamından dolayı sonsuz olmalıdır. Eğer boşluk sonsuz fakat

⁴ Metinde yorumu işaret etmek için verdiğim bu çıkarımlar, Lucretius'tandır; ii. 795-816.

atomların sayısı sonlu olsaydı, atomlar herhangi bir yerde hiçbir zaman duramazlardı; fakat çarpışmayla tekrar bir araya geldiklerindeki durumda, onları destekleyip düzeltecek bir şeye sahip olmadıkları için de boşluk boyunca saçılıp dağılırlardı ve eğer boşluk sonlu olsaydı, sonsuz atom içermezdi. (Ep. i. Usener, P. 7)

Her yanıyla MÖ. 5. yüzyıl atomcularından gelen bir sav olduğu belli olan bu teorinin, inandırıcı olduğunu düşünmüyoruz. Atomların sonsuzluğuna sınırlı bir boşlukta bir yer bulunamaması doğrudur; fakat boşluk sınırsız ise bunun, atomların da sınırsız olması gerektiğine dair bir kanıt olarak sayılması tatmin edici gelmemektedir. Hatta sonsuz bir boşluğun, sonlu sayıda atomlar içerdiği varsayımında neden birbirini çeken güçler, onları kavramış olsak da, atomları belirsiz bir şekilde bir arada tutmasın ki? Ya da sonucu kanıtladığını kabul etsek bile, evrenin kaderinin gerçekte her biri birbirinden sınırsız uzaklıkta olan, tek tek atomlardan ayrılmak olacağını düşünmek, neden saçma olmak zorundadır? Bu düşünceyi saçma kılmak için, evrenin çoktan sonsuz bir zaman için yaratılmış olduğunu, böylece de ayrılmanın, mümkün olsaydı, çoktan meydana gelmiş olması gerektiğini kanıtlamak gerekir. Fakat Epiküros, evrenin sonsuz olduğunu herhangi bir kanıta dayandırmadan öne sürmektedir.

Atomun hareketine dair teoriye geldiğimizde, Akademiacı eleştirmelerin de gözlemlediği gibi, bir kez daha Epiküros'un Demokritos'tan, bilimsel bir düşünüre yakışmayan yanını gösterir şekilde, ayrı düştüğüne şahit oluyoruz. Atomların *doğal* hareketlerinin ne olduğunu –örneğin öteki atomlarla çarpışıp sapmadıysa, bir atomun nasıl hareket ettiği gibi– hiçbir zaman açıklayamadığı için, Demokritos'tan yakınan Aristoteles'in eleştirisinden bir yargıya varabiliriz. Şöyle ki, Demokritos, işe herhangi bir yönde hareket eden, sonsuz sayıda atomla başlamış ve atomların farklı hızla ha-

reket ettiğini, daha hacimli olanın daha az hacimli olandan daha hızlı hareket ettiğini düşünmüştür. Bu yolla, çarpıştıklarında daha az hacimli atomlar, dışarıya doğru sıkışır ve daha kalın bir merkezde bir tür film şeridi oluştururlar. Demokritos'un boşlukta mutlak bir yön olduğuna inanıp inanmadığına dair bir şey bilmiyoruz; fakat bizce teorisinde yukarı ve aşağı yönlerinin karşı tezini kullanmadığından ve atomlarını 'düşüyor' olarak düşünmediğinden, önümüzdeki bilgiden böyle bir çıkarım yapma hakkımız vardır diye düşünüyoruz. Başka bir ifadeyle, Theophrastos'un açık tanıklığına da sahip olduğumuz Antikçağ geleneği, Demokritos'un *ağırlığı*, atomun özünde olan bir özellik olarak saymadığını söylemede kesinlikle haklıdır. Ona göre atomun özünde olan özellikler, şekil ve hacim olmak üzere iki tanedir. Ağırlık ise atoma Epikuros'un eklediği üçüncü bir özelliktir. Kesinlikle, bu konuda Demokritos haklıydı; çünkü atomun ağırlığı, onu çevreleyen şeylere göbekten bağlıdır. Buna karşın bir atomun kütlesi –ki bu sabittir– hacmiyle sıkı sıkıya orantılı olmak zorundaydı.

Bu durumda Epikuros şu iki çıkarımda bulunur:

(i) Bütün atomların ağırlığı vardır; fakat boşlukta ağırlıklarından bağımsız olarak aynı hızla hareket ederler, çünkü ağırlık onlara hiçbir direnç sunmaz.

(ii) Hepsi birlikte ve aynı yönde aşağıya doğru düşerken, oluşan çarpışmayla yön değiştirene kadar hareket ederler; başka bir yönde değil de *aşağıya* doğru hareket etmelerinin nedeni de ağırlıklarıdır.

Böylece bizler, bütün atomların sınırsız uzaklıktaki belirli bir yüzeye doğru, esasen de paralel çizgiler hâlinde başımızdan ayaklarımızın yönüne doğru düştüklerini kabul etmek zorunda kalırız. Açıkçası tek düze bir yön çıkarımı, nesnelerin yere düşmeleri deneyimimizin kötü bir genelleştirmesine dayanmaktadır. Bu çıkarımda yanlışa düşüren, çoğu kez de söylendiği gibi, Epikuros'un boşluktaki yönlerin mutlak ve görece farklı olmadıklarına inanmasından

kaynaklanmaz. Fakat hata, *yer çekimini*, boşluktaki belirli bir yüzeye doğru hareket eden, cismani atomların kendilerine özgü bir eğilimi olarak ele almasındadır. Buna karşın bu eğilim, atomların, öteki cismani atomların yönünde hareket etme eğilimidir. Epikuros'un bundan anladığı şudur: Sonsuz boşlukta yalnız başında tek bir atom hiçbir şekilde yer çekimine kapılmadığı gibi, farklı yerlerdeki yer çekiminin yönü de aynı değildir. Eşit hız konusuna gelecek olursak, Demokritos, tekdüzeliği ortaya sürmek için geçerli bir neden gösterilemediğinden, atomların her hız seviyesinde hareket ettiği çıkarımını ortaya koyduğunda, doğru bir bilimsel ruhla düşünmekteydi.

Epikuros'un tekdüzeliği ortaya koymasının, yani atomlar ve boşluk arasında sürtünme olmayacağı iddiasının ardındaki açık neden gerçekten önemsizdir; boş alana düşen bir atomun hızı, diğer atomların yokluğunda, sabit olacaktır; aralarındaki uzaklığın büyük olduğunu söyleyecek olursak, iki atom için bu aynı olmamalıdır. Fakat *yer çekiminin*, duyuşal deneyimimizle ortaya koyulmayan yönü hakkındaki bir gerçeğe tesadüf eseri rastladığına dikkati çekebiliriz. Tam bir boşlukta, atomların büyük bir çekici kütlenin ortasına doğru eşit uzaklıklardan, eşit bir zaman aralığıyla düşeceği doğrudur. Yalnız bu atomların gerçekte eşit bir hızla hareket ettiklerini göstermez; bu sadece iki atomun, sabit bir üçüncü atoma doğru çekildiklerinden dolayı, hızlarının boş alanda eşit olacağını gösterir. Kuşkusuz, Demokritos ve Epikuros gerçekten de tatmin edici evrensel bir mekanik bilimi ortaya koyamadıkları gibi, kütle ve hız kavramına da sahip değillerdi.

Belki de, Epikuros'un atom teorisinin bilimsel sayılmasının nedeni olarak atomun hareketini gösterebiliriz. Aristoteles felsefesinin önemli bir özelliği, evrenin ortasından çevresine ve çevresinden merkezine doğru olan hareketler arasındaki ayrıma denk gelen 'yukarı' ve 'aşağı' öğretisiyle, 'ağır cisimcikler'in doğal olarak 'aşağıya yani merkeze doğru'; hafif cisimciklerin merkezden 'yukarıya' doğru, dik

bir şekilde hareket ettikleri görüşünü birleştirmesidir. Profesör Burnet'in söylediği gibi, bu öğreti, Aristoteles'in fizik teorisinde ciddi bir soruna yol açmaz; çünkü Aristoteles sadece bir dünya olduğunu düşünür ve onu kuşatan 'gök kubbe'ye ağırlık niteliği yüklemes. Gerçek kafa karışıklığı, ağır atomların 'aşağıya', belli bir merkeze doğru düşme eğiliminde oldukları teorisi, sonsuz bir boşluk olduğu kabulüyle birleştirildiğinde ortaya çıkmaktadır. Bu çelişkilerin keyifsizce bir araya getirilmesi, Brunet'in söylediğine göre, Demokritos'a ve Leukippos'a bütün atomların tıpatıp aynı 'doğal' harekete sahip olduğunu düşünmelerinden dolayı Aristoteles'in yönelttiği cahilce eleştiriye karşı bir cevap gibi görünmektedir. Bu durumda bizler bu öğretiyi, *başka bir sefe* değil, Epikuros'a yüklemek zorundayız. Böylelikle de onun ortaya koyduğu sistemin tek gerçek özelliğinin, son derece mantıksız olduğu gerçeği açığa çıkacaktır.⁵

Şimdi ise çizdiğimiz bu şemanın en saçma tarafına geldik. Atomların hepsi dikey bir şekilde sonsuzlukta aynı yönde ve tek bir hızda düşüyorlarsa, besbelli hiçbir atom diğerini geçemez ve hiçbir birleşik cisimcik şekillenemez. Bu gibi cisimciklerin oluşturduğu dünya ya da dünyalar dışında atomların, bir diğerine olan orijinal uzaklığını koruyarak, aşağıya doğru her an yağmur gibi yağması gerekir ve her an evrenin durumu, başka bir evrenin durumundan ayırt edilemez olmalıdır. Aslında her bir atomun *tüm* hareketinin tek başına olduğu durumda, yer çekimi açısından söyleyebileceğimiz şey tam olarak bu olmasına rağmen, durumun böyle olmadığı açıktır. Epikuros atomun hareketiyle ilgili ilk hipotezini, duyuşal olgu ile birleştirirken, Doğanın işleyişinin mekaniksel olduğuna dair ortaya koyduğu temel öğretisini hemen hemen yok eden, ikinci bir varsayım öne

Bkz. Burnet, *Early Greek Philosophy*, 369-397. Epikurosçu teorinin, Demokritos'un Aristoteles'le birleştirilmesi olduğunu gösterme çabamız, Epikuros'taki diğer tutarsızlıklarla –ki bunlar oldukça doğal olarak aynı şekilde açıklanır– onaylanmaktadır.

sürmek zorunda kalır. Buna göre, önceden tahmin edemeyeceğimiz ve yükleyebileceğimiz bir nedeni olmayan, belirli bazı durumlar altında atom, dikey düşüş yolundan oldukça az bir derece sapabilir. Bu hesaplanamayan sapsmalar, çoğunlukla yeteri kadar tekrar ederse, atomun yolundan belirgin bir şekilde sapmasına neden olabilir. Bu durumda atomlar, çarpışabilir ve birbirine yapışabilir; böylece zaman içinde birleşik cisimlerin algılanabileceği bir dünya oluşturulabilir.

Aslında bu teori, Lucretius'un İkinci Kitap 277. dize ve devamında açıkladığı atomun sapma (παρέγκλισις, *clina-men*) teorisidir. Lucretius öğretiyi, hayvanlarda motive olmamış özgür iradenin varlığı dışında, hiçbir başka veri öne sürerek doğrulamamıştır. Ruh teorisinde, boşluk dışında her şeyde olduğu gibi, Lucretius ruhun atomlar tarafından meydana getirildiğini öne sürer. Ayrıca Lucretius, atomlara izledikleri kurallı yoldan çıkaran, değişken bir sapma kapasitesi yüklemenin dışında, iradenin açıklanamayacağını ve kadercilikten kaçılmayacağını ileri sürer. Yani, bu durumda Epikürosçular, özgür iradeyi Stoacıların belirlenimciliğine karşı, tamamıyla motive olmamış bir irade anlamında onaylarlar. Epiküros'un kendisi (Ep. iii., Usener, p. 15) şöyle der:

Fizikçilerin Kaderciliğinin kölesi olmaktansa, tanrılar hakkındaki masallara inanmak daha iyidir; masallar tanrıları teskin ederek, onların niyetlerini değiştirme olanağı verirken, fizikçiler teskin edilemeyen bir zorunluluk ortaya koyarlar.

Böylece öğretinin kaynağı, basit bir şekilde, neredeyse rahatsız edici bir sonuçtan kaçınma arzusuuydu. Sarsılmaz bir belirlenimciliğin, yanlış olduğunu göstermenin dışında, Epiküros, –her ne kadar bu, nesnelerin mekaniksel görünüşünün mantıksal bir sonucu olsa da– ona inanmayı reddetmiştir; çünkü inancın insan mutluluğu üzerindeki etkisinden

hoşlanmamıştır. Daha sonra, saçma sapan doğa bilimleri öğretisini desteklemek için ise bu ön yargıya başvurmuştur. –Epikuros’un özgür iradesi gerçekte tamamıyla değişkendir; bazen olduğu gibi, süslü püslü olmayan rasyonel bir özgür irade değildir; örneğin Lucretius’un da gösterdiği gibi (ii. 299): Burada şair, hareketin içsel nedeninin ağırlık olduğuna dair, daha önce yapmış olduğu yanlış iddiayı ortaya koyarak, atomun belirsiz bir yerde ve zamanda ‘sapması’ iddiasının, zihnin tutumunda herhangi bir içsel zorunluluğa neden olmadığını gösterir. Büyük bir septik olan Karneades, haklı olarak (Cicero, De Fato, 23) Epikuros’un, basit bir şekilde iradi bir eylemin zihnin dışında olmadığını söyleseydi, belki de özgürlüğü, *παρέγκλισις*’inin (*climen* yani sapmasının) ölçüsüz bir kurgusu olmadan da savunabileceğine dikkati çekmiştir. Fakat bu da, atomların bileşimi olan materyalist akıl teorisi için ölümcül olurdu–.

Onaylanmayan bir teoriyi, onunla gerçekten çelişen ikinci bir teoriyle kurtarmaya çalışmanın bilimsellikten uzak karakteri, Antikçağda Epikuros’un eleştirilmesinde öne çıkan nedenlerden ilkinin oluşturur. Cicero, Epikuros’a yöneltilen Akademeiacı eleştiriyi şu sözlerle özetler:

Epikuros, atomların kendi ağırlıklarıyla düz bir çizgi hâlinde aşağıya doğru düşüklerini ve bunun bütün atomların doğal bir hareketi olduğunu düşünür.

Her şey, düz bir çizgi hâlinde aşağıya doğru düşüyorsa, hiçbir atom, bir başka atomu geçemeyeceği için, zeki bir düşünür bu noktada, tamamıyla bir kurgudan yararlanır. Cicero, atomların izleklerinden çok hafif sapmasının –ki bu son derece saçma bir öneridir– atomların kaynaşması, bir araya gelmesi ve yapışmasına yol açtığını, sonuçta da dünyanın oluşumuna neden olduğunu aktarır (*De Natura Deorum*, i. 69).

6. Sonsuz Dünyalar

Epikürosçuluğun dünyanın ya da atomların sahip olduğu düzenli sistem tanımı şöyledir:

Yıldızları, dünyayı ve bütün algılanabilen cisimcikleri kapsayan, boşluktan ayrılmış ve bir dönme devri içinde olan, belki de daire, üçgen ya da herhangi bir şekilden meydana gelen bir sınırla sonlanan gökyüzü bölgesidir. Bütün şekiller olası olabilir; çünkü sınırı kavranabilir olmadığı için, kendi dünyamıza aykırı olan hiçbir kanıt bulunamaz. (Ep. ii, Usener, p. 37)

Bu tanımdaki ‘boşluktan ayrılmış’ sözcüğünün, Leukippos’tan alınan bir ifade olduğunu biliyoruz; bunlardan önce gelen ifadeler de, olasılıkla aynı kaynaktan gelmektedir. Buna ek olarak, böyle bir ‘dünya’nın bir bütün olarak dönebilmesi ya da dönmeyebilmesi ve herhangi bir şekilde olabilmesi, en azından kısmen orijinaldir; çünkü Epiküros’un kendisine özgü bilgi teorisini çağrıştırmaktadır. Aynı zamanda Epiküros, Demokritos ve Leukippos’un evrenin sonsuz sayıda bu gibi dünyaları içerdiği öğretisini de ödünç alır:

Gördüğümüz üzere, bu gibi dünyalar sonsuz sayıdadır. Aynı zamanda, bu gibi bir dünya ya bir başkasıyla birlikte ya da dünyalar arasındaki boşluklarda ortaya çıkmıştır. Bundan kastımız, farklı dünyalar arasındaki boş yerde bulunan aralıklardır.

Gördüğümüz gibi Epiküros, dünyayı oluşturan nesnelerin oluşumu üzerine verilen birbirinden farklı, değişik sayıdaki açıklamanın aynı derecede sağlam olabileceğini, bütünüyle Tanrı müdahalesini dışladıkları ve atomculuğun genel ilkeleriyle uyduğu sürece savunmuştur. Göksel cisimciklerin hareketi hakkında açık bir şekilde söylediği ise şudur:

Fenomenler münferit bir şeyi öne sürdüğünde, bu olguların tek bir açıklamasını belirlemek, bir delinin işidir ve gök bilimcilerin yanılgılarına özenen kişilerin davranışına hiç yakışmaz (örneğin Platon okulunun bilimsel gökbilimcileri gibi).

Göksel cisimlerin aşağı yukarı, görünen ölçüde oldukları gibi saçma bir iddiada bulunarak da bilimselliğine şöyle kara çalar:

Güneşin, Ayın ve diğer gök cisimlerinin bize göre ölçüsü nasıl görünüyorsa, öyledir; elbette daha biraz büyük ya da biraz daha küçük ya da bu gibi durumlar da olabilir.

Öne sürdüğü sav, uzaktan görünen bir kamp ateşinin gerçekte olduğu kadar büyük göründüğüdür ve analogiden yararlanarak Güneş ve Ay durumunda da aynı sonuca varabileceğimizdir. Yani genel olarak bizler 'ikinci mektubun', o dönemde varılan en son bilimsel sonuçların açıkladığı ve erken dönemde faaliyet gösteren Miletosluların en kaba tahminlerle ortaya koydukları olguların, olabildiğince eşit bir şekilde ele alınarak alternatif açıklamalarla ifade edildiklerini görmekteyiz.

Bu noktada saçma teorilerin detaylarına girmeyelim; fakat bir konu üzerinde durmamız gerekiyor. Epikürosçular çoğunlukla 'evrim' öğretisinin öncüleri olarak haksız yere övülürler. Türlerin kökeninin, aşamalı gelişimine dair genel kavrayış, MÖ. 6. yüzyılın başlarında yaşamış Miletoslu Anaksimandros kadar eskidir ve 5. yüzyılda Empedokles tarafından ortaya koyulmuştur. Kastettiğimiz, bildiğimiz kadarıyla Epiküros'un bu konuyla ilgilendiğini ortaya koyacak bir kanıtımızın olmadığıdır. Lamarck'ın, Lucretius'un beşinci kitabıyla ilişkilendirdiğimiz dikkate değer öngörüler, Epiküros'tan değil, edebî model olarak öykündüğü Empedokles'ten gelir. Durum doğru bir şekilde şöyle ortaya koyulabilir: Epiküros, evrimciler gibi, doğa olgularını teolojik yoldan açıklamayı tümüyle reddeder. Platon'un iddia

etmiş olduğu gibi, gözler ve kulaklar bizleri felsefi düşünüm ve bilimsel bilgiye götürmesi için ‘verilmemiş’tir. Görmemiz ve işitmemiz için gözlere ve kulaklara sahip değiliz; gözlerimiz ve kulaklarımız olduğu için görüyor ve işitiyoruz. Modern biyologların öğrettiği gibi: İşlev organizmayı meydana getirmez, organlar işlevi meydana getirir.

7. Psikoloji

Ruh, cismanidir ve atomların meydana getirdiği bir şeydir. Cismani olamayan tek varlık boş alandır; fakat boş alan ruhun yapabildiği gibi etkileyemez ve etkilenemez:

Böylece ruhun maddi olmadığını söyleyen herkes saçmalıyordur. Eğer böyle olsaydı ne etkileyebilir ne de etkilenebilirdi. Fakat aslında bu iki hâlin de ruha ait olduğu apaçıktır. (Ep. i, Usener, p. 21)

Ruh, son derece ince ve yuvarlak atomlardan meydana gelmiştir, bu onun hissetmede ve uçmadaki çabukluğunu açıklar; bu türden atomlar ötekilerden çok daha hareketlidir –Bu sadece Demokritos’un bir tekrarıdır–:

En kesin kriter olan duyuma ve duygulara başvurarak, ruhun nefese benzer, sıcaklıkla karışmış bir şekilde bütün bedenimiz boyunca dağılmış ince bir cisim olduğunu anlarız. Bedenin bazı bölümlerde birisine, bazı bölümlerinde ise ötekine daha çok benzer; fakat bedenin özel bir bölümünde⁶ nefesten bile üstün gelir ve ruhun bedene dağılmış parçaları kendilerini, kendi incelikleri içinde ısıtırlar ve sonuç olarak bedenimizin geride kalan bölümündeki durumuyla daha çabucak etkilenirler. (Ep. i., Usener, pp. 19-20)

⁶ Usener’in ἐπὶ δὲ τοῦ μ çevirisini, biz ἐπὶ δέτῳ μέρῳς olarak okuduk; ama bu noktada dikkatsizce davranmış olabiliriz.

Lucretius'ta (iii. 227 vd.) ve Aëtius'un (iv. 3, 11) *Placita* adlı yapıtında verdikleri daha titiz açıklamaya göre "ruh dört şeyin; ateşin, havanın, nefesin ve adsız bir ögenin yapılarında olan bir karışımdır. Bu sonuncusu hassas bir ögedir; 'nefes' hareketin kaynağıdır; adsız öge bizde duyumları üretirken, 'hava' ise vücudun duyumsal sıcaklığının sıcak ögesi olarak, geri kalan şeylerin kaynağıdır."

Lucretius'un devamlı *anima* (zihin) olarak adlandırdığı bu dördüncü 'adsız' bölüm, *animustan* ya da ruhtan tümüyle ayrıdır. Böylece Epikuros, öteki üç bileşene nefes alıp verme, hareket ve benzer olma işlevlerini yükler. Bunlar, yaşamsal özü meydana getirirler; adsız olan dördüncü bölüm ise duyumun özüdür ve bütün zihinsel faaliyetler duyum ilkesine dayandığına göre, genel anlamda bilincin de özüdür. Ruh, bedenin bir bölümü değildir, beden boyunca dağılmış hâldedir ve ruh atomları, Epikuros'un 'et-kemik' olarak adlandırmayı tercih ettiği, daha büyük atomlarla birleşmiş bir hâlde her yerde bulunur. Fakat bilinç, daha açık bir şekilde, özel bir bölgede yani kalpte yer alır; çünkü 'adsız öge'nin atomları orada toplanmak için bir arada tutulurlar.

Ruh ve beden arasındaki fark, sadece bir dereceye iner. Ruh ne Platon'daki gibi, bedenden tür bakımından farklı ve onunla kıyaslanamaz bir şeydir ne de Aristoteles'teki gibi beden için zorunlu bir durumun yarattığı hakiki bir gerçekliktir. Demokritos'ta olduğu gibi, ruhun kendisi gözle görünenlerden daha küçük ve daha hareketli atomlardan oluşmuştur. Duyumlar ve diğer öteki zihinsel işlemlerin hepsi, kısmen bedene kısmen de ruha ait gerçek hareketler olarak değerlendirilir. Dış dünyadaki nesnelerin yüzeylerindeki atomların kabukları dökülür; ki bunlar, döküldükleri nesnelerin şeklini bir süreliğine bir arada tutan ve koruyan kabuklardır. Zaman içinde ise bu atomların bir kısmı orijinal düzenlerinden ayrılırlar ve yeni bir kabuk ve imgelem oluşturmak üzere öteki kabuklarla birleşirler. Bu türlerden herhangi bir 'kabuk' bir duyu organıyla temas ederse, organiz-

manın içine doğru bir geçiş yolunu zorlayarak açabilir. Ruhun ‘adsız’ bölümüne varıncaya kadar bir arada tutunabilir ve bu bölüme iz bırakabilirse, bu noktada bilinçli bir duyum ortaya çıkar. Bedene, gerçek atomik kabukların geçişiyle gerçekleşen bu duyum teorisi Demokritos’tan gelmektedir; ne var ki, Demokritos ‘kabuklar’ın bedeni saran havadan ya da sudan şekil aldığını ve algılayan kişiye hava ve su yoluyla ulaştığını düşünür. Buna kaşın Epiküros, algılanan bedenin kendisinden ayrılan atomlardan oluştuğunu ve sonsuz bir hızla boş alanda dağıldığına inanır. Tabii ki de, bütün teori algılama öğretisinin dikkate aldığı temel gerçeği, yani algılayan kişinin kişisel bireyselliğini görmezden gelir.

Ruh son derece küçük ve hareketli atomlardan oluştuğuna göre, onu saran daha büyük atomların kabuklarıyla yaşam boyunca örtünmediği sürece, doğal olarak Doğa’daki herhangi bir şeyden daha hızlıca birleşenlerine dağılıp yok olacaktır. Yani bedeni bir arada tutan ruh değil, ruhu bir arada tutan şey bedendir. Böylece ölüm anında ruh, örtüsü olan bedenden kurtulduğunda, hemen dağılıp yok olur; bilinç ve kişilik de sonuç olarak ortadan kalkar:

Bileşik yapının hepsi yok olduğunda, ruh dağılır ve artık var olan güçlerine sahip olmaz, devinemez ve algılayamaz; çünkü artık bu bileşik yapıya ait olmadığı gibi devinime de sahip değildir. Onu sarmalayıp çeviren şeyler, şu anda içinde bulunduğu ve devindiği şeyler gibi değildir. (Ep. i., Usener, p. 21)

Çıkarılan ahlaksal sonuç, ölümden korkmanın aptalca olduğudur; çünkü ölümden sonra bilinç yoktur:

Ölüm bizim için hiçbir şeydir; çünkü biz varken ölüm yoktur, ölüm geldiğinde de biz yoktur.

Ölümün bizim için hiçbir şey olduğuna inandırabilmek için bizi alıştırır; çünkü iyi ve kötü bütünüyle duyumlara bağlıdır, ölüm ise histen yoksundur. Böylece, ölümün bizim için hiçbir şey olduğu şeklindeki gerçek bilgi; ölümlü yaşamı, ona sonsuz bir süreklilik katmadan; ayrıca ölümsüzlük için gösterilen açılığı da çekip alarak neşelendirecektir. Yaşamamakta kötü hiçbir şey olmadığını gerçekten kavrayan bir kişi için, yaşamda kötü hiçbir şey yoktur. Böylece ölümden korktuğunu söyleyen kişi, ölüm geldiğinde acı verici olacağı için değil; fakat geldiğinde acı verici olacağıyla ilgili şu anda verilen garantiye inandığından dolayı aptaldır. Bu aslında, başımıza geldiğinde hiçbir sıkıntıya neden olmayacak bir şeyi beklemekle ortaya çıkan, gereksiz bir acıdır. Yani hastalıkların en korkulanı ölüm, bizim için hiçbir şeydir. Çünkü biz olduğumuzda ölüm yoktur ve ölüm geldiğinde de biz yoğuzdur. O hâlde ölüm, yaşayan için de ölen kişi için de hiçbir şeydir; çünkü yaşayanı etkilemez, ölen için de artık var değildir. Sıradan kişiler, bir zaman kötülüklerin en kötüsü olarak ölümden kaçınıırken, başka bir zaman da yaşamın sefaletinden dolayı ona sığınmayı tercih ederler. Fakat bilge bir insan, ne yaşamı reddeder ne de ölümden kaçınır; çünkü yaşam onun için tatsız değildir, yaşamamanın da kötü bir şey olduğunu düşünmez. (Ep. iii., Usener, p. 60)

O hâlde Epikuros, ödünç aldığı Psikolojiyi insan mutluluğunun baş düşmanı olan ölüm korkusunun kökünü kurutabilmek için kullanır.⁷

⁷ “Ölüm bizi ilgilendirmez; çünkü var olduğumuz sürece ölüm yoktur, ölüm geldiğinde de biz yoğuz.” şeklindeki son derece ünlü açmaz, Epikuros felsefesinin geri kalan kısmından daha orijinal değildir. Aksiokhos adında sözde Platonik diyalogta (çağdaş bir Platoncunun Epikuros’a yönelttiği bir polemiktir.) bu sözlerin sofist Prodikos’un söylemi olduğu iddia edilir; bu ifade de büyük olasılıkla doğru olabilir; çünkü yazarın vermek istediği, kibirli genç adamların yüzeysel konuşmalarıdır. Bu bir bakıma, sadece daha eski zamanlarda var olan, kuşku dolu düşüncelerin ortaya tekrar koyulmasından ibarettir. Söylem, Prodikos’un kendisinden gelmediği sürece o, sadece böyle bir bağlamda bu sözlerin Epikuros’un ağzından çıkmış gibi göstererek edebî bir hata yapmıştır.

8. Teoloji

Epiküros'un fizik öğretisinin doruk noktası, tanrılar üzerine yerleştirdiği teoride ortaya çıkar. Bu teoriyle Epiküros, tanrıları insan yaşamından mahrum bırakarak bizleri tanrı öfkesinin yarattığı korkudan veya onların onayını almak için gösterdiğimiz kaygılı endişeden özgürleştirir.

Epiküros ve takipçileri çoğunlukla ateist olarak adlandırılır. Suçlama, sadece umut edeceğimiz veya korkacağımız bir şeyleri olan tanrıların varlığını reddetmek anlamına geliyorsa bu, sevgimizin nesnesi olabilen veya ihtiyaç saatinde insanlığa yardım edebilen tanrıların varlığını reddettiği anlamına gelir. Onlar, tanrıların sonsuz, kutsal bir dinginlik içinde yaşam süren, insanüstü varlıklar olarak var olduklarını düşünürler. Hatta tanrıların varlığı ve onların insana benzeyen karakter yapıları üzerinde de ısrarla dururlar. Epiküros'un kendisi, Meneokeos'a yazdığı mektupta şu sözleri dile getirir:

Sana sürekli anlattığım şeyleri takip et ve onların üzerinde düşün. Bunların, değerli bir yaşamın temeli olduğuna inan. Öncelikle, tanrıların ölümsüz ve kutsanmış varlıklar olduğunu, evrensel bir biçimde kabul görmüş bir Tanrı düşüncesi olarak benimse ve ona ne ölümsüzlüğü ile tutarsız ne de kutsanmışlığına yakışmayan bir şey yükle. Fakat onun ölümsüz kutsanmışlığıyla tutarlı olan her şeye inanç göster. Çünkü tanrıları kavrayışımız açık ve seçik olduğu için onlar, kesinlikle vardır. Fakat sıradan kişilerin inandığı tanrılar yoktur... sıradan kişilerin tanrılarını reddeden kişi, kâfir değildir; buna karşın onların tanrılara gösterdiği inancı, tanrılara yükleyen kişi kâfirdir.

Böylece Epikürosçu tanrılar, Epikürosçu bir bilge gibi haz duyan ve ölümsüzlüğün verdiği avantajların eşliğinde mükemmel bir dinginlikte yaşam süren, abartılmış, 'doğal

olmayan' Epikurosçu filozoflar olarak düşünülür. Şeklen insan formundadırlar ve birden çok oldukları için de zamanlarını tatlı bir muhabbet içinde geçirirler. Epikuros'un, tanrıların sohbetlerinde son derece soylu bir dil, yani saf ve zarif bir Yunanca kullandıklarını dile getirdiği söylenir. Epikuros'u ciddi bir düşünür olarak sayanlar açısından da, tanrıların ölümsüz olduğu düşüncesinde apaçık bir güçlük vardır. Çünkü onlar, boşluk dışında her şeyin olduğu gibi, cismanidirler ve Epikuros açık bir şekilde onların bedenlerinin son derece ince bir maddeden şekillendiğini öne sürer. Peki, tanrılar ne ara atomdan oluşan bileşik yapıların yok olabilir olduğu ve daha ince atomların, birleşik yapıların en az kalıcıları olduğu genel kurallarının dışında kalabilmişlerdir? Kuşkusuz, kısmen bu zorlukla karşılaşan Epikuros, tanrılara dünyalar arasındaki boş alanda, yani daha büyük atomların meydana getireceği çarpışmaya en az maruz kalabilecekleri mekânda bir yer verir. En azından Lucretius, mekân tespiti üzerine bu nedeni öne sürmektedir.

Epikuros, dinginliğin ne başkaları için sıkıntı duyan ne de onlara rahatsızlık veren biri için mümkün olduğunu söyler. Böylece bu, ne dünya işlerine kafa yoran ne de insan işleriyle ilgilenen tanrıların sahip oldukları mutluluğun bir getirisiidir. Bu, *Katekhizm* yapıtının ilk cümlelerinde şöyle vurgulanmıştır: "Kutsal ve ölümsüz olanın kendisine ait endişeleri yoktur, başkaları için de endişe yaratmaz. Böylece bu, ne iyilikle ne de kızgınlıkla tutulan bir şeydir." Lucretius sürekli olarak işaret ettiği şu aynı noktayı yineler durur. Bu nokta, Epikuros'un yapısı gereği din karşıtı görünen öğretisinin, popüler teoloji inancının ahlak dışı özelliklerine karşı ortaya çıkan gerçek dinsel kızgınlığın etkisiyle kabul edildiğidir. Kimimiz, Bahçenin bu dostça hükümsüzlüklerinin, '20'si Şölenleri' adı altında verdikleri ziyafette, bir öğrencinin misyonerci bir hevesle alev alev yanarak ortaya çıkıp ziyafeti ciddi bir şekilde alt üst etmiş olup olmadığını merak edebilir. Epikuros'un bu müridine, Voltaire'in *surtout point*

de zéle tavsiyesini vermiş olacağını düşünmeden edemeyiz. Lucretius'un bu ahlaksal şevki, şu iki durumu görmememize neden olmamalıdır: Bunlardan bir tanesi, bildiğimiz Epikürosçuların içinde sadece onun tek başına durduğudur; ikincisi ise Epiküros aleyhinde dinin yaşam içindeki pratik değerinin devam edip etmeyeceği üzerine ortaya çıkan Akademeiacı tartışmanın, oldukça önem arz ettiğidir.

Gerçi, Epiküros'a karşı adaletli davranmak adına, her şeyden önce, Tanrısal Öngörüü ve duayı reddetmesinin, bizi Tanrının var olup olmadığını bilemediğimiz bir durumda, Tanrı düşüncesinin mükemmelliğinin ahlaksal idealini oluşturmada daha az değerli olmadığı üzerine, Yeni Kantçı düşüncenin bizi götürdüğü yerden farklı olmayan bir yere götürdüğü söylenebilir. En azından Epiküros'un 'bilge' bir adamın vücut bulmuş hâli olan tanrıları ve onların teması, kişinin kendi barışı ve dinginliği ile ilgili aklında var olanı düzenlemek adına gerçekten faydalı olabilir. Belki de bundan dolayı Epiküros, tanrılar hakkındaki yargısını dile getirirken, bunun 'iyi' için muazzam yararlar getirecek bir şey olduğunu söylemiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İNSANLIĞIN KURTULUŞU

Artık Epikürosçu öğretinin kalbine gelmiş bulunuyoruz. Bu kısmen, Epiküros'un düşündüğü gibi, geri kalan her şeye değerini veren, 'insan davranışının teorisi'dir. *Yaşamlar Üzerine, Nihai Sınırlar Üzerine, Seçim Üzerine ve Kaçınma Üzerine* öğretilerinde çeşitli şekillerde bu teoriyi ele alır. Yine burada, yüce ve çetrefilli ideallerin, daha sıradan ve eylemin sonucuyla daha rahat bir şekilde kavranabilecek bazı düşüncelerle yer değiştirilmeye çalışıldığını görüyoruz.

1. Haz ve Acı

Epiküros, birkaç seçkinin değil, sıradan bir insanın anlayabileceği ve hissedebileceği bir davranış ilkesi ortaya koymayı arzular. Ondan önceki ve sonraki birçok ahlakçı gibi, haz düşüncesiyle sadece iyiliği arzu ettiğini ve sadece acının kötü olduğunu düşünür. Yaşamın 'Tanrıya benzemek' şeklindeki Platonik kavrayışı ve Aristoteles'in bilim, sanat ve ahlaki temaşa ile temas hâlindeki bir kişinin mükemmel bir yaşama sahip olduğu tanımı ile bizler, kendi ahlak anlayışımızın yüklerini üzerimizden atarız. Belki de bunlar, seçkin birkaç kişiye ilham verecek türdendir; fakat ortalama bir insan için soylu ve bulanık idealler olarak kalır. Bulanık idealler, Epiküros'un ilgisini uyandırmaz. 'Kutsama ve şairin rüyası' onun için boş sözlerdir. Bir mektubunda şöyle söyler:

Ben insanları ardı arkası kesilmeyen hazlara çağırıyorum, onlara hazların sahip olduğu boş ve atıl erdemler için değil; fakat şaşırtıcı bir kazanç umudu için sesleniyorum. (Fr. 512)

Başka bir yerde şöyle der:

Hiçbir zevk kısıntısı taşımadığı zaman ben, soyluya ve onun avare hayranlarının üzerlerine tükürürüm. (Fr. 512)

Fakat haz ve acı, anlık deneyimimizle kavrayabileceğimiz şeylerdir ve insan yaşamının temeli için “Haz iyidir, acı ise kötüdür.” ilkesinden daha sıradan asli bir kural olabilir mi? Böylece Epiküros, bir kez daha Hedonizmi tersine çevirerek, ahlak felsefesini gökyüzünden yeryüzüne indirmeye uğraşır. Epiküros’un görüşünün doğallığını yansıtan, sadece hazzın nihai iyi olduğu söylemi, Platonun öğrencisi Eudoksos’tan ödünç alınan ve bütün canlıların hazzı kendiliğinden aramasıyla açıklanan bir argümandır: Hazzın nihai iyi olması üzerine verdiği kanıt şöyledir: Canlılar doğumlarından itibaren herhangi bir eğitim sürecinden bağımsız olarak hazdan hoşlanırlar ve acıya kendiliklerinden karşı çıkarlar.

Öteki Hedonistler gibi, bu öğretisiyle Epiküros ahlakı alçalttığı için şiddetli bir şekilde eleştirilir. Fakat eleştirilerin bir kısmını, en azından ‘hak etmediğini’ söyleyebiliriz. Mutluluğun kendisinin iyi bir şey olduğunu söylemekten endişe duymayan bir adama biraz da olsa itibar borçlu olduğumuzu hissediyoruz. Özellikle de felsefeye ve dine ait sayısız görüşün, kendimize işkence etmemize ve hayranlık uyandıran şeyin başkalarında olduğunu düşünmemize neden olup, hayatımızı mutsuz hâle getirmek için ellerinden geleni yaptığını düşündüğümüzde. Ayrıca birazdan Epiküros’un, iyi yaşamla, lüks düşkünlüğünü kastetmediğini de göreceğiz.

Epiküros, öğretisini şu örnekle açıklar: Sıradan bir yiyecekten ve ciddi bir temaşadan oluşan basit bir yaşam gerçek haz yaşamıdır. Çoğunlukla da büyük bir istisna dışında filozof, davranışın pratik yasası için sıradan, edepli birinden çok da farklı olmayan bir şey öğütlemiştir. Hazcılığına karşı

verilen en büyük itiraz, teorik temellidir; tek ‘iyi’nin ‘hazza hissetmek’ olduğuna inanmasıyla, erdemin ve güzelliğin haz duymak dışında herhangi bir ahlaki değere sahip olmadığını kabul etmek zorunda kalır ve bu, onun ahlak öğretisinde, ma-sum ve zararsız bir yaşam talep etmesine karşın, Hakikatin ya da Güzelliğin arayışı için veya insanın itibarını sosyal alanda geliştirmek için bizlere esin kaynağı olmamaktadır. Bahçenin ortamı rahatlatıcıdır; burası âdeta ‘zamanı umursamazcasına geçirmek’ten başka herhangi bir şey gerektirmeyen bir Ar-den ormanıdır. Burada, “Onurlu, erdemli ve ya buna benzer şeyler, hazzı neden oluyorsa takdir edilmelidir; hazzı neden olmuyorsa terk edilmelidir.” (Fr. 70) diyen bir öğretmenin kişiliği hakkında ahlaki bir bozukluğa dikkat çekilmektedir. Daha açık söyleyecek olursak, hazzın, ‘iyi’ olduğunu söyle-mekle Epikuros önümüze yeni bir şey koymamaktadır. Bir ahlak teorisi olarak Platon’un *Protagoras* diyalogunda ele alı-nan Hedonizmi, Demokritos savunmuştur ve açık bir şekilde Akademeia’da da Eudoksos¹ tarafından ortaya koyulmuştur.

Epikuros’un insanoğlunun erişebildiği en yüksek hazzı tasarlama biçimi, ilk bakışta daha orijinal görünür. Merak uyandıran şu görüşü içine alır:

Haz olumlu bir şey olsa da, sadece acıdan yoksun olmakla sınırlandırılmaması gerekir; çünkü zihinden ve bedenden acı-nın kovulmasıyla bizler hazzın en yüksek derecesine çoktan ulaşmış oluruz.

¹ Bu noktada, Epikuros’un Hedonizmin öncülleri olarak, Kyrene Okulunu işin içine katmamız olağandır. Ne var ki bu, tarihsel açıdan yanlış olur. Eski çağ insanları, genç Aristippos’un zamanından önce Kyrene Okulunun öğretisini bilmiyorlardı. Plutharkos *Adv. Colotem*’de, Arkesilaos ve Kyrenelilerin, Kolotes’in çağdaşları olarak özellikle Platon, Aristoteles, Stilpo ve Theophrastos ile karşılaştırıldığını görüyoruz. Bu, muhtemelen, Plutharkos’un diğer Epikuros karşıtı diyaloglarındaki ifadelerindeki gibi, çok daha eski Akademeiacı bir kaynağa kadar gitmektedir (büyük bir olasılıkla Karneades’e kadar). Bu yüzden muhtemelen bir yanlış anlama değildir. Epikuros’u nihai amaç teorisini etkileyen daha erken dönem felsefeciler, açıkça Demokritos ve Eudoksos’tur. Araştırmacıların uzun süre Platon’un *Philebos* diyalogundaki Hedonizm karşıtı tartışmanın, Kyrenelilere yönelik olduğunu düşünmeleri, kesinlikle kronolojide-ki bu aynı karışıklıktan kaynaklanır.

Haz veren uyarandaki herhangi bir artış, Epiküros'a göre, hazzı sadece daha çok renklendirir, yoğunluğunu arttırmaz:

Hazzın büyüklüğündeki sınır, acının toptan kovulmasıdır. Hazzın olduğu yerde ve haz var olduğu sürece acı ve keder tek başına ve bir arada olamazlar. (*Katekhizm*, 3)

Yoksunluktan meydana gelen acı, bir kez bedenden kovulduktan sonra tekrar yeşeremez; o sadece çeşitliliğe yol açar. (Ib. 18)

Hazzın olanaklarına dair bu karamsar tutumun kaynağı, Platon'un *Philebos*'undan gelen bir öğretilerdir. Platon, arzuların tatmin edilmesinin hiçbir zaman tamamen hazza bağlı olmadığını; bunların, yarı haz verici yarı da acı verici, 'karışık' hâller olduğunu söyler. Hazlar, yoksunluğun önceden var olan, acı dolu hâli üzerindeki verdiği rahatlamaya bağlıdır ve tatmin olma aşaması, yoksunluğun acısı tamamen bastırılmadığı sürece devam eder; fakat yine de durumdan alınan deneyimin bütününde kişiyi daha fazla tatmin olmaya götüren bir uyarı görevi görür. 'Hakiki' hazlar, –örneğin doyuma ulaştırılmadığı için yoksunluk hissi vererek gizlenmiş olmasının yarattığı çekiciliğe bağlı olmayanlar– bedene değil zihne aittir. Bedenin açlığını doyuran günlük hazların değerinin azaltılmasını Epiküros, acının tamamen ortadan kalkması olarak tanımlar. Ayrıca bunu, hazzın erişebileceği en yüksek derece olarak görür. Bu yüzden 'karışık deneyimler'in varlığını reddeder. Yani okulun *alma voluptas*, bedensel ve zihinsel anlamda kalıcı bir huzura sahip, rahatsız edici hislerden ve onları beklemekten azade bir yaşam anlamına gelir, ki bu görüş yaşamın gerçek amacı olan εὐθυμίαdan [*euthymia*] 'neşe hâli' diye bahseden Demokritos'tan alınmadır. Epiküros'un yaptığı, Demokrtios'un teorisini, Platoncu ve Aristotelesçi öğretiden farklı olduğunu işaret ettiğini düşündüğü bir terminoloji içinde açıklamaktır. Kendi sözleriyle ifade edersek:

Davranışlarımızın nihai amacı, acıdan ve endişeden özgür olmaktır. Bir kez buna ulaştığımızda, ruhtaki fırtına sakinleşir ve organizma, yoksun olduğu herhangi bir şey için girişimde bulunma ihtiyacı içine girmez ya da ruh ve beden için iyi olanı tamamlayacağım diye daha fazla bir şeye göz dikmez. Çünkü bizler hazzı, acının neden verdiği yoksunluk hissi olduğu sürece ihtiyaç duyarız. Acı içinde olmayı kestiğimiz zaman, daha fazla bir hazzı ihtiyaç duymayız. Bu yüzden hazzı mutlu bir yaşamın başlangıcı ve sonu diye adlandırırız. Biz, hazzı asal ve doğayla birlikte gelen bir iyi olarak kabul eder ve seçim ile kaçınmanın orijinal kaynağı olduğunu düşünürüz. Evrensel standartta bir iyiyi hissetmek için harekete geçtiğimizde de ona geri döneriz (Eudoksos). Şimdi, bizim asli ve doğamızla bağlantılı olan ‘iyi’imiz sayesinde her türlü hazzı sahip olmayı seçmiyor; fakat bazen peşinden daha büyük sıkıntıları getiren pek çok hazzı es geçiyor ve acıya katlanmanın ardından daha büyük bir haz gelecektse, birçok acıyı hazzı tercih ediyoruz. O hâlde her haz, iynin belirli bir özelliğini taşıdığı için iyidir (örneğin bizi kendisinden ötürü kendine çeken hazlar); fakat her haz seçilmemelidir; ayrıca her acı kötüdür, fakat her acıdan mutlaka kaçınılmamalıdır. (Ep. iii., 62, Usener)

2. Bedensel ve Zihinsel Haz

Böylece Epikuros, Hedonizmin daha güçlü türünü tavsiye eden Kyreneli çağdaşlarından üç noktada ayrılır:

(i) Bireysel davranışın nihai amacı, andan alınan haz değil; fakat huzurlu bir mutluluğun yaşam boyu kalıcılığıdır. Yani Epikuros, Aristippos’un aksine, yarın için herhangi bir şey düşünmeme öğretisini kabul etmez:

Hatırlamamız gereken, gelecek ne tamamıyla bizindir ne de tamamıyla bizim değildir, ne kesinlikle gerçekleşmesini bekleyelim ne de gerçekleşmeyeceğine kesin gözüyle bakıp mutsuzluğa düşelim. (Ep. iii., Usener, p. 62)

(ii) Epiküros şiddetli bir şekilde hazların hepsinin, bir durumdan öteki duruma ‘dönüşen’ şeyler olmadığında ısrarcıdır. Dönüşen hazların içinde ise, κατασθηματικὰ ἡδοναί yani sakinliğe ait hazlar da vardır; ki bu, Platon ve Aristoteles tarafından çoktan ortaya konmuştur. Şöyle söyler: “Zihinsel endişeden ve acıdan özgür olma, sakinliğe ait hazlardır; neşe ve hazzı bizler değişim eylemleri olarak sayarız” (Fr. 2). Böylece o, çoğu zaman hatalı şekilde, *yalnızca* acıdan kurtulmayı en yüksek iyi sayan kişiler arasında sayılır.

(iii) Epiküros kesinlikle zihinsel hazları, bedensel hazlara tercih eder; bu tercihini de “Bedensel acıda beden sadece o anda işkence görmektedir, fakat zihinsel acıda ruh şu anın, geçmişin ve geleceğin hesabıyla stres içine sokulur” diyerek ortaya koyar (Fr. 452). Bunlar daha büyüktür, öyledir çünkü bunlar geçmişin anısını ve gelecekteki mutluluk üzerine beklentiler taşır. Aslında Epiküros, bu öğretisini bir ‘bilge’nin geçmişine ait hoş giden anılarının, bedensel acılarına ağır basacağı için, bir kaya üzerinde de mutlu olabileceğini söyleyerek, âdeta bir paradoks noktasına taşır. Seneca gibi daha sonraki yazarlar, Epikürosçu bilgenin canlı canlı kavrulurken “Bu ne kadar da hoş! Kendimle ne kadar da eğleniyorum!” cümlelerini kurabilmek zorunda kalan, Epikürosçu bir ‘bilge’ ile dalga geçmekten bıkmamışlardır. Epiküros, gördüğümüz gibi, öğretisini, acı dolu son günlerinde yaşadığı dinginlikle tasvir etmişti. Fakat Akademeiacı eleştirmenlerin de dikkatli bir şekilde bize hatırlattığı gibi, Epiküros’un hatıra ve umuda ait olarak değer yüklediği zihinsel hazların, tekrar hatırlanmasının veya beklentisi içine girilmesinin, kendi içlerinde duyumlara ayrıştırılabilir haz deneyimleri olduğunu, bu yüzden de bedensel olduğunu hatırlamak gerekir.

Umduğumuz gibi Epiküros, bedensel şehvetin zevkleri üzerine verilen tüm sofuca düşünceleri, suçlamaktan hiçbir zaman yorulmamıştır. *Ad Nauseam* [Bıktırarak derecede bir tekrarlar], bir insanın bedeni olduğu kadar ruhunun da olduğunu ve mutlu bir yaşamın, bedene ait istekleri görmez-

den geldiğimizde elde edebileceğimiz konusunda ısrarcıdır. O ve takipçileri, çoğu kez bağlamı, zihne saf bir şekilde geri dönüş yapanları karalayan tarzda, kaba ve coşkulu bir dil içine sokarlar. Metrodoros, kardeşi Timokrates'e yazdığı mektupta 'doğa öğretisinin tamamıyla karınla/iştahla ilgili olduğunu' söyler (Fr. 39). Epikuros da, "İyi olan her şeyin başlangıcı ve kökü iştaha ait hazdır; hatta bilgelik ve kültür bile buna bağlıdır." der (Fr. 67). Metrodoros, olasılıkla hocasının oluşturduğu düsturu kullanarak "Bedenin sürekli sağlıklı bir durumda olması ve bunun devamı için gösterilen inançlı bir beklentinin ötesinde, ruh için iyi olan ne vardır?" (Fr. 5) diye sorar. Bu tanım da Akademeiacı eleştirmenlerce, suçlamanın değişmez unsuru hâline gelmiştir. Bu gibi söylemlerin gerçek anlamı, görüldüğünden çok daha masumdur. Epikuros, her şeyin ötesinde, sadece abartılmış bir dil kullanarak, bir filozofun bile kendi sindirim sistemini reddetmeye gücünün yetmeyeceğini söylemektedir. O ve Metrodoros'un, hazımsızlık çeken kişiler olarak sayılmaları, 'karın hazları' hakkına kullandıkları dilin hararetinin ötesine giden bir eleştiridir. Carlyle buna yakın bir şeyi kolaylıkla söyleyebilirdi ve zevk düşkünü olmaktan oldukça uzak olan Dr. Johnson ise bunu gerçekten söylemişti.

Epikuros'un erdemli davranıştan alınan tatminlerden somut bir deneyim çıkartılarak ortaya koyduğu hile ve doğru davranışa eşlik eden hazzın, davranışın sadece kendi içinde araç olması bakımından, nihai ereğin haz olduğunu iddia etmesi saldırıya daha fazla açık bir söylemdir. Bu, onu yararlı bir görüş olan, eğer sadece haz veren bir ayıpta keyif sürmeden kaynaklanan acı verici sonuçlardan kaçırıyorsan, bu ayıbın daha fazla kötü sayılmadığı görüşüne götürür:

Eğer edepsiz hazlara yol açan şeyler göksel alametlere, ölüm, geleceğe ve acıya karşı sahip olduğumuz korkuya dair bir kavrayış getirebilselerdi, aynı zamanda bunlar bize arzularımızı sınırlamayı da öğretebilirlerdi; böylece bunları suçlamak için hiçbir nedenimiz olmazdı. (*Katekhizm* 10)

Bu, Platon'un kötü bir ruha sahip olmanın kendisinin, günaha verilebilecek en kötü ceza olduğu şeklindeki ünlü öğretilerine karşı, bilerek dile getirilmiştir. Buna karşın Epiküros, günahı, ona eşlik eden sonuçtan koparmanın gerçekte mümkün olmadığına inanır. Günah işleten hazlar, her zaman suçüstü yakalanma ve cezalandırılma korkusunu; ayrıca tatsız bir takım başka sonuçları da beraberinde getirir. Ayrıca bunlar bize arzularımıza sınır koymayı ve böylece tatmin edilmemiş bir tutkunun yaşattığı işkenceden kurtulmayı öğretmezler. Ne de, bilim gibi, ölüme ya da tanrı hükmüne karşı sahip olduğumuz korkuyu kovabilirler. İçlerinde kendiliğinden var olan kötülükten değil, bunlardan dolayı hazları yaşamımıza kabul etmemeliyizdir. Mutlu yaşamın iki hâli şunlardır:

(i) Ölümlle birlikte bilince dair her şeyin son bulması ve Tanrı'nın yaptıklarımızla ilgilenmiyor oluşu.

(ii) Basit bir yaşamın garanti eden, bastırılmayan ve kolayca doyurulan arzularımızdaki azalma.

Bundan dolayı Epiküros, hazları üç sınıfa ayırır:

(i) Susuzluk çekildiğinde, su içilmesinden alınan tatmin gibi, yaşamdan ayrılamayan yoksunlukların doyurulmasından kaynaklanan hazlar.

(ii) Sadece doğal hazlarımızın bastırılmasını çeşitlendiren, değişik bir diyet yapılarak duyulan hazlar.

(iii) 'Taç' ya da 'çelenk' gibi –şövalyelik benzeri soylu unvanlar– popüler saygı işaretlerinden alınan haz gibi, ne zorunlu ne de doğal olan; fakat insan gösterişiyle var edilen arzulardır.

Bilge insan, sonuncu söylediğimizi küçümser, birinci söylediğimize ihtiyaç duyar, ikinci dile getirdiğimizden zaman zaman haz duyar; fakat kendisini onlarsız memnun etmek için de eğitir. –Bu sınıflamanın temeli, Platon'un *Philebos* adlı yapıtında 'zorunlu' ve 'zorunlu olmayan' bedensel hazlar arasındaki ayrıma dayanır. Epiküros'un duyumculuğu, Platon'un soylu işleri görmeden ya da güzelliği ve hakikati

sadece kendilerinden dolayı takip etmeden ortaya çıkan ‘saf’ ya da ‘katışıksız’ hazları dikkate almamasına neden olur–.

Ardından Epikuros, basit bir diyetin özünde mutluluk için zorunlu olmayan; fakat elde edilemeyen lezzetlerin yokluğunun verdiği histen bizi uzak tutmada yararlı bir şey olarak görür:

Kendine yeter olmayı büyük bir iyi saymamızın nedeni refaha duyulan ihtiyacı en az hisseden kişilerin, bundan en büyük hazzı alan kişiler olduğuna duyduğumuz belirli bir inançla, her türlü durumda tedbirli bir şekilde yaşayamayacağımızdan değil, iyi şeylere sahip olmadığımızda elimizde olan birkaç şeyle mutlu olabilmek içindir. (Ep. iii., Usener, p. 63).

3. Mutlu Yaşam

Böylece Epikurosçu ideal, pratikte yaşamdaki en basit zorunlulukların tatmin edilmesinden alınır ve Epikuros (*Katekhizim*, 15) “Doğal bollukların hâlihazırda sınırlı olduğunu ve kolay bir şekilde tatmin edildiklerini, buna karşın boş hazların kendi içinde belirsiz olduğunu” söyleyebilmektedir. Üstelik (Fr. 602), “Bana sadece su ve bir somun arpa ekmeği verin ve ben bizzat Zeus’la mutluluğun ödülü üzerine tartışayım.” der. Bu yüzden okulun teorilerine düşman olanlar, çoğunlukla onun pratik tavsiyelerini överler. Seneca’nın şu sözlerle açıkladığı gibi:

Okulumuza mensup kişilere ne kadar tatsız gelirse gelsin (örneğin Stoacılar), benim yargıma göre Epikuros’un kuralları, erdemli ve doğrudur; ayrıca net bir şekilde ağır başlıdır. Hazları, küçük ve zayıf bir alanla sınırlar ve erdem için koyduğumuz kuralı o hazlar içine koyar. “Doğayı takip et.” öğüdünü verir.

Hastalığın verdiği işkencelerin bile gerçek mutluluğu bozamayacağına inanır. Eğer şiddetliyse, kısadır; uzunsa, gelen rahatlama aralarıyla bölünmektedir.

O hâlde teoride olmasa da pratikte Epiküros, haz ve erdem arasında ayırım yapmayı kabul etmemektedir:

Bilgili, onurlu ve adaletli bir şekilde yaşamadan hoş bir şekilde yaşayamazsın, ne de hoş bir şekilde yaşamadan bilgeli, onurlu ve adaletli bir şekilde yaşayabilirsin. Bu durumlarından herhangi birinin olmadığı yerde, hoş bir yaşam mümkün olamaz. (*Katekhizim* 5)

Erdemler şemasının detaylarına bakacak olursak, Epiküros ilk yeri *φρόνησις* [*phrónēsis*] yani bilgelige, kısacası *mantıklı* bir yaşama vermesiyle, gerçek bir Yunan olduğunu kanıtlar:

Felsefe için daha zaman olmadığını ya da onun için ayrılan zamanın geçip gittiğini söyleyen birisi, mutluluk mevsiminin daha gelmediğini ya da bitmediğini söylemek zorunda kalan birisine benzer. Yani felsefe, gençken de yaşlıyken de aynı şekilde izlenmelidir; yaşlılar yaşlarına göre hâlâ iyi şeyler yapacak kadar genç olabilirler; gençler ise gençliklerine göre geleceğin yarattığı korkudan özgür olma konusunda yaşlılardan geride kalabilirler. (Ep. iii., Usener, p. 59)

Hazzın nihai erek olduğunu söylediğimizde, edepsiz zevklerden bahsetmiyoruz ya da duyumsal hazlara dayalı olanlardan, konuyu yanlış anlatan cahil ya da fena kişiler gibi değil; fakat bedensel acı ile zihinsel huzursuzluktan özgür arzuları kastediyorum. Çünkü ne içki içme ve şölenlere katılıp durma ne seksten zevk alma ne de sofranın sunduğu lezzetler, yaşamı mutlu kılar; fakat seçim yapma ve sakınma için var olan bütün gerçekleri, duru bir mantıkla araştırmak ve inançları özellikle de ruha huzursuzluk

getirenleri kovmak, yaşamı mutlu kılar. Bunun temeli ve en baş iyi de erdemdir. Erdem, felsefenin kendisinden bile daha değerlidir; akla ait diğer erdemlerin anasıdır. (Ep. iii. Usener, p. 64)

Felsefenin verdiği bütün ürünler içinde başta olan ise gerçek bir dostluğu elde etmektir. “Felsefenin bütün yaşamımızın kutsanmışlığı için sağladığı her şey içinde en büyük olanı, dostluk kazanmaktır” (*Katekhizm*, 27).

Epikuros için yalnız bir yaşam, Aristoteles için de olduğu gibi, mutlu olmayı hedefleyen bir adamın yaşamı değildir. Epikuros, bildiğimiz en yüksek iyinin kişisel ilişkide bulunacağını düşünen yakın dönem yazarlarla aynı şekilde düşündü. Epikurosçu örgütlenmede tarikat üyelerinin mecburiyetle değil fakat kişisel ilişki bağıyla birbirine bağlandığını; ayrıca tarikat üyelerine gösterilen sevginin yerini, sosyal birlik ilkesi olarak ‘kent’e gösterilen eski Helenvari bir bağlılıkla yer değiştirdiği, erken dönem Hristiyan Kilisesine ne kadar benzer olduğunu gördük. Böylece Epikuros’un kendi Tanrımız gibi, vermenin almaktan daha kutsal olduğunu söylemiş olduğuna inanıldığına şaşırıyoruz.

Devlete karşı gösterdiği tavırda Epikuros, toplumsal erdemlerin temelini oluşturduğunu düşünerek ‘kent’e sunulan ortak hizmette ısrarcı olan Platon ve Aristoteles’e aykırı bir görüş ortaya koyar. İnsanoğlunun yaradılışı gereği ‘politik bir canlı’ olduğunu ve içinde doğduğu topluluk tarafından sağlanan ortak bir yaşamdaki nihai iyiyi bulmak için doğduğunu söyleyen Aristoteles’in aksine Epikuros, ‘doğal’ ve ‘geleneksel’ kavramları arasında var olan eski sofistlik ayırımı geri döner. Bundan dolayı, politik toplumun ve onun sahip olduğu kurallardaki çeşitliliğin kökeni üzerine tamamen geleneksel bir görüşten yararlanır. Toplumlara, sadece insanların karşılıklı saldırıların yaratacağı hoşnutsuzluklara karşı, kendilerini korumak için oluşturdukları sözleşmelerle var ettikleri kurumlardır. Şöyle yazar:

Doğal adalet, ne incitmek ne de incitilmemek için ortak bir çıkar üzerine kurulan bir anlaşmadır. [...] Adaletsizlik kendi içinde kötü değildir; fakat yetkili kişilerin suçluyu ortaya çıkarmalarından kaçıp kaçmayacağımızın belirsizliğinden doğan bu korkudan dolayı böyle şeylerin cezalandırılması na karar verilmiştir. [...] İnsanların, kaçınılması gerektiğini düşündükleri herhangi bir şeyi gizlice yapan birinin, acının sıkıntısından ya da onu hissetmekten kaçmak için on bin kere fark edilmemiş olsa bile, bulunamayacağından emin olmak imkânsızdır. (*Katekhizm*, 31, 34, 35)

O hâlde yasanın insan doğasında, faydayla ilgili dikkate alınacak unsurlar üzerine kurulan bir anlaşmadan daha derin bir temeli yoktur. Sadece böyle bir anlaşma yapıldığında, bir davranış adaletsiz olur. Böylece Epiküros, hayvanların dil kabiliyetlerinin olmamasından dolayı birbirleriyle anlaşma yapamadıkları için, herhangi bir hakka sahip olmadıklarını düşünür. ‘Tarikat üyeleri’ arasındaki kişisel dostluk, insan doğasının kalbinde, daha derin ve daha güçlü bir şekilde kök salan bir şeydir. Platon’un yasayı insanın en samimi ifadesi olarak, aynı zamanda ise kişiliğimizdeki en tanrısal özellik olarak kavramasının, Epiküros’ta bir karşılığı yoktur. ‘Bilge’ bir adamın, genel olarak yasalara uyması gerektiği şeklindeki *Katekhizm*’de yer alan öğretiye rağmen –ki bu öğretilerin bazıları, fayda veren doğru düşüncelere bariz bir şekilde dayanıyor ve bunları ihlal etmenin olasılıkla hoşnut olmayan sonuçlara yol açıyordu–, Epiküros kesinlikle bilge bir adamın hiçbir zaman suç işlemeyeceğini söylemeyi reddetmez. Plutharkos’un aktardığı düşünceleri şöyledir: “Bilge adam ortaya çıkmayacağından emin olsa da, yasaların yasakladığı bir şeyi hiç yapar mı? Bu soruya anlaşılır bir cevap vermek kolay değildir.” Plutharkos bu ifadeyi “Bir suçu, ona haz getirecekse işleyecektir; fakat bunu açık bir şekilde söylemekten hoşlanmıyorum.” şeklinde yorumlamıştır. Epiküros’un kendine has ortaya koyuşuyla söylersek, onun

bilge insanı, eğer gerçekten de cezasız başarabilecekse, haz verecek bir suçtan sakınması için hiçbir nedeni olmayacaktır. Anlayacağımız, bu bilge ‘Gyges’in yüzüğü’² konusunda güven duyulması arzu edilecek kişilikte birisi değildir.

Epikuros’un takipçilerini, kamusal yaşamda görev almaktan caydırması, Epikurosçu idealin bir sonucu olduğu gibi, daha çok yaşının da bir getirisiydi. Onlar, kendi başlarına devam etmek için dünyayı terk ederlerdi ve kendilerini, sade bir yaşam ve dinsel olmayan bir mantıkla ruh dinginliklerini geliştirmeye adanmışlardı. Kişisel davranışın, topluma hizmet etmeden ayrılması, Epikurosçuların bencil ve tembel bir ahlak öğretisi ortaya koymalarından dolayı saldırıya en açık taraflarıydı. Onların ‘dinginciliği’ni [*quietism*], eski kent devletleri yerine, daha geniş monarşilerin kurulmasının zorunlu bir sonucu sayarak kısmen hafifletmeye çalışabiliriz. Bu türden monarşilerde onların toplumsal ahlak şifresi, hassas bir vicdana sahip kişileri toplumsal yaşamdan uzak tutmak olunca, o andaki gidişatın yönünün, deneyimli birkaç kişiyle sınırlı kalacak olması kaçınılmazdır.

Şunun da hatırlanması gerekir ki, Akademeiacılar, Stoa-cılar ve diğerler okullardan pek çok filozof, kendi giysilerini kirletmeden devlet işlerinde önemli roller almamışlardır. Kendilerini tamamıyla hep birlikte toplumsal ruhtan acınası bir şekilde çektikleri için, Epikuros’u ve dostlarını aklamak, mümkün değildir. Mantıklı olanın, soylu bir karaktere sahip olan Plutharkos gibi bir yazarın, evinde rahatına bakmaktansa, devlet hizmetine girerek bitkin düştüğü için Epaminondas gibi vatansever bir devlet adamının hatıralarına yapılan aşağılamalara sinirlenmeye hakkı olmalıydı. Ne var ki, pratikte Antikçağ eleştirmenlerinin de gözlemlediği gibi,

² Gyges’in yüzüğü, Platon’un *Devlet* adlı yapıtında da bahsi geçen mitolojik bir öyküdür. Çoban Gyges, bir gün sürüsünü otlatırken deprem olur. Sarsıntı sonucu açılan yarığın içine keşfetmek için giren Gyges, altından bir yüzük bulur. Bu yüzüğün sihirli bir gücü vardır, takan kişiyi görünmez kılar. Gyges yüzüğün bu gücünü kullanarak büyük bir servet ve mevkii elde eder. (Çev.)

Epiküros ve Zenon'un açık bir şekilde birbiriyle çelişen davranış ilkeleri, birbirlerinden göründükleri kadar da uzak değildi. Epiküros 'bilge'nin oldukça ikna edici nedenler dışında, politikayla meşgul olmaması gerektiğini söylerdi. Fakat gerçek yaşamda politikaya ilgi duyan bir Epikürosçu ya da emekli olmaya gönüllü bir Stoacı, her zaman kendi mevcut durumuna bir istisna oluşturmak için nedenler yaratabilirdi.

Ortaya konan yaşam kurallarına uymayla Epikürosçular; herhangi bir kişinin, özellikle de iyi bir talihe, yüksek bir mevkiye ya da entelektüel yetilere ihtiyaç duymadan, ciddi bedensel acılardan ya da zihinsel problemlerden azade bir yaşam sürebileceklerini ve bundan dolayı mutlu olabileceklerini düşünürler. Yaşamın zorunluluklarına karşı isteklerini sınırlamayı öğreten bu 'ölçülü mantık'la Tanrı korkusunu zihninden uzaklaştırmak, ölümün kötü bir şey olmadığını fark etmek ve her zaman hazzın en verimlisini getirecek ve acıyı en aza indirecek bir davranış tarzını seçmek, genel olarak, kişiyi katlanması için çok az bir acıyla baş başa bırakacaktır. Çekilmesi kaçınılmaz, acı dolu saatler varsa ve ölüm de hepimiz için ortak bir sonsa, 'bilge insan', acı çektiği zamanlarda kendisini güçlendirecek ve ölüm yatağında zamanında kendi kaderine düşmüş olan birçok hoş anının hatırasına dalecektir. Böyle bir hazırlıkla Lucretius, gitme zamanı geldiğinde yaşamın ziyafetini, halka açık bir şölenle tıka basa doymuş bir konuk gibi terk edecektir ve kendisinden sonra geleceklere yakınmadan yol açacaktır; Metrodoros 'etten sonra şükretmeyi' ve 'tanrılar her nerede varlarsa' onlara çok iyi bir yaşam sürdüğü için teşekkür etmeyi unutmayacağını söyler (Fr. 49).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

EPİKÜROS VE ELEŞTİRMENLERİ

Epikuros ve dostlarının, kendilerinden olmayan görüşleri destekleyen herkes hakkında devamlı tartışma çıkardıklarını ve Epikuros'un 'argo bir dil' kullanarak, ondan farklı olmaya cüret eden ya da ona bir şeyler öğretmek talihsizliğine uğramış kişileri kötülediğini görmüştük.

Epikuros'un yeni sekülerizmine karşı 'dinî' dünya görüşünü öne çıkarma konusunda ilk mücadele veren okul, Platon'un Akademeia'sıdır. Onların Bahçe'ye karşı öne sürdükleri tartışma, göreceğimiz gibi, Epikuros'un Atina'ya yerleşmesiyle başladı ve MS. 3. ve 4. yüzyıllara kadar kesintisiz bir şekilde devam etti. Bu tartışma da Hristiyan Kilisesi'nin kendisini, felsefeye rakip olarak ortaya çıkardığı zaman, çok daha açık bir hâle geldi. Birçok okul Yunan kültürünün, Helen olmayan ve Oryantalizmin kaygı verici istilasına karşı son savaşını verdikleri düşünülen Yeni Platonculukla aşamalı bir şekilde birleşti. Akademeia tarafından devam ettirilen bu tartışmanın tarzına dair oldukça hakkaniyetli bir görüşü verebilmemiz, hatalı bir şekilde Platon'a atfedilen *Aksiokhos* diyalogunu, Cicero'daki Akademeiacı ve Epikuros karşıtı konuşmacıların tutumlarıyla ve Plutharkos'un, Kolotes'in felsefi saygınlığını yıkmak için kaleme aldığı iğneleyici yapıtlardan alınan ifadelerle karşılaştırdığımızda mümkün olur.¹ Özellikle de Cicero ve Plutharkos arasında geçen ve sözcük bakımından taşıdığı benzerlikle çoğu zaman aynı kapıya çıkan yazışmalar gösteriyor ki, her ikisi de aynı

¹ Örneğin Cicero'nun kendisi *De Finibus*, ikinci kitap 11. paragrafta verilen Epikuros etiğini incelerken ya da Gaius Cotta'nın *De Natura Deorum*'daki tartışmada, Epikurosçuların teoloji anlayışlarını tartışırken.

Akademeiacı kaynağı takip etmiştir –Bu kişi büyük ihtimalle Kleitomakhos’tur. Antikçağ dünyasının Hume’u sayılan Karneades’in dokunaklı araştırmalarını gelecek nesiller için kayıt altına alarak saklayan bir öğrencidir-. *Antiokhos*’un ve Plutharkos’un Kolotes’e karşı kaleme aldığı yapıtlar, Cicero’nun *De Finibus* ve *De Natura Deorum* yapıtlarından daha az okunduğu için, olasılıkla son düşüncelerimizi en çok *Aksiokhos* ile Plutharkos’un *Kolotes’e Karşı* yapıtıyla sınırlayarak, okuyucuya daha neşeli bir eğlence sunmayı planlıyoruz.

1. Akademeiacı Eleştiri: Aksiokhos Diyalogu

Aksiokhos, 3. yüzyıldan ‘Sokratik Söylev’ adına, ilginç bir şekilde kalan tek örnektir. Yapıtın ne zaman yazıldığına dair herhangi bir şüphemiz yoktur; çünkü açık bir şekilde Epikürosçuların “Ölüm kötü bir şey değildir; çünkü ölüm sadece bilinçsizliktir ve ne iyi ne de kötü, bilinç olmadan var olması mümkün değildir.” argümanını, şu anda gençler arasında popüler olan ‘yüzeysel konuşma’ya benzer şekilde ele almaktadır. Amacı ise Epiküros’un kendisine karşı, özellikle de Epikürosçuların söylemiyle karşılık vermektir. Bu ufak yapıtın yazım tarihi –Epiküros’un Atina’ya son yerleştiği tarih olan– MÖ. 306 yılından daha geç bir zamana gidemez; çünkü diyalogun son editörü ve onun gerçek amacının ne olduğunu kavrayan ilk öğrenci Otto Immisch, diyalogda Epiküros’un, Demokritosçu hocalarıyla ya da daha sonraki yaşamında olduğu gibi, retorikle bütün gücüyle ilgilenmeyi daha bırakmamış olduğunu belirten birkaç ifadenin olduğunu göstermiştir. Böylece diyalog, Platon’un ölümünden kırk yıl sonraya tarihlendirilir; fakat Platon’un el yazmaları içinde korunması, tabii ki de, diyalogun Akademeia arşivlerinden geldiğini ve bu yüzden de özgün bir akademik kompozisyona sahip olduğunu gösterir.

Diyaloğu, Okulun en ünlü üyelerinin, dördüncü Akademeia'nın başı Polemon'un, Krates'in, Krantor'un ve daha sonra Stoacıların diyalektiğini zekice eleştirmesiyle ünlenen Arkesilaos'un olduğu zamanla ilişkilendirmemiz gerekir. Yazar hakkında, astronomiye hayran birisi olduğu ve aşırı metaforlar ile şiirsel anımsamalarla dolu, abartılı bir üslupla yazan birisi olduğu dışında bir şey söyleyemiyoruz. Diyaloğun son editörü, Immisch, Antikçağın daha geç dönemlerinde, oldukça iyi bilinen *Mahrumiyet Üzerine* adlı bir yapıtı olan Krantor'un, kızının ölümü üzerine Cicero'nun kaleme alarak kendisine atfettiği kayıp *Consolatio* adlı yapıtta ve aynı şekilde Plutharkos'un yazdığı düşünülen *Apollonius'a Consolatio* [Teselli] adlı eserde taklit edildiğini düşünmektedir. Immisch'in söylediği gibi, bu belirleme tahminlerin en masumudur. Yazarı kim olursa olsun, 'Sokrates'in Söylevler'inin yazım stiline, Sokrates'in ölümünden bir yüzyıl sonra bile hâlâ Platon'un okulunda kullanıldığını görmek ilginçtir. Diyaloğun Platon'un çalışmalarından birisi olmaması, 'evrensel olarak reddedilenler' listesine öteki birkaçıyla birlikte bunu da dâhil eden Antikçağ eleştirmenleri tarafından da oldukça iyi bilinmekteydi.

Bu ufak yapıtın oldukça net bir yazım planı vardır. Sokrates, görüldüğü kadarıyla bir sara krizi geçiren ve acınası bir zihinsel zayıflık durumu yaşayan, eski dostu Aksiokhos'u ruhsal açıdan teselli etmek için çağırılır. Aksiokhos, önceden ölümden sakınan kişilerin korkaklığıyla alay etme alışkanlığındayken, şimdilerde ise ölme olasılığıyla yüz yüze kalınca bu cesaretini kaybetmiştir. Yaşamındaki iyi şeyleri kaybetmeye yaklaşmış olmaktan dolayı dehşete düşer ve bedeninin solucanlara, çürümeye ve çirkinliğe mahkum kaderini düşündüğünde ürperir.

Sokrates, başlangıçta ironik bir şekilde Epikürosçu maskayı takınıp, Epikürosçu terminolojiyle dolu bir dil kullanır. Genç kuşağın zevkine uygun retorik bir kisve içerisinde, Epiküros'un MÖ. 5. yüzyılın 'safsata'sının köpürttüğü te-

orilerle kuşanmış bir şarlatandan daha fazlası olmadığını, ustaca ima eden bir tarzdan yararlanır. Aksiokhos'u bilindik Epikurosçu 'teselliler' ile sakinleştirir. Ölüm kesin bir bilinç dışılıktır ve bu yüzden ölümle birlikte bütün acılar son bulur; Bu 'bizim elimizde değildir, çünkü, biz olduğumuz sürece, ölüm yoktur, ölüm geldiğinde ise biz yoğuzdur'. Teselli ederken bu oldukça bilindik çabalar, bir eksikliği ortaya çıkartır; Aksiokhos'un dediği gibi, bu türden tartışmalar kendini iyi ve güçlü hissettiğin zamanlarda oldukça iyidir; fakat hasta yatağında ölümle yüzleştğinde, hiçbirisi kalbine işlemez. Bunun üzerine birdenbire Sokrates, maskesini düşürür ve ikna olmuş bir Platoncu olarak belirir. Dünyevi hapisanesinden serbest kaldıktan sonra ruhunu, kutsal bir ölümsüzlüğün beklediği üzerinde durur ve Orpheosçu bir mitte cennetin eğlencelerini, ebedî şöleni (Kuzu'nun evlilik yemeği²), meleklerle özgü harpları ve şükürleri, her türlü meyveyi taşıyan ağaçları, yaşam suyunu, tapınmanın bitmez tükenmez coşkunun vereceği vect hâlini öne sürerek, gerçek bir Sokratik üslupla öğretisini kuvvetlendirir. Aslında Aksiokhos kendisinin bu kadere kolayca teslim olmadığını bilir; fakat çoktan ölümle 'yarı sevgili' hâle gelmiştir. Yani yazarın asıl amacı Epikurosçuların ölüm korkusuna sahte bir çare ortaya koyduklarını gösterebilmektir; bunun gerçek çaresi, Epikuros'un ruhların gerçek yargıcı olarak Tanrı'ya inanç gösterme ve 'ermiş'leri bekleyen şanlı bir ölüm gibi, inanmamızı yasakladığı inançlarda aranması gerekir.

İsterseniz bu Epikuros karşıtı tartışmanın, bir ya da iki noktasını açalım. Yazar, Epikuros'a karşı ana suçlamalarından bir tanesinin özgünlükten bütünüyle yoksun oluşunu özellikle belirtir; böylece iki okul arasındaki tartışmanın başından sonuna kadar süren kısmı için önemli bir not düşmüş olur. Nasıl ki Cicero'nun Akademeiacı konuşmacıları, Epikuros'un Fiziğinin, Demokritos'un öğretisinin kötü

² İsa kastediliyor. Bkz. Vahiy 19:7. (Yay. Haz.)

bir ekosundan başka bir şey olmadığı konusu üzerinde ısrar ediyorlarsa, Aksiokhos'un yazarı da aynı şekilde, ölüm korkusunu ortadan kaldırmak için ortaya atılan ünlü argümanların, Prodikos'un sözde bilgeliğinden alınmış olduğu iddiasını özellikle vurgulamıştır. Yazar yapıtına, bunların Epiküros'un, 'bilge adam'ın mutluluğu hakkında ortaya konan Epikürosçu görüşlerle hiç de uyuşmayan, kötümser bir yaşam teorisinden de ayrı tutulamayacağını anlayamayan, sözde bir kötümserden alınan argümanlar olduğunu ima ederek devam eder. Aksiokhos adına açıkçası oldukça yerinde bir belirlemede bulunur; fakat Epikürosçu teori buna verilen herhangi bir cevabı kolaylıkla kabul etmez. Öyle olmayı bırakmadığımız sürece, kötülüğün bize düşeceği düşüncesindeki saçmalık hakkında ortaya atılan argüman, oldukça geçerli olabilir. Fakat ölüm her şeyin sonu demekse, bizler ölümden mantıklı bir şekilde bilinmeyenin başlangıcı olarak değil de, yaşamda iyi olarak bilinen her şeyin sonu olmasından dolayı ürkeriz. Epiküros'un gerçekten de buna verebileceği bir cevabı yoktur; fakat bu şekilde şikâyet edenlerin aç gözlülüğünü yerer. Buna karşın, Sokrates'in, geri kalan işlerde Prodikos'un tartışmalarından gelen bilgeliğinde olduğu gibi, ortaya koyacağı bir cevabı vardır. Ölümün, yaşamdaki iyi şeylerin sonu olduğu doğru değildir; çünkü yaşamın kendisi gerçekten de kötüdür. Gelip geçici zevkler az ve geçiciyken, kaçınılmaz acıların fazla ve ağır olmadığı bir insan yaşı, bir meslek ya da bir istek yoktur. Bu yüzden ölüm, canıgönülden karşılanmalıdır; çünkü sadece o bizi geleceğin bütün kaygılarından özgür kılmaz, aynı zamanda bizleri şimdiki zamanın acılarından da kurtarır.

Doğru çıkarım bizim de düşündüğümüz gibi, şu olacaktır: Epiküros, sadece inançlı bir kötümserin ağzından çıkabilecek ölüm düşüncesiyle, Hedonizmi mantıksız bir şekilde bir araya getirmiştir. Immisch'in doğru bir şekilde dikkat çektiği başka bir nokta da, aynı şekilde ilginçtir. Sokrates'in ölümsüzlük umudu ile ilgili Platoncu tartışmasında bizler,

yargılama ve Cennet üzerine Orpheosçu miti bir yana bıraksak, iki düşünce üzerinde önemle durulduğunu görürüz. İnsanoğlunun geri kalan varlıklara olan üstünlüğü ve mezardan öte bir yaşam hedefine sahip olduğu düşüncesi, (i) insanoğlunun barbarlıktan medeniyete yükselişinin kaydıyla ve (ii) göksel varlıkların hareketlerindeki gizemi okumadaki başarısıyla ortaya konulmuştur. O, kuvvetli hayvanların vahşiliğini küçümseyebilir, denizleri aşabilir, yaşamak için şehirler inşa edebilir, devletler kurabilir, gök yüzüne bakabilir, yıldızların, ve tabii ki de ayın ve güneşin dolaşımını gözlemleyebilirdi vb. Fakat bunların hiçbirisini ‘ruhunda gerçekten Tanrı’nın nefesi olmasaydı’ yapamazdı. Bu tartışmanın birinci kısmı, Epiküros’un insan evrimini, organizmanın, birdenbire ortaya çıkan bir yararcılık düşüncesiyle güdülendiği ve kendi yaşam alanına adapte olurken, yaşadığı ufak tefek gelişimlerin bir araya gelmesiyle meydana gelen, istemsiz bir ürünü olduğunu varsayan öğretisine karşı verilen bir savdır. Aslında Epiküros, uygun değişikliklerden avantaj sağlama ve geçmişte yaptığı yanlışlardan ders alma noktasında açıklanamaz bir üstünlüğe sahip olan insanı, sadece canlılar arasındaki bir varlık olarak düşünmektedir:

Bizler Doğanın kendisinin öğrendiğini ve bir çok türden, bir çok şeyle kendi durumlarının ortaya koyduğu süreçler içinde kısıtlandığını düşünmemiz gerekir, ki bu düşünce daha sonra Doğa tarafından bize verilen ne varsa onu ele geçirir; ona yeni bir son verir ve daha yeni keşifleri gerçekleştir. (Ep. i. Usener, pş 26-7, ki bunu Lucretius’ta, v. 925 vd. insan evrimine dair anlatımla karşılaştırabiliriz.)

Epiküros’a karşı verilen ve Spencer ile Lewes’in ‘natürallizm’ düşüncesine karşı, T. H. Green’nin argümanı ile özdeş olan Platoncu sav, evrime gösterilen bu eğilimin insandaki ‘tanrısal’ ya da ‘ruhani’ bir öze olan tanıklığı taşımaktadır. Astronomi tartışması (bu bilime verilen en yüksek saygı

anlamında, gerçek bir Platoncu dokunuştur ve *Yasalar* ile *Epinomis*'ten gelmektedir) benzer bir şekilde, mutlu bir yaşamı etkin kılmak için ortaya konan Fizik öğretisinin oynadığı rolü üzerine alan, karakteristik Epikürosçu kavrama özellikle yönelmiştir. Epiküros için Fiziğin bütün değeri, Tanrının Öngörüsünü kovmak ve evreni ahlaki yönetimden kurtarmaktır, tıpkı Nietzsche'nin Fiziğin en büyük hizmetinin Tanrının var olmadığını kanıtlamak olduğu söylemi gibi. Platoncu sert cevap da, en büyük onurlarla onurlandırılan Fiziğin, aslında, 'gökyüzünün, Tanrı'nın şanını ortaya koyduğu' ve onların derslerini okuyabilme kabiliyetinin insan doğasındaki 'tanrı benzeri' şeyin varlığının kanıtlaması için, tam da tersi bir nedenden dolayı kutsandığını dile getirir.

Böylece, Immisch'in ortaya koyduğu gibi, söz konusu olan gerçek durum, Akademeia'nın Epiküros'la olan anlaşmazlığında, yani *Aksiokhos* yapıtında ortaya koyulan ve bundan sonra hiçbir zaman göz önünden uzak kalmayan bir karşıtlık, saf bir sekülerlikle bizim içinde olduğumuz evrenin dinî yönden kavranışı arasındaki sürekli devam eden bir anlaşmazlıktır. Böylece, Platoncuların kendi görüşlerini desteklemek için kullandıkları ana savların, şu anda Hristiyanların sekülerizmle yaşadıkları tartışmada ortaya koyduklarıyla tamamen aynı olması şaşırtıcı değildir. Tartışan tarafların kullandıkları adlar dışında tartışmada değişen, çok az şey vardır; prensipte aynı kalanlar, yaşamın yorumlanması konusunda karşı karşıya gelen iki rakip ve dünyadır.

2. *Plutharkos; Yapıtlar*

Bu, Plutharkos'un Epikürosçu öğretiye karşı yazdığı *Yapıtlar*'ının hepsinde oldukça açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bizler, Plutharkos'un, aynı şekilde de Cicero'nun saldırılarının temelini, MÖ. 2. yüzyıldaki dogmatik deneyciliğin en önemli Akademeiacı rakibi, Karneades'in kendi zamanı-

na kadar geri gittiğini görmüştük. Fakat Plutharkos'un yapıtı, yazarın kendisine ait olduğunu varsaydığımız en az iki özelliğe sahiptir: Kişisel dinî hislerin yoğun sıcaklığı ve yapıta sinen Boeotalı yerel vatanseverlik. Plutharkos'un bu tartışmaya sağladığı en önemli yarar, özellikle de, erken dönem Epikürosçu Kolotes'e karşı yönelttiği iki yapıtta karşımıza çıkar. Kolotes'in kendisi hakkında bildiğimiz, Epikürosçu topluluğun 'ortak hayranlığına' karşı var olan Antikçağ eleştirilerinden, daimî bir haz duyduğu üzerine bize kaynak sağlayan tek bir anekdottan biraz daha fazlasıdır.

Plutharkos, erken yaşlarında Lampaskos'ta okula gitmiştir ve 'dönüşüm'ünü yasallaştırmak için Fizik üzerine verdiği yapıtlarından birisinde alenen Epiküros'a bir tanrı olarak saygı duyduğunu açıklamıştır. Epiküros, bu jeste Kolotes'i tanrılaştırarak ve onu 'ölümsüz' olarak çağırarak cevap vermiştir. Bu, Kolotes'in aşırılığı üzerine kaleme alınmış, iyi mizaçlı bir satir parçası olduğu anlamına gelebilir; fakat Akademeiacı yazarlar bu yapıtı, daha çok ciddiye almayı tercih ederler ve Kolotes'in kendisini, sadece 'kahraman' sınıfına terfi etmiş olarak bulmasının verdiği hayal kırıklığı ile dalga geçerler. Kolotes, *Yaşamın Kendisinin Öteki Filozofların İlkeleri Üzerindeki Olanaksızlığı* adıyla ve Epiküros dışında bütün felsefi akımları, tarafsızca karikatürize ederek yeren bir yapıt vermiştir. Plutharkos iki yapıtını, bu yapıtı inceleyen ve çürüten bir planla kaleme almıştır. Kolotes'in, rakip okulların öne çıkardıkları öğretilere satışmasını ön planda tutan *Kolotes'e Karşı* adlı yapıta, daha fazla vakit ayırmaya gerek duymuyoruz. Epikürosçu Ahlak öğretilerine verilen Akademeiacı eleştirinin en iyi örneği olan öteki yapıt, *Mutlu bir Yaşamın, Epiküros'un İlkeleri Üzerindeki Olanaklılığı* adını –ki bu ad *Aksiokhos* yapıtında çoktan önerilmişti– Kolotes'in kendi kitabının mutlu bir şekilde parodi edilmesinden alır. Seküler hedonizme yapılan ağır ve etkili saldırının oldukça kısa bir özetini vererek sonlandırmak istiyorum.

Yazar, desteklemeye niyetlendiği pozisyonunu tanımlamakla işe başlar. Epikürosçu bir yaşamın ahlaki değeri ile ilgili öne sürülen bütün sorular, bir süre için, bir tarafa bırakılmalı; Epiküros'un lehine ya da aleyhine olan dava, kesinlikle Hedonist bir çizgide tartışılmalıdır. O ve Kolotes, hazzı iyi olarak saydıklarını dile getirirler. Bizler, ilk bakışta bunun tatmin edici bir teori olup olmadığını sormayacağız. Ne var ki sorumuz, hazzın 'iyi' olduğunu kabul ettiğimizde, Epikürosçu yaşamın bu hazzın en iyisini garanti altına alacak, mükemmel bir yöntemi karşılayıp karşılamayacağı olacaktır.

(a) Bundan sonra tartışılan bu grubun üstadlarının açık bir şekilde, hazzın ve acının asıl kaynağını bedensel saymaları üzerinedir. Zihinsel mutluluğun getirdiği anı ve öngörünün bütün bu üstyapısı, bedensel hazlara ve acılara dayalıdır. Buna gelince bizler, bedensel hazların alanında uzmanlaşmış organların etkinliğine dayalı olduğunu söyleyebiliriz; acı, ve bunun en acımasız şeklinde olanı, bedenin herhangi bir yerine ya da her yerine saldırabilir. Bedensel hazlar, yine, meteorlar gibi gelip giden kısa heyecanlardır; bir yere yerleşen bedensel acı, öteki bölgelere yayılabilir ve bazı mevsimler ve hatta yıllar boyunca devam edebilir. Bedeni ilgilendirdiği ölçüde, bedensel hazların, bedenin maruz kaldığı acıların yanında hiçbir şey olduğu söylenmelidir.

(b) Fakat Epikürosçuların kendileri, saf bedensel hazları göz önünde çok tutmadıklarını dile getirirler; onlar dikkatlerini, söylediklerine göre, en güçlü bedensel işkenceler altında dahi sürüp gidebilen, zihinsel hazlar üzerine verirler. Şu anda eğer bedensel acı, Epiküros'un çoğu zaman söylediği gibi, saçma bir şey ise, ayrıca öne sürdüğü gibi, olabilecek maksimum hazzı aldıktan sonraki an, acı içinde olmaktan çıkıyorsa, o hâlde acı kovulur kovulmaz en yüksek noktaya ulaşan hazların kendileri de oldukça sıradan olmalıdır. Fakat Okulun psikolojik öğretisinin daha derinlerine giden bir savla Epikürosçuları baş başa bırakabiliriz. Onların kendi öğretilerine göre, zihnin içeriği, gerçek duyumun daha sonra

ortaya çıkan cılız etkisinden başka bir şey değildir. Anı görüntüleri, solgun ve körleşmiş duyumlardır; ve bizler, bunları, gerçek bir duyuma eşlik eden hazla kıyasladığımızda, bunları bitmiş bir şarap şişesinde kalan kokuya benzetebiliriz. Geçmiş duyumsal hazların ayrıntılarına, hayal gücünün yardımıyla dalarak, kendisini mutlu kılmaya çalışan ‘bilge’ bir insan, çünkü şölenin bayat artıklarıyla ziyafet çekmeye çalışan birisine benzer.

Epiküros, aslında, öğrencileriyle birlikte aşne fişne oyunu oynar. Size, yaşamın bütün acılarına ağır basan hazların ruha ait olduğunu söyler; fakat ruhun hazlarının ne olduğunu sorduğunuzda bunların bedende kurtulmayı başarmış zayıf zihinsel hazlar olduğunu söyler. Şu anda, bizim bedensel iskeletimiz koşulların ve rastlantıların öyle bir eğlencesi hâline gelmiştir ki, onun ‘uyuşmuş bütün baskılara köle olması’ edebiyatta sık tekrar edilen bir sözdür ve bu gerçek iyiyi, devamlılığına dair kendinden emin bir beklentiy-le birleşmiş, bedensel bir denge ile birlikte tanımlamak, bu tanımı anlamsız hâle getirmektedir. Bu ‘denge’, ilk olarak kurulması oldukça zor ve devamlılığı oldukça kısadır; ikinci olarak, sürekliliğine, bizim gibi tehlikelerle dolu bir dünyada, hiçbir zaman bel bağlamamak gerekir. Böylece Epiküros ve Metrodoros’un ideali aptallara göredir. Yalnızca acı ve endişeden serbest olmak iyi değildir, fakat daha iyi bir şeye ulaşmanın verdiği kaçınılmaz bir durum için gösterilen ‘zorunluluk’tur, ayrıca kendi içinde bir değeri yoktur.

(c) Sadece Epikürosçu iyi, elde edilemez oluşuyla bilindik değildir; fakat o, erdemli bir adamın son derece iyi olarak nitelendirdiği hazları bile özenle ortadan kaldırır. Onların zihinsel hazlar üzerine söyledikleri, eşlik edenleri dışında, hiçbir şeye yer bırakmaz, ya da bedensel ‘heyecan’ın solgun bir tekrarından ibarettir. Böylece onlar:

(i) Edebiyatın verdiği hazlar ile bilimin verdiği hazları ayırt edemezler (aslında Epiküros kötü şöhretiyle, bu genç

dostlarını ikisinden birisine kendilerini vermelerinden alıkoymaya çalışır).

(ii) Yaşama eşlik eden hazlar topluma hizmet etme noktasında yerinde yaşanmış [*well-spent*] hazlar değildir.

Aslında, dostuna oldukça önemsiz hizmetlerde bulunan bir Epikürosçu, insanüstü erdem üzerine ölçsüz bir dil kullanılır. Bu uygarlığa büyük hizmetleri olmuş devlet adamlarının ve askerlerinin yaşamlarını alaya alan ve hakaret eden bir dilden başka bir şey değildir. Tek cümleyle ifade edecek olursak, yaşamı hiç kimseye değil, ahlaksal olarak hasta birisinin yaşamasına degecek bir hâle getiren ne kadar haz varsa, bunları hesap dışı bırakırlar. Bundan sonraki argümanda Epiküros'un Tanrı ve cehennem korkusundan insanoğlunu kurtarmakla yaşamı sonsuz bir şekilde daha zevkli hâle getirdiği iddiasını inceleyeceğiz.

Plutharkos, dinî inanışların, insanoğlunun mutluluğu üzerindeki etkisi hakkında enteresan bir durumdan bahseder. Eski Yunan yaşamının gerçekte bu gibi korkularla, Epiküros'un ve Lucretius'un olduğunu varsaydıkları gibi, ne derece gölgede kaldığı üzerine çok tartışmalı bir soru hakkında herhangi bir iddiada bulunmadan önce, Plutharkos'un aktardığı bu durumu oldukça dikkatimizi vererek kafa yormamız gerekir. Plutharkos, Epiküros'un dinsel inançların, mutsuzluğa yol açtığı görüşünü saçma bir şekilde abarttığını düşünür. Bu inançların bazen mutsuzluğa yol açmasına izin verir; fakat bunların büyük bir miktar mutluluğun karşı konulamaz bir şekilde ortaya çıkardığını öne sürer. O, insanoğlunu üç sınıfa bölebileceğimizi dile getirir:

(i) Ufak bir 'suçlu' sınıfı vardır. Onların Tanrıya ve geleceğe olan inançları, hiç kuşkusuz, saf ve basit bir korkuyu ortaya çıkartmalıdır. Fakat Tanrı hükmüne karşı duydukları korkunun yalnızca toplumsal asayiş için değil, aynı zamanda onları hedefledikleri suçu işlemekten alı koyduğu sürece, iyi bir şeydir. Bu, onları suçtan uzak tuttuğu için, daha iyi insanlar haline getirir. Anlaşılan Epiküros, suça bulanmış bir

kişiyi ‘son söylenenlerin’ masaldan ibaret olduğuna inandır-
saydı, ona bile kötü bir hizmette bulunacaktı.

(ii) Çoğunlukla düzgün, fakat felsefi açıdan eğitimsiz kişilerden oluşan büyük bir sınıf vardır. Bu sınıftaki Tanrı düşüncesi, korkuyla şekillenir (Yunanların, *deisdaimonia* olarak adlandırdıkları ayinsel dini zorunluluklar); fakat korku hükmedici bir tonda değildir. Onların iyi olan ne varsa verdiğine inandıkları tanrıya gösterdikleri inanç, faydalı bir korku eğilimi olarak nitelendirilir. Tapınma ayinlerine katılma, genellikle onların ana haz kaynağıdır; çünkü kendilerini bilge ve iyiliksever güçlerin varlığı içinde hissederler. Bugün bile din, gündelikçi ve ya köle birisi için getirdiği tatiller ve bayramlarla bir nimete dönüşür. Ve, şatafatlı bir şekilde yaşayan zengin, dinsel bayramları kutladığında, olduğundan daha iyi geçindiği için değil; fakat tanrının varlığını hissettiği için herkesin içinde en mutlusudur. Tanrısal öngörüğü reddeden bir adam, her türlü mutlulukla ilişkisini keser. Dini ayinlerde yer alabilir; fakat bunlara katılsa da onların maskaralık olduğunu düşündüğü için haz alamayacaktır.

(iii) Son olarak Tanrı düşüncesi ve insanın Tanrı ile olan bağı hakkında, gerçekten aydın fikirlere sahip birkaç ‘filozof’ vardır. Onlar için din, katışıksız bir hazdır; Tanrıya karşı hislerinde korkudan eser yoktur, çünkü onlar Tanrı’yı mükemmel bir şekilde kavramışlardır, ve iyi dışında hiçbir şeyi meydana getirmeyen olarak ona ‘iyi olan her şeyi’ bahşeden (Zeus Epidotes), ‘her türlü tesellinin Tanrısı’ (Zeus Meilikhios), ‘O’na güvenen herkesin savunucusu’ (Aleksikakos) olarak adlandırılır. “Her şey Tanrı’nındır, bunlar Tanrı’nın arkadaşlarıdır, ve bu yüzden her şey onlarındır.”

Epiküros’un ölümsüzlüğü ele alışı da, benzer bir eleştiri alır. Cehennem korkusu, suçlu sınıfı için olumlu anlamda iyi bir şeydir. Düzgün insanlar topluluğu için ise, gelecek yaşamı düşündüklerinde, eğlenceleri için komik bir sahnede geçit töreni yapan gulyabanileri seyrederek gibi olurlar. Ölümsüzlük, onları mutlulukla dolduran bir düşüncedir; hepimiz

içinde doğal olarak bulunan ‘yaşamaya devam etme hevesimizi’ tatmin etmeyi sağlar. Ya da sıradan bir insan, şimdi veya sonra, yaşlı eşlerinin masallarıyla akli dağıldığında, onların inancını geri getirecek masrafsız ve zararsız dinsel törenler vardır. Onun gerçektede çekindiği şey beklentidir; yani Epiküros’un nimetlerin en büyüğü olarak düşündüğü şey olan yok oluşturmaktır. Her zaman “Bizler bir kez insan olarak doğduk; ikinci bir doğum olmayacak ve bundan sonra bizler sonsuza kadar olamayacağız” düşüncesi üzerinde düşünmek, ‘ölümümüzden önce bir çok kez öleceğiz.” anlamına gelir.

Tanrı’nın gerçek çocukları için, ölümsüzlük çağrımalarının ‘ödülü’ anlamına gelir; bu, yüz yüze kutsayan bir görünümlü seyre dalmaktır, ve önceden göç etmiş sevdikleriyle yeniden bir araya gelmektir. Bu ağır baskıdan yola çıkarak, ölümün daha iyi bir yaşam için bir geçit olduğu inancının, talihliye neşe kattığını, talihsizi ise kötü şansının burada, amacı eve varma olan yolculukta başa gelen zahmetli bir kazadan daha fazlası olmadığı düşüncesi ile teselli ettiğini söyleyebiliriz. Epikürosçu görüşte ise, ölüm şanslı ya da şanssız biri için kötüdür; bir sınıfın yaşamındaki iyi şeylerin sonudur, başkasının da daha iyiye doğru değişebileceğine dair taşıdığı bütün umutların sonudur. Böylece Epiküros’un bilgeliği en aptalca bilgeliktir. En iyi ihtimalle bir adamın kendisiyle, içinden bir canavarın doğduğu tarzda bir zihin durumu içinde zorlukla tartışmasına olanak tanır. Epikürosçu bir filozof olmaktansa bir domuz olmak daha iyidir; çünkü domuz ne yarını kafasına takar, ne tanrıdan korkar ne de ölüm ve ölümden sonra ne olacağıyla ilgili kendisini strese sokar; ve ‘bedenin dengesi’ epeyce sağlıklı bir domuzsa, filozofun olduğu kadar onundur da. Epikürosçu, hocasının ilkeleri üzerine sonsuzluk dökmenin ödülü karşılığında daha iyi ne elde edebilir?

İnsan doğası, her çağda aynıysa, Plutharkos’un insanoğlunun Tanrıya ve Ölümsüzlüğe olan yaklaşımlarıyla ilgili Antikçağ dünyasında söyledikleriyle gerçeğe, Epiküros’un

yaklaştığından çok daha fazla yaklaştığı düşünülebilir. Birişi, onun ‘annesiyile dolaşıp, onun için büyüler okuduğunda’ filozofun asla kendisini serbest bırakmayacak çocukluk korkularıyla içini doldurmuş olmasıyla dalga geçebilir. Bizce Lucretius gelecek dünyaya duyduğu korkularının patolojik karakterini, resmettiği hayal gücünün yoğunluğu ile yeterli kadar vurgulamıştır. Lucretius’tan sonraki çağlarda, ilham vermeyen bu teolojide gerçek bir teselli bulan kişiler vardı. Bunlar, buldukları bu esenliği de, Lucretius gibi, ölümcül korkulardan ortaya çıkarmamışlardı. Lukianos, Epiküros’un *Katekhism* adlı yapıtının sahtekâr İskender tarafından yakılışını işaret ederken söyledikleriyle, ta kalbinin derinliklerinden konuşur:

Küçük piç nasıl da biliyordu bu önemsiz kitabın, onu kabul edenlere ne kadar büyük bir iyilik bahşettiğini; onlarda nasıl bir huzur nasıl bir dinginlik ve nasıl bir ruh özgürlüğü ortaya çıkardığını; onları korkulardan, cinlerden ve öcülerden, ölçsüz ve aptal fantezilerden nasıl kurtardığını; onları gerçekle ve mantıkla nasıl doldurduğunu, onların yargılarını meşaleler ve aldatmacalar gibi bu türden sahtekârlıklarla değil; fakat sağlam bir hitabetle, hem doğru hem de açık bir şekilde konuşarak arındırıyordu.

Daha dokunaklı olan ise erken imparatorluk dönemindeki okul müdürü Oenoandalı Diogenes’in, Psidia’da, Epiküros’un öğretisinin özetini, kendi yaşamına barış ve mutluluk getirdiği gibi ölümünden sonra kasabalı hemşerilerine ve dikkatli ziyaretçilere de ruhsal bir fayda getirmesini umarak kasabanın duvarlarına yazdırmasıdır.

- Eğer Pythokles'i zengin yapabilirsen, malını mülkünü arttırmamaya değil onu arzularından uzaklaştırmaya çalış. (*Epikuros'tan Idomeneos'a*, Us. Fr. 135)
- Gerçek özgürlüğü elde ettiysen, felsefenin kölesi olmalısın. (Seneca, *Ep. Mor.*, 8. 7.)
- Eğer doğayı yaşamının kuralı yapıyorsan, hiçbir zaman fakir olmazsın; eğer mevcut görüşü kural yapıyorsan, hiçbir zaman zengin olamazsın. (Ib., 16. 7.)
- Boş düşünceleri değil doğayı takip eden birisi, her durumda hâinden memnundur, çünkü doğa için yeterli olanın standardıyla ölçülen herhangi bir mal mülk, zenginliktir; fakat bizim sınırsız arzularımızla ölçülen şeyler, en büyük zenginlik de olsa, fakirliktir. (Us., Fr. 202)
- Sadece bir kere doğacağız; ikinci bir doğum olmayacak. Gelecek zamanlar için burada olmayacağız. Fakat yarın üzerinde elimizde herhangi bir güç olmasa da, zamanı geciktiririz (örneğin felsefeyi elde etmek için). Bu geciktirme hepimizin yaşamını yerle bir eder; onun sayesinde hiçbirimiz, gerçek rahatlığı tatmadan ölüyoruz. (Us., fr. 204)

- Her işte Epikuros'un gözleri üzerindeymiş gibi davran. (Seneca, Ep. Mor. 25. 5.)
- Keskin acı yakında, hepimizin sonunu getirecektir, uzun süreli acının ise zorluğu yoktur. (Us., Fr. 447.)
- Gerekli şeyleri kolayca elde edilebilir kılan ve gereksizleri elde etmeyi zorlaştıran Doğa Anamıza teşekkür edelim. (Ib., Fr. 468)
- Yarın için en az endişeye sahip kişi, onu son derece mutlu olarak karşılayacaktır. (Ib., Fr. 490)
- Yasalar, bilgiler uğruna yapılır, hata yapmalarını önlemek için değil; onları hatadan dolayı acı çekmekten kurtarmak için. (Ib. Fr. 530)
- Bizler ölüm dışında kendimizi her şeye karşı savunabiliriz; ölüm söz konusu olduğunda ise bütün insanoğlu, sağlamlaştırılmamış bir şehrin sakinleridirler. (Metrodoros, Fr. 51. Bu söylem aynı zamanda Epikuros'a da atfedilir.)
- İhtiyar insanı, geç bir yaşta öldüğü için değil, kendisini iyi şeylerle donattığı için mutlu saymalıyız; *vade* itibarıyla, hepimiz dalımızdan koparılırız. (Metrodoros, Fr. 52)
- Sonsuz bir zaman içinde var olmuş bir evrende, yeni bir şey vuku bulamaz. (Epikuros, Fr. 266)

- Bütün bir ömrünü, yaşamaya hazırlanmak için geçirenler var; sanki bizim 'yaşam' dediğimiz şeyden sonra ikinci bir yaşamları olacakmış gibi. Doğum tasarısının hepimizin üzerine ölümcül bir zehir döktüğünü görmüyorlar. (Ib. Fr. 53. İlk cümle ayrıca sofist Antiphon'a atfedilir. Metrodoros, bu etkileyici metafordan dolayı yüceltilmiş olmalıdır.)
- Sadece 'bilge insan' kendisini minnettar göstermesini bilir. (Ib. Fr. 54; Seneca, *Ep. Mor.* 81. 11.)
- Gençliğini aşırı yemek, şarap ve kadınla harcayan kişi, yazın paltosunu eskiten bir adam gibi olduğunu unutan kişidir. (Ib. Fr. 55)
- Eğer yaşama olan borcumuzu hemen ödemezsek, Doğa bize ufak tefek bir tefeci gibi yaklaşır, bize göz gezdirir ve kulak kabartır ya da çoğunlukla her ikisini de yaparak, anlaşma sözü verir. (Platon, *Anksiokhos*, 367b; resmedilen Epikürosçu bir başka metafordan biri.)
- Hasır bir kanepe üzerindeki neşe; altından bir kanepe, zengin bir masa ve bununla birlikte gelen zihinsel huzursuzluktan daha iyidir. (Epiküros Fr. 207)
- Kalabalık içinde olmakta zorlandığında her şeyden önce kendine dön. (Ib. Fr. 208)
- Eğer tanrı insanoğlunun dualarını duysaydı, insanoğlu çok uzun zaman önce yok olmuştu; çünkü birbirilerine acımasızca lanet okuyorlar. (Ib. Fr. 388)

Antikçağ Felsefesi ve Antikçağ Atomculuğu üzerine genel kapsamlı kitaplar ile özellikle Lucretius'un atom teorisini ele alan çalışmaları liste dışı bıraktık. Daha derin bir bibliyografya için R. D. Hicks'in aşağıdaki çalışmasına bakınız.

Epicurea, ed. Hermannus Usener, Leipzig, Teubner, 1887 (Anastatic yeniden baskı, 1903). Epikuros'un 1887'ye kadar bilinen bütün eleştirel metinleri, (Latince) metinlerin özgünlüğünün, Epikurosçu yazışmaların Antikçağda tedavülde olan şekliyle tartışıldığı Önsöz (Prolegomena) ile birlikte. Ciddi bir çalışma için kaçınılmaz bir yapıttır.

Metrodori Epicurei Fragmenta, ed. A. Koerte, Leipzig, Teubner, 1890.

Lucretius, *De Rerum Natura*. Metin, çeviri ve yorumlar. H. A. J. Munro, 4. edisyon. Cambridge. Deighton, Bell & Co, 1893. (Çeviri ayrı olarak Routledge'ın Yeni Evrensel Kütüphanesinin bir cildi şeklinde temin edilebilir.)

Diogenes of Oenoanda, ed. J. William. Leipzig, B. G. Teubner, 1907.

Plutarkhos, *Kolotes'e Karşı, Plutharci Moralia*'nın 6. cildinde bulunabilir. Ed. G. N. Bernardakis. Leipzig. B. G. Teubner, 1888-1896.

Cicero, *De Finibus Bonorum et Malorum*, ed. Madvig, Copenhagen, 1869 (ikinci edisyon).

Philodemos, *Rhetorica*, (ekler dahil iki cilt), ed. S. Sudhaus, Leipzig, Teubner.

Wallace, William, *Epicureanism*, London, Hristiyan Bilgisi Teşvik

Topluluğu, 1880. (Epikuros öğretisi ve onun akıbeti üzerine bir çalışma için büyüleyici Önsözüyle birlikte.)

Hicks, R. D., *Stoic and Epicurean*, Scribner, New York 1910. (J. G. Hibben'in editörlüğünü yaptığı, *Epochs of Philosophy* adıyla yakın zamanda öne çıkan serinin cildi.)

Guyau, Jean Marie, *La Morale d'Épicure*, Paris, 1878.

Zeller, E., *The Stoics, Epicureans and Sceptics*, (Yazarın *Die Philosophie Der Griechen* adlı büyük çalışmasından çeviren O. J. Reichel) London, Longmans, Green & Co. (*Philosophie der Griechen*, iii. 1. 4. edisyon. Leipzig, 1909 adlı orijinal Alman çalışmasının ilgili kısmının en yeni edisyonu.)

A

acı 47, 65, 79, 84, 86, 87, 88, 89, 92, 96, 105, 106, 112; bedensel ~ 92, 105
 açıklama 61
 açık ve seçik 57, 59, 80
 adalet 26, 92, 94; doğal ~ 94
 adaletsizlik 94
 adsız öge 77
 Aeskhines 34, 35
 Aëtius 77
 ahlak 48, 104; ~ felsefesi 20
 Akademeia 11, 18, 22, 24, 34, 35, 37, 45, 48, 51, 85, 97, 98, 99, 103
 Akademeiacılar 95
 Aksiokhos 79, 97, 98, 99, 100, 101, 103, 104
 Anaksagoras 29
 Anaksimandros 75
 analogi 63, 64
 anima 77
 Antigonos 11, 30, 49, 51
 Antisthenes 22
 Apollodoros 24, 28, 29, 30, 32, 33, 49, 51
 Apollonios 22
 Aristarkos 22
 Aristippos 25, 85, 87
 Aristophanes 30
 Aristoteleçilik 45
 Aristoteles 11, 18, 19, 20, 21, 22, 24, 27, 34, 38, 46, 48, 50, 51, 56, 66, 67, 68, 70, 71, 77, 83, 85, 88, 93
 Arkesilaos 11, 85, 99
 Arkhelaos 29
 Arşimed 22
 astronomi 102
 ateizm 42
 Athenaeos 31

atomculuk 17, 37, 49, 74, 114

atom(lar) 64; ~in ağırlığı 69; ~ teorisi 37, 38, 52, 60, 61, 65, 70; ~un sapma teorisi 72

Augustinus 45

Augustus 44

B

Bahçe 31, 32, 33, 35, 41
 Basileides 32
 beden 46, 77, 87, 88
 bellek 53, 55
 bilge 47, 79, 80, 82, 88, 94, 95, 96, 101, 106, 108, 113
 bilgelik 89, 109
 bilgi kuramı 52, 59
 bilim 17, 22, 23, 38, 41, 47, 48, 61, 83, 90, 106
 bilinç 77, 78, 98, 100
 bireysellik 20, 21
 Birinci Hareket Yasası 63
 birincil ve ikincil duyular 54
 Burnet 52, 71
 Büyük İskender 19

C

Caesar 44, 45
 Carlyle 89
 cehennem korkusu 108
 Cicero 12, 39, 43, 44, 45, 49, 52, 63, 73, 97, 98, 99, 100, 103
 cisimcikler 64, 66

Ç

çağırışım 56

D

davranış teorisi [theory of conduct] 19
 Demetrios 29, 32

- Demokritos 18, 22, 25, 27, 28, 29, 37, 49, 50, 51, 52, 59, 62, 63, 64, 65, 67, 68, 69, 70, 71, 74, 76, 77, 78, 85, 86, 100
- Demosthenes 21, 34, 35
- Descartes 65
- dinsel: ~ inançlar 42; ~ korku 47
- Diogenes 12, 22, 23, 24, 28, 32, 33, 35, 36, 38, 49, 56, 61, 114
- Diokles 25, 28, 29
- Dionysios 25, 27, 32
- Diotimos 25
- doğa 19, 20, 22, 23, 27, 47, 48, 49, 67, 71, 73, 75, 78, 89, 91, 102, 111, 112, 113
- Donatus 44
- duyu: ~algısı 59; ~deneyimi 59, 60
- duyumculuk 62
- duyum(lar) 52, 53, 54, 57, 58, 59; ~la algılanan nesneler 54
- duyumsama [sensation] 52
- E
- Empedokles 39, 75
- Enerjinin Korunumu Yasası 63
- Epaminondas 21, 95
- Epiktetos 26
- Epikürosçu: ~ filozoflar 81; ~ fizik 18; ~ topluluk 17, 104
- Epikürosçular 40, 42, 43, 48, 62, 72, 75, 96
- Epikürosçülük 41, 43, 45, 49, 74; ~un teoloji karşıtı düşünceleri 45
- Eratosthenes 22, 33, 49
- erdem 46, 91, 92, 93
- eşit hız 70
- Eudoksos 22, 84, 85, 87
- Eurylokhos 29
- evrenin kaderi 68
- evrensel nedensellik ilkesi 54
- evrim 75
- F
- felsefe 4, 19, 23, 45, 46, 92, 111
- fizik 17, 22, 38, 39, 47, 48, 50, 51, 54, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 71, 80, 100, 103, 104
- Fransız Devrimi 19
- G
- Gaius Amafinius 43
- Gaius Cassius Longinus 45
- Galenos 45
- gerçeklik 58, 59, 60
- Grek bilim tarihi 38
- günah 90
- H
- hava 77
- hayalgücü 53, 55
- hazlar 26, 29, 80, 84, 86, 87, 88, 89, 90, 92, 94, 95, 104, 107, 108; bedensel ~ 105; dönüşen ~ 88; zihinsel ~ 88, 105, 106; ~ 'zorunlu' ve 'zorunlu olmayan' bedensel ~ 90
- Hedonizm 84, 85, 87, 101, 104
- Hegel 23
- Hermakhos 29, 30, 31, 32, 34, 39
- Herodas 34
- Herodotos 26, 38
- Her Şey 67
- Hobbes 60
- Horatius 45
- Hristiyanlar 40, 41, 42, 43
- Hume 58, 98
- Huxley 56
- Hypereides 21
- I
- Idomeneos 26, 31, 32, 111
- II. Philippos 20, 21
- Immisch 98, 99, 101, 103
- İ
- idealizm 20
- inanç 56, 59, 72, 80, 100, 108
- İngiliz Devrimi 19
- insan davranışının teorisi 83
- iyi yaşam 19, 84
- J
- Jerome 44
- J. S. Mill 62
- Julian 45
- K
- kabuklar 55, 65, 78
- kadercilik 72

- kanonik 48
 Karneades 28, 73, 85, 98, 103
 kavrama [understanding] 52
 kavramları şekillendirme teorisi 57
 Khairestrate 24
 Kilise 41
 Kleitomakhos 98
 Kolotes 32, 34, 36, 49, 85, 97, 98, 104, 105, 114
 kozmopolitizm 20, 21
 Krantor 99
 Krates 99
 Ksenokrates 11, 24, 29, 34, 48
 kurtuluş 47
 kültür 89
 Kyrene Okulu 85
- L**
 Lactantius 45
 Laertios Diogenes 23
 Lamarck 75
 L. Calpurnius Piso 44
 Leontenus 32
 Leontion 25, 26, 27, 31
 Leukippos 29, 60, 64, 71, 74
 Lewes 102
 Locke 53, 54, 57, 58, 65
 Lucretius 17, 35, 38, 39, 40, 44, 48, 67, 72, 73, 75, 77, 81, 82, 96, 102, 107, 110, 114
 Lukianos 42, 43, 45, 110
 Lykeum 11, 22
- M**
 Manilius 44
 mantık 22, 42, 48, 51, 62, 64, 96; formel (tümdengelimsel) ~ 22, 48; Tasımsal ~ 48
 Marcus 23, 42, 44, 45
 matematik 47, 50, 51
 Melissos 67
 Meneokeos 38, 80
 Metrodoros 18, 24, 26, 27, 28, 31, 32, 34, 36, 39, 41, 49, 89, 96, 106, 111, 112, 113
 Munro 44, 114
 mutluluk 84, 88, 91, 92
 mutlu yaşam 90
- Myronianos 25
 Mys 25, 28, 31
- N**
 Nausiphanes 27, 29, 30, 37, 49, 50, 51, 61, 62, 63
 nefes 77
 Neokles 24, 25, 29, 33, 34
 Nietzsche 36, 103
 Nikias 21
 Nikolaos 25
- O**
 Oryantalizm 97
 Ovidius 44
- Ö**
 Öklid 22
 ölüm 30, 31, 32, 36, 44, 47, 78, 79, 96, 98, 100, 101, 109, 112
 ölümsüzlük 42, 79, 101, 108, 109
 ön-kavrayış [pre-notion] 56, 57
 özgür irade 73
- P**
 Peloponnesos Savaşı 21
 Perdikkas 24, 33
 Perikles 21
 Phaedros 12, 43
 Philodemos 25, 32, 39, 42, 44, 50, 51, 61, 62
 Platon 11, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 27, 30, 34, 37, 45, 46, 51, 66, 75, 77, 85, 86, 88, 90, 93, 94, 97, 98, 99, 113
 Platonculuk 40, 45
 Platoncu ve Stoacı okullar 42
 Plutharkos 21, 35, 36, 39, 42, 45, 49, 63, 85, 94, 95, 97, 98, 99, 103, 104, 107, 109
 Polemon 11, 99
 Polyainos 31, 39
 Polystratos 32
 Porphyry 39
 Poseidonios 25
 Praksiphanes 29
 Prodikos 79, 101
 Protagoras 27, 85

Psikoloji 76, 79

Ptolemaios 32

Pyrrhon 27, 50

Pythagoras 20, 29, 40

Pythagorasçılık 40

Pytharatos 30

Pythokles 26, 38, 111

Q

Quintus 44

R

Rabirius 43

retorik 32, 45, 50, 99

ruh 72, 76, 77, 78, 87; ~ sağlığı 47;

~un ölümlülüğü 47

S

sanat 83

sekülerizm 103

Seneca 39, 48, 88, 91, 111, 112, 113

Sextus Empiricus 46

sillogizm 51

Sofistler 21, 32

Sokrates 29, 99, 100, 101

sonsuz boşluk 70

Sosigenes 30

Sotion 24, 25

Spencer 102

Stilpo 11, 28, 85

St. Jerome 44

Stoacılar 22, 72, 91, 95, 99

Stoacılık 28, 45

Stoacı sistemler 20

Stobaeos 39

Sulla 43

T

Tanrı 19, 26, 36, 47, 61, 74, 80, 82, 90, 93, 96, 100, 102, 103, 107, 108, 109

Tanrısız Öngörü 42

tapınma ayinleri 108

tarih 23, 25, 47

teizm 42

Themista 26, 32

Theophrastos 11, 34, 69, 85

T. H. Green 102

Timaeos 38

Timokrates 25, 26, 31, 32, 35, 89

Timon 11, 25, 33, 34

Titus Pomponius Atticus 45

U

Usener 18, 24, 26, 27, 39, 47, 61, 64, 66, 68, 72, 74, 76, 78, 79, 87, 91, 92, 93, 102, 114

V

Vergilius 44

W

Wallace 27, 41, 63

W. K. Clifford 51

Y

Yeni Platonculuk 97

yer çekimi 70, 71

Z

Zenon 11, 12, 21, 22, 28, 32, 43, 62, 63, 96

zihinsel huzursuzluk 92

Elinizdeki eser, Epikuros'un hayatı ve felsefesine kısa bir giriş yapmaktadır. Epikuros'un ahlak ve haz anlayışı, madde ve atom öğretisi, farklı eleştirmenlerin yorumlarıyla birlikte ele alınmaktadır. Epikuros felsefesinin, Demokritos, Platon ve Aristoteles'ten aldığı etkilerin incelenmesi nedeniyle aynı zamanda eser, Antikçağ Yunan Felsefesi alanına da ışık tutmaktadır. Yine Epikuros'un fikirlerinin çeşitli ahlak felsefeleri, Hristiyanlık düşüncesi, astronomi ve hatta evrim tartışmalarıyla ilişkilendirilmesi, okura farklı bakış açıları sunmaktadır.

Alfred Edward Taylor'ın bu değerli çalışmasını, Cengiz Çakmak'ın Sunuşu ve Ceyda Üstünel çevirisi ile sunuyoruz.



ISBN 978-605-06077-0-3



9 786050 607703